

**LİSELİ GENÇLERDE İÇ VE DIŞ GÜDÜMLÜ
DİNDARLIK VE İYİLİK ALGILARI**

(Ankara Örneği)

Emine Zehra BİLGE

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2013

**LİSELİ GENÇLERDE İÇ VE DIŞ GÜDÜMLÜ
DİNDARLIK VE İYİLİK ALGILARI
(Ankara Örneği)**

Emine Zehra BİLGE

**T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Eskişehir
2013**

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Emine Zehra BİLGE tarafından hazırlanan “LİSELİ GENÇLERDE İÇ VE DİŐ GÜDÜMLÜ DİNDARLIK VE İYİLİK ALGILARI (Ankara Örneği)” başlıklı bu çalışma 08/11/2013 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof.Dr. Ejder OKUMUŞ

Üye
Yrd.Doç.Dr. M.Naci KULA
(Danışman)

Üye
Prof.Dr. Zeki YILDIZ

ONAY

/ / 2013

Doç. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

LİSELİ GENÇLERDE İÇ VE DIŞ GÜDÜMLÜ DINDARLIK VE İYİLİK ALGILARI (Ankara Örneği)

BİLGE, Emine Zehra

Yüksek Lisans-2013

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Yrd.Doç.Dr. M.Naci KULA

Dindarlık eğilimi ve iyilik algısını konu edinen bu araştırmanın amacı; lise düzeyinde bulunan gençlerin iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık eğilimleri ile iyilik algıları arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Araştırmanın ana problemini dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasındaki ilişki, alt problemlerini ise bu iki değişkenin cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenlerle olan ilişkisi oluşturmaktadır.

Bu çalışma teorik ve alan araştırması olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmiştir. Teorik kısımda dokümantasyon, alan araştırmasında ise anket tekniği uygulanmıştır. Bu doğrultuda, Ankara ilinde beş farklı lise türünde öğrenim görmekte olan ve 379 kişiden oluşan örneklem gurubuyla anket çalışması yapılmıştır. Bu uygulamada “Dini Yönelim Ölçeği” ve “İyilik Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; iç güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı, dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca dindarlık eğilimi ve iyilik algısı ile bazı demografik değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İç Güdümlü Dindarlık, Dış Güdümlü Dindarlık, İyilik Algısı

ABSTRACT

INTRINSIC/EXTRINSIC RELIGIOUSNESS AND PERCEPTIONS OF GOODNESS FOR ADOLESCENT AT HIGH SCHOOL (The Sample of Ankara)

BİLGE, Emine Zehra

Master Degree-2013

Department of Philosophy and Religious Studies

Adviser: Assist.Prof.Dr. M.Naci KULA

The purpose of this research, that focuses on orientation of religiousness and perception of goodness, is to determine the relation between intrinsic/extrinsic religiousness and perceptions of goodness for adolescent at the secondary level (high school). The main problem of this study is to determine the relation between intrinsic/extrinsic religiousness and perceptions of goodness. Sub-problem of the this study is to determine the relation between these two variables and demographic variables such as gender, age, grade, school type, and socio-economic level. This study consists of two main parts, including theory and field survey. Documentation is applied in theoretical part, and questionnaire (survey) technique is applied in field survey. For this purpose, a questionnaire (survey) was conducted with the sample group comprising from 379 people who are studying at five different high schools in Ankara. In this application, "Religious Orientation Scale" and "Perception of Goodness Scale" were used. According to the findings of the study, a positive significant Korelasyon between the intrinsic religiousness and perception of goodness was found, on the other hand, a negative significant Korelasyon between extrinsic religiousness and perception of goodness was found. We also found meaningful relationships between orientation of religiousness and perception of goodness and some demographic variables.

Keywords: Intrinsic religiousness, extrinsic religiousness, perceptions of goodness

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
EKLER LİSTESİ	xv
ÖNSÖZ.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Ergenlik Dönemi	11
1.1.1. Ergenliğin Tanımı	11
1.1.2. Ergenlik Dönemi Gelişimsel Özellikleri	12
1.1.2.1. Ergenlik Döneminde Bedensel Gelişim	12
1.1.2.2. Ergenlik Döneminde Bilişsel Gelişim	13
1.1.2.3. Ergenlik Döneminde Sosyal ve Duygusal Gelişim	13
1.1.2.4. Ergenlik Döneminde Ahlâki Gelişim	14
1.1.2.5. Ergenlik Döneminde Dini Gelişim	17
1.2. Dindarlık	20
1.2.1. Din ve Dindarlık Tanımları	20
1.2.2. Dindarlık Modelleri.....	23
1.2.2.1. Allport ve Ross'un Dindarlık Modeli.....	24
1.3. Değer Kavramı.....	28
1.3.1. Değer Tanımları	28
1.3.2. Psikoloji ve Sosyal Psikolojide Değer	31
1.3.3. Psikolojide Değer Teorileri	33
1.3.4. Dini Değer- Ahlâki Değer İlişkisi	39
1.4. İyilik (Birr-Goodness).....	43
1.4.1. İyilik Kavramının Tanımı.....	43

1.4.2. Dini Bir Değer Olarak İyilik (Birr)	44
1.4.3. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde İyilik (Birr) Kavramı	45
1.4.4. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde İyilik Sayılan Davranışlar.....	51
1.4.5. Dindarlık ve İyilik İlişkisi	60

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

2.1. Araştırmanın Metodu	67
2.1.1. Evren ve Örneklem.....	67
2.1.2. Veri Toplama Araçları.....	68
2.1.2.1. İyilik Algısı Ölçeği	68
2.1.2.2. Dini Yönelim Ölçeği	70
2.1.2.3. Güvenilirlik Analizi.....	70
2.1.3. İşlem ve Uygulama.....	71
2.1.4. Verilerin Analizi.....	71
2.1.5. Demografik Değişkenler İle İlgili İstatistikler	72
2.2. İç Güdüllü Dindarlık- Dış Güdüllü Dindarlık İle Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki	76
2.2.1. İç Güdüllü Dindarlık- Dış Güdüllü Dindarlık ve Cinsiyet.....	76
2.2.2. İç Güdüllü Dindarlık- Dış Güdüllü Dindarlık ve Yaş	77
2.2.3. İç Güdüllü Dindarlık -Dış Güdüllü Dindarlık ve Sınıf.....	77
2.2.4. İç Güdüllü Dindarlık -Dış Güdüllü Dindarlık ve Okul Türü.....	78
2.2.5. İç Güdüllü Dindarlık -Dış Güdüllü Dindarlık ve Sosyo-Ekonomik Düzey	79
2.3. İç Güdüllü Dindarlık- Dış Güdüllü Dindarlık ve İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları Arasındaki İlişki	80
2.3.1. İç Güdüllü Dindarlık -Dış Güdüllü Dindarlık ve İyilik Tanımı	80
2.3.2. İç Güdüllü Dindarlık - Dış Güdüllü Dindarlık ve İyilik Yapma Nedenleri	83
2.3.3. İç Güdüllü Dindarlık-Dış Güdüllü Dindarlık ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar	84

2.3.4. İç GÜdümlü Dindarlık-Dış GÜdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	87
2.4. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları İle Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki	89
2.4.1. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları İle Cinsiyet Arasındaki İlişki	89
2.4.1.1. Örnekleme Göre İyilik Tanımı	89
2.4.1.1. İyilik Tanımı ve Cinsiyet.....	90
2.4.1.3. Örnekleme Göre İyilik Yapma Nedenleri	92
2.4.1.4. İyilik Yapma Nedenleri ve Cinsiyet	93
2.4.1.6. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Cinsiyet	95
2.4.1.7. Örnekleme Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	97
2.4.1.8. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Cinsiyet.....	97
2.4.2. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ile Yaş Arasındaki İlişki	98
2.4.2.1. İyilik Tanımı ve Yaş	98
2.4.2.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Yaş	100
2.4.2.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Yaş	101
2.4.2.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Yaş	103
2.4.3. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ile Sınıf Arasındaki İlişki.....	104
2.4.3.1. İyilik Tanımı ve Sınıf	104
2.4.3.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Sınıf.....	105
2.4.3.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sınıf.....	106
2.4.3.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sınıf	107
2.4.4. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları İle Okul Türü Arasındaki İlişki ...	109
2.4.4.1. İyilik Tanımı ve Okul Türü	109
2.4.4.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Okul Türü.....	111
2.4.4.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Okul Türü.....	112
2.4.4.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Okul Türü	114
2.4.5. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları İle Sosyo-Ekonomik Düzey Arasındaki İlişki	115
2.4.5.1. İyilik Tanımı ve Sosyo-Ekonomik Düzey	115
2.4.5.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Sosyo-Ekonomik Düzey	116

2.4.5.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sosyo-Ekonomik Düzey	117
2.4.5.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sosyo-Ekonomik Düzey.....	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. İç GÜdümlü Dindarlık- Dış GÜdümlü Dindarlık ve Demografik Yapı.....	120
3.1.1. İç GÜdümlü Dindarlık- Dış GÜdümlü Dindarlık ve Cinsiyet.....	121
3.1.2. İç GÜdümlü Dindarlık- Dış GÜdümlü Dindarlık ve Yaş	122
3.1.3. İç GÜdümlü Dindarlık- Dış GÜdümlü Dindarlık ve Sınıf.....	123
3.1.4. İç GÜdümlü Dindarlık- Dış GÜdümlü Dindarlık ve Okul Türü.....	124
3.1.5. İç GÜdümlü Dindarlık- Dış GÜdümlü Dindarlık ve Sosyo- Ekonomik Düzey	125
3.2. İç GÜdümlü Dindarlık -Dış GÜdümlü Dindarlık ve İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları Arasındaki İlişki	126
3.2.1. İç GÜdümlü Dindarlık -Dış GÜdümlü Dindarlık ve İyilik Tanımı	126
3.2.2. İç GÜdümlü Dindarlık - Dış GÜdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma Nedenleri	129
3.2.3. İç GÜdümlü Dindarlık-Dış GÜdümlü Dindarlık ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar	130
3.2.4. İç GÜdümlü Dindarlık-Dış GÜdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	138
3.3. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Demografik Yapı Arasındaki İlişki	139
3.3.1. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Cinsiyet Arasındaki İlişki	139
3.3.1.1. İyilik Tanımı Alt Gurubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi	139
3.3.1.2. İyilik Tanımı ve Cinsiyet.....	141
3.3.1.3. İyilik Yapma Nedenleri Alt Gurubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi	142
3.3.1.4. İyilik Yapma Nedenleri ve Cinsiyet	143

3.3.1.5. İyilik Sayılabilecek Davranışlar Alt Gurubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi	144
3.5.1.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Cinsiyet	146
3.3.1.7. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Alt Gurubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi	148
3.3.1.8. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Cinsiyet	149
3.3.2. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Yaş Arasındaki İlişki	149
3.3.2.1. İyilik Tanımı ve Yaş	149
3.3.2.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Yaş	149
3.3.2.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Yaş	150
3.3.2.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Yaş	151
3.3.3. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Sınıf Arasındaki İlişki	151
3.3.3.1. İyilik Tanımı ve Sınıf	151
3.3.3.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Sınıf	152
3.3.3.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sınıf	152
3.3.3.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sınıf	153
3.3.4. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Okul Türü Arasındaki İlişki	153
3.3.4.1. İyilik Tanımı ve Okul Türü	153
3.3.4.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Okul Türü	154
3.3.4.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Okul Türü	155
3.3.4.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Okul Türü	157
3.3.5. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Sosyo-Ekonomik Düzey Arasındaki İlişki	158
3.3.5.1. İyilik Tanımı ve Sosyo-Ekonomik Düzey	158
3.3.5.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Sosyo-Ekonomik Düzey	159
3.3.5.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sosyo-Ekonomik Düzey	159
3.3.5.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sosyo-Ekonomik Düzey	160
SONUÇ	161
KAYNAKÇA	164
EKLER	174

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DED	: Değerler Eğitimi Dergisi
Ed.	: Editör
No.	: Numara
SS.	: Sayfa Sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
Tsz.	: Tarihsiz
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Diğerleri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Motivasyonel değer tipleri	37
Tablo 2: Güvenilirlik Sonuçları	71
Tablo 3: Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı	72
Tablo 4: Örneklemin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	72
Tablo 5: Örneklemin Sınıfa Göre Dağılımı	73
Tablo 6: Örneklemin Okul Türüne Göre Dağılımı	73
Tablo 7: Örneklemin Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Dağılımı	74
Tablo 8: Örneklemin Dindarlık (İç güdümlü dindarlık - Dış güdümlü dindarlık) Eğilimine Göre Dağılımı	74
Tablo 9: Örneklemin Dini Yönelim Ölçeği Ortalama Puanları	75
Tablo 10: Dini Yönelim Ölçeği Genel Ortalaması	76
Tablo 11: Dindarlık Eğilimi ve Yaş İlişkisi	77
Tablo 12: Dindarlık Eğilimi ve Sınıf İlişkisi	77
Tablo 13: Sınıf Seviyesine Göre Dindarlık Eğilimi Ortalama Puanları	78
Tablo 14: Okul Türüne Göre Dindarlık Eğilimi Ortalama Puanları	78
Tablo 15: Dindarlık Eğilimi ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi	79
Tablo 16: Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Dindarlık Eğilimi Ortalama Puanları	79
Tablo 17: Dindarlık Eğilimi ve İyilik Tanımı İlişkisi	80
Tablo 18: Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları	81
Tablo 19: Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Tanımı Ortalama Puan Farkları	81
Tablo 20: Dindarlık Eğilimi ve İyilik Yapma Nedenleri İlişkisi	83
Tablo 21: Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları	83
Tablo 22: Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları	84
Tablo 23: Dindarlık Eğilimi ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar İlişkisi	85
Tablo 24: Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları	85
Tablo 25: Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puan Farkları	86
Tablo 26: Dindarlık Eğilimi ve İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler İlişkisi	87
Tablo 27: Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları	88
Tablo 28: Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puan Farkları	88
Tablo 29: Örneklemin İyilik Tanımı Alt Gurubu Ortalama Puanları	89
Tablo 30: Cinsiyete Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları	91
Tablo 31: Cinsiyete Göre İyilik Tanımı Ortalama Puan Farkları	91
Tablo 32: Örneklemin İyilik Yapma Nedenleri Alt Gurubu Ortalama Puanları	92
Tablo 33: Cinsiyete Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları	93
Tablo 34: Cinsiyete Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları	93
Tablo 35: Örneklemin İyilik Sayılabilecek Davranışlar Alt Gurubu Ortalama Puanları	94
Tablo 36: Cinsiyete Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları	95

Tablo 37: Cinsiyete Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puan Farkları	95
Tablo 38: Örneklemin İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Alt Gurubu Ortalama Puanları	97
Tablo 39: Cinsiyete Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları	97
Tablo 40: Cinsiyete Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puan Farkları	98
Tablo 41: İyilik Tanımı ve Yaş İlişkisi	99
Tablo 42: Yaşa Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları	99
Tablo 43: İyilik Yapma Nedenleri ve Yaş İlişkisi	100
Tablo 44: Yaşa Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları	100
Tablo 45: Yaşa Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları	101
Tablo 46: İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Yaş İlişkisi	102
Tablo 47: Yaşa Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları	102
Tablo 48: İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Yaş İlişkisi	103
Tablo 49: Yaşa Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları	103
Tablo 50: İyilik Tanımı ve Sınıf İlişkisi	104
Tablo 51: Sınıfa Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları	105
Tablo 52: İyilik Yapma Nedenleri ve Sınıf İlişkisi	105
Tablo 53: Sınıfa Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları	105
Tablo 54: Sınıfa Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları	106
Tablo 55: İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sınıf İlişkisi	106
Tablo 56: Sınıfa Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları	107
Tablo 57: İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sınıf İlişkisi	107
Tablo 58: Sınıfa Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları	108
Tablo 59: Sınıfa Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puan Farkları	108
Tablo 60: Okul Türüne Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları	109
Tablo 61: Okul Türüne Göre İyilik Tanımı Ortalama Puan Farkları	109
Tablo 62: Okul Türüne Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları	111
Tablo 63: Okul Türüne Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları	111
Tablo 64: Okul Türüne Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları	112
Tablo 65: Okul Türüne Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puan Farkları	112
Tablo 66: Okul Türüne Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları	114
Tablo 67: Okul Türüne Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puan Farkları	114
Tablo 68: İyilik Tanımı ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi	115
Tablo 69: Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları	116
Tablo 70: İyilik Yapma Nedenleri ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi	116
Tablo 71: Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları	117

Tablo 72: İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi .	117
Tablo 73: Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları	118
Tablo 74: İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi	118
Tablo 75: Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları	119

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Anket Formu	174
Ek 2: Dini Yönelim Ölçeği	179

ÖNSÖZ

Din ve iyilik daima birbirleriyle bağlantılı olarak karşımıza çıkmış iki olgudur. Genelde dinler özelde ise İslam dini inananlarını iyi olmaya ve iyiliğe yönlendirmiştir. Çünkü iyilik insanın varlığını olgunlaştıran bir değerdir. Bu nedenle samimi bir şekilde yaşanan, olgun bir dindarlıkla iyilik karşılıklı olarak birbirini etkiler ve besler.

İç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasındaki ilişkiyi konu edinen bu çalışma; giriş, sonuç ve üç bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, önemi, problemi, sayıltı ve hipotezleri, sınırlılıkları ve konu ile ilgili yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Birinci bölümde ergenlik, iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık eğilimi, değer ve iyilik kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde araştırmanın metodu, emirik uygulamada kullanılan ölçekler, örneklem gurubunun nitelikleri üzerinde durulmuş ve araştırmada elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde de araştırma bulgularının değerlendirilmesi benzer araştırmalarla karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Sonuç kısmında ise araştırmada ulaşılan genel sonuçlar özetlenmiştir.

Bu araştırmanın gerçekleşmesinde bilgi ve tecrübesiyle çalışmayı yönlendiren, destek ve tavsiyelerini esirgemeyen değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. M. Naci Kula'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Anketlerin uygulamasında yardımcı olan okul idarecileri ve öğretmenlerine, özellikle ankete katılan öğrencilere teşekkür ederim.

Son olarak beni yüksek lisans yapmam konusunda teşvik eden, bu hususta her türlü fedakârlıkta bulunan, araştırmanın veri analizinin yapılmasında katkılarını esirgemeyen sevgili eşime, bu çalışma boyunca anlayış, destek ve yardımlarıyla daima yanımda olan canım oğullarıma, bu zaman zarfında ailemize katılan canım kızıma, manevi desteklerini üzerimde hissettiğim yakınlarıma ve özellikle dua ve yardımları ile hep yanımda olan kıymetli annem ve babama minnettarlığımı sunarım.

GİRİŞ

İnsanın hem kendi iç dünyasını hem de toplumsal hayatını düzenlemede ahlâki ve dini değerler belirleyici rol oynamaktadır. Ahlâk ve din hayatımızı kuşatan iki alan olarak doğuşları ve yöneldikleri amaç bakımından daima ilişki içinde olmuştur (Topçu, 2010). Buna bağlı olarak fert ve toplumun temel dinamikleri olan değerlerin kazanımını genel olarak bütün dinler özel olarak ise İslam dini teşvik etmiştir. Özellikle ahlâki değerler toplumların yapılarına göre farklılıklar içermekle birlikte sosyal hayatta varlıklarını hissettirir. Çünkü toplumsal hayatta her şey değerlere göre algılanmaktadır. Bu değerler insanlara hem bireysel hem de sosyal anlamda bir zihniyet ve bakış açısı kazandırmaktadır. İnsanlar arası ilişkilerden ibaret olan sosyal hayat davranışlardan meydana gelmektedir. Bu davranışların en temel dayanağı ve belirleyici ilkesi ise dini ve ahlâki değerlerdir (Güngör, 2008). “İyilik” bu anlamda en önemli değerlerden biridir. Aynı zamanda evrensel bir değer olan iyilik “karşılık beklemeden yapılan yardım, kayra, lütuf, kerem” (Doğan, 1996) gibi anlamlara gelmektedir.

Kur’an’ı Kerim’e göre bu dünya hayatının amacı “iyi olanı gerçekleştirmedir” (Mülk, 67/2). Hz. Muhammed (s.a.s.) de güzel ahlâki tamamlamak ve insanları iyiye ve güzele yönlendirmek üzere gönderilmiştir. Peygamber insanlar için bir rol-model, alınması gereken en güzel örnek olarak dindarlığın nihai hedefini ortaya koymuştur (Hökelekli, 2011; Okumuş, 2010). Görüldüğü üzere İslam dini insanlığa değerler üzere yaşamayı tavsiye etmektedir. Bu çerçevede toplumun yapısının değerler üzerine inşa edilmesini ister. Fertler arasındaki kardeşlik bağlarının güçlendirilmesi, daima iyilik üzere bulunması bu anlamda çok önemlidir. “...iyilik etmek ve kötülükten sakındırma hususunda birbirinizle yardımlaşın...” (Maide, 5/2) ayetinde belirtildiği gibi iyilik üzere olmak ve iyiliğe çağırarak gerekmektedir.

İnsanın evrensel ahlâk ve adalet ilkelerine göre yaşaması (Nahl, 16/90), iyiliğin kendi benliğinde yer etmesi, gelişmesi, olgunlaşması, iyi davranışlarla vicdanını yapılandırması ve kuvvetlendirmesi, nihayetinde bunu kalıcı bir karakter haline dönüştürebilmesi için iyiliğin ne olduğunu bilmesi gerekir. Din insandan iyi

olanı gerçekleştirmesini isterken öğreti ve pratikleriyle bunun yollarını ve nasıl olacağını açıklamış ve göstermiştir. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde iyilik (birr) kavramının içeriği ayrıntılı olarak açıklanmış ve nelerin iyilik olup olmadığı belirtilmiştir. Özellikle Birr (iyilik) ayeti olarak da isimlendirilen Bakara, 2/177. ayet bize iyilik kavramının inanç, ibadet (amel) ve ahlâk üzerine temellendirildiğini ve bu üç boyutu da içerdiğini göstermektedir. Dindar bir insandan da beklenen iyiliği bu boyutlar üzerinden algılaması ve yaşamasıdır. Bu noktada dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin yönünün nasıl olduğu gibi sorular karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma konusu olarak gençlik, dindarlık, değer, iyilik gibi kavramları temel alarak yapılacak olan bu çalışma bu sorulara cevap aramaktadır. Çalışmanın lise düzeyindeki gençler üzerinde yapılacak olması araştırmayı önemli kılmaktadır. Çünkü değerlerin toplumsal ve bireysel hayatta yaşatılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında gençlerin rolü büyüktür.

Bunun dışında araştırma konumuzun içerdiği şekliyle lise düzeyindeki gençlerin dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma literatürde tespit edilememiştir. Bu durum çalışmamızı önemli kılmaktadır.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusunu, lise düzeyinde bulunan gençlerin iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık eğilimleri ile iyiliği algılayış biçimleri arasındaki ilişki oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma ile farklı lise türlerinde okuyan gençlerin iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık anlayışları ile bir değer olarak iyilik algıları arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

İç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlığın iyilik algısının dört boyutuyla olan ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır. İyilik algısının dört boyutunu iyiliğin tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve gençlerin iyilik yapma sonucunda hissettikleri oluşturmaktadır. Araştırmanın amaçları arasında

bu ilişkinin cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi değişkenlere göre incelenmesi de bulunmaktadır.

Bu tez çalışması teorik ve alan araştırması olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Teorik bölümde araştırmanın kavramları olan ergenlik (gençlik), dindarlık tipleri (iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık), değer, iyilik (dini ve ahlâki bir değer olarak) incelenmektedir. Alan araştırması bölümünde ise Ankara ili kapsamında lise düzeyindeki gençlere uygulanan anketin sonuçları değerlendirilmiştir. Anket formunda “İyilik Algısı Ölçeği” ve “Dini Yönelim Ölçeği” bulunmaktadır. Giriş kısmı ise cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik bilgilere ayrılmıştır.

Literatürde dindarlık eğilimi ile değerler ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar mevcuttur. Özellikle günümüzde din psikolojisi ve sosyal psikoloji alanlarında yapılan çalışmaların bu konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu araştırma da iç ve dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyması ve bu ilişkiyi demografik değişkenler açısından incelemesi, bunu alan araştırması ile ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Araştırmanın diğer bir önemi de alan çalışmasının liseli gençler üzerinde yapılmış olmasıdır. Çünkü gençlik; toplumun sosyal ve psikolojik yönden en hareketli ve değişken kesimini oluşturmaktadır. Özellikle lise çağı; zihinsel gelişmeye paralel olarak dini ve ahlâki gelişimde önemli değişikliklerin meydana geldiği bir dönemdir. Bu gelişmeye bağlı olarak 14-18 yaş arasında hem dini şüphe ve çatışmalar yaşanmakta hem de ahlaki yargı açısından ciddi iniş- çıkışlar olmaktadır. Bu durum onların dindarlık eğilimlerinin ve genel olarak değer anlayışlarının özel olarak ise iyilik algılarınının oluşmasında, şekillenmesinde etkili olmaktadır.

Ülkemizde sayıca sınırlı da olsa iyilik algısını inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Ancak konumuzun içerdiği şekliyle lise gençlerinin dindarlık eğilimleri ile iyilik algıları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma tarafımızdan tespit edilememiştir. Bu durum araştırma konumuzu bu yönüyle de önemli kılmaktadır.

Araştırmanın Problemi

Lise düzeyinde bulunan gençler üzerinde yapılan bu araştırmanın temel problemi; ahlâki ve dini bir değer olan iyilik (birr- goodness) kavramı, iyilik algısı ve iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasındaki ilişkidir.

Alt Problemler

1. Lise düzeyindeki gençlerde iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık eğilimi açısından aralarında fark var mıdır?
2. Demografik değişkenler ile iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık arasındaki ilişki nedir?
3. Lise düzeyindeki gençler ahlâki, dini ve insani bir değer olan iyiliği nasıl algılamaktadırlar?
4. Demografik değişkenler ile iyilik algısı arasında nasıl bir ilişki vardır?
5. Lise düzeyindeki gençlerin iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık eğilimleri iyilik algılarını nasıl etkilemektedir?

Araştırmanın Hipotezleri

Ana Hipotez

Dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, dış güdümlü dindarlıkla iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Alt Hipotezler

1. Dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları olan iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlarda genel olarak iyilik algısı daha olumludur.

3. Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaşı, sınıf ve okul türü ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Demografik değişkenlerden olan sosyo-ekonomik düzey ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Araştırmanın Sayıtları

1. İç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık eğiliminin iyilik algısını etkilediği ve demografik değişkenler ile hem dindarlık tipleri hem de iyilik algısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu kabul edilmektedir.
2. Tesadüfî örnekleme yoluyla seçilen öğrencilerin anket sorularını içtenlikle ve etki altında kalmadan cevaplandırmışlardır.
3. Araştırmanın örneklemini evreni temsil etmektedir.
4. Örnekleme gurubunu lise 1(9) ve lise 3.(11) sınıf öğrencileri oluşturacaktır.
5. Anket soruları pilot uygulama ile test edilmiştir.
6. Araştırmada uygulanan Dini Yönelim Ölçeği ve İyilik Algısı Ölçeği güvenilir ve geçerli bir ölçek olarak kabul edilmektedir.

Araştırmanın Sınırları

1. Dindarlık tipleri iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ile sınırlıdır.
2. İyilik kavramına dini ve ahlâki bir değer olması açısından yaklaşılmıştır.
3. İyilik kavramı açıklanırken ve İyilik Algısı Ölçeği oluşturulurken Kur'an-ı Kerim ve Hadislerdeki iyilik tanımları ve iyilik olarak nitelendirilen davranışlar esas alınmıştır.
4. Araştırma Ankara il merkezinde beş farklı lisenin 1 ve 3. sınıf öğrencilerinden oluşan 379 deneklik bir örnekleme gurubuyla sınırlıdır.
5. Araştırma belirli bir zaman diliminde yapılmıştır.
6. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, uygulama esnasında kullanılan ölçeklerin ölçme kapasiteleri ile sınırlıdır.

Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Lise düzeyinde bulunan gençlerin iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık eğilimleri ile iyilik algıları arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırma için literatür taraması yapılmıştır. Literatürde öncelikle iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlığın farklı değişkenlerle olan ilişkisinin incelendiği çalışmalar tespit edilmiştir. Ayrımcılık (Allport, Ross, 1967), ölüm korkusu (Spilka, Pelligrini, Dailey, 1968), cinsiyet farkı (Argyle, Beit- Hallahmi, 1975), psikolojik düzelme (Schaefer, Gorsuch, 1991), depresyon (Genia, 1993) ve dindarlık ilişkisi bu konuda yurt dışında yapılan çalışmalardan bazılarıdır (Onay, 2004).

Ülkemizde Allport ve Ross'un Dini Yönelim Ölçeğinin kullanıldığı çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların çoğunda ölçeğin Türkçeye ve Türk kültürüne uyarlanmış şekli kullanılmıştır. İbrahim Gürses (2001), "Kölelik ve Özgürlük Arasında Din" isimli araştırmasını üniversite öğrencileri üzerinde yapmıştır. Çalışmanın sonucunda iç güdümlü dindarların dış güdümlü dindarlardan daha dogmatik ve ön yargılı oldukları ortaya çıkmıştır. Aytül Sümertaş (2003) ise "İçe Dönük Dindarlık ile Benlik Tasarımı Arasındaki İlişki" isimli çalışmada iç güdümlü dindarlık ile benlik tasarımı arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Asım Yapıcı ve Hasan Kayıklık (2005) tarafından gerçekleştirilen çalışmada; iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile öz saygı ve kaygı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Yapıcı ve Kayıklık (2005) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise dini eğilimle ön yargı ve hoşgörüsüzlük arasındaki ilişki incelenmiş ve iç güdümlü dindarların dış güdümlü dindarlardan daha ön yargılı oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Gülüşan Göcen (2005) de "İnanç ve İbadetin Kendini Gerçekleştirme İle İlişkisi" isimli çalışmada ölçeğin üç boyutlu şekline yer vermiştir. Bu Batson tarafından geliştirilen "sorgulayıcı dini yönelim " boyutudur. Üniversite öğrencileriyle yapılan bu çalışmada iç güdümlü dindarların kendini gerçekleştirme düzeylerinin dış güdümlü dindarlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında dış güdümlü dindarlarda sorgulayıcı bakış açısının gelişmesine paralel olarak kendini gerçekleştirme düzeyi de anlamlı bir şekilde artmıştır. Fatma Gül Cirhinlioğlu'nun

(2006), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada iç güdümlü dindarlık ile olumlu ilişkiler kurabilme ve özerklik arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

1970’li yıllardan itibaren Batı’da prososyal davranışlarla ilgili çalışmalarda ciddi bir artış görülmüştür. Özellikle yardım etme davranışı ve dindarlık ilişkisini inceleyen çok sayıda araştırma yapılmıştır. İç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık modeli esas alınarak yapılan bu çalışmalarda Batson (1976, 1991), Watson ve arkadaşları (1984), Soroglou ve arkadaşları (2005) iç güdümlü dindarlık ve yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulmuşlardır. Bu çalışmalarda dış güdümlü dindarlık ile yardım etme davranışı arasında ise olumsuz bir ilişki ortaya çıkmıştır (Ayten, 2009; Soroglou, v.d. 2005).

Watson ve arkadaşlarının (1984) yaptığı çalışmada dindarlık ve empati ilişkisi incelenmiş ve iç güdümlü dindarlıkla empati arasında olumlu, dış güdümlü dindarlıkla empati arasında olumsuz bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer şekilde Ziasma Khan ve arkadaşlarının Pakistan Karaçi Üniversitesinde yaptıkları araştırmada da iç güdümlü dindarlık ile empatik ilgi arasında olumlu ilişki bulunmuştur (Ziasma Khan ve ark. 2005).

Ülkemizde de dindarlık ve prososyal davranışlar ile ilgili bazı çalışmalar mevcuttur. Evren Kurt (2001), dindarlık ve kişilik özelliklerinin doğal afetlerdeki yardımlaşmaya etkisini, Duru (2002) ise prososyal davranış ve empati ilişkisini incelemiştir. Ali Ayten (2009), “Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü” isimli doktora tezinde yardım etme – empati ve dindarlık ilişkisini araştırmıştır. Özcan (2007) ve Çetin (2010) de dindarlık ve empati ilişkisini ele alan birer çalışma yapmışlardır.

Araştırmamızın kavramlarından biri olan değerler konusunda da literatürde önemli çalışmalar bulunmaktadır. Allport (1967), Rokeach (1973), ve Schwartz’ın (1992) yaklaşımları bu konuda araştırmacılara yol göstermiştir (Güngör, 2010; Özensel, 2003).

Ampirik düzeyde dindarlık ve değer ilişkisini inceleyen ve bu konuda sistemli çalışmalar yapan ilk kişi Rokeach (1969) tır (Duriez, Fontaine, Luyten, 2001). Bu çalışmaların sonucunda dindarlık ile prososyal değerler arasında olumlu ilişki bulunmuştur (Ayten, 2009). Bu konuda yapılan başka çalışmalarda da iç güdümlü dindarların yardımseverlik, sevgi ve sorumluluk gibi değerleri daha fazla

önemsedikleri görülmüştür (Batson, Schoenrade ve Ventis, 1985; akt: Ayten, 2009). Soroglou ve arkadaşları Schwartz 'ın değer modeli kullanılarak on beş farklı ülkede yapılan araştırmalarının neticesinde dindarlık ile yardımseverlik değeri arasında güçlü olumlu bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca yardımseverlik değeri diğer değerlere göre daha fazla benimsenmiştir (Soroglou, v.d. 2004, akt. Ayten, 2009).

Türkiye'de değerler üzerine özellikle son yıllarda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Erol Güngör'ün profesörlük tezi bu konudaki öncü çalışmalardandır. Güngör değerleri yedi sınıfa ayırmış ve araştırmasının sonucunda en üst düzeyde hassasiyet gösterilen değer ahlâki değer olmuştur. Bunun yanında ilginç bir şekilde dini değer sıralamanın sonunda yer almıştır (Güngör, 2010). Kuşdil ve Kağıtçıbaşı (2000) birlikte yaptıkları araştırmada öğretmenlerin değer yönelimlerini incelemişler, sonuçta öğretmenlerin değer sıralamasında dindarlığa alt sıralarda yer verdikleri ve bunun yanında prososyal değerler içinde iyilikseverliği üst sıralarda tercih ettikleri görülmüştür. Bu sonuç Erol Güngör'ün araştırmasına benzer bir durumu ortaya koymuştur.

Değerler konusu ile ilgili olarak Yapıcı ve Zengin (2003), Mehmedoğlu (2004), Zeynep Arslan (2006), Hamdiye Yağcı (2006), Uysal (2007) ve Rüveyda Karaca (2008) çeşitli çalışmalar yapmışlar ve "iyilikseverlik" değeri ile ilgili bazı sonuçlara ulaşmışlardır. Bu sonuçlara araştırmanın "Dindarlık ve İyilik İlişkisi" kısmında yer verilmiştir.

Türkiye'deki literatürde iyilik algısının tespitine yönelik az da olsa çalışma mevcuttur. Ancak lise öğrencilerinin iyilik algısının iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlıkla ilişkilendirilerek incelemesinin yapıldığı bir çalışma tarafımızdan tespit edilememiştir.

İlköğretim öğrencilerinin iyilik algılarının tespitine yönelik olarak Fadilloğlu ve Kırnık (2009) bir çalışma yapmıştır. Elazığ ve Malatya'da 89 ilköğretim öğrencisiyle yapılan araştırmanın sonucunda öğrencilerin iyilik kavramını çoğunlukla insanlara yardım etmek şeklinde algıladığı görülmüştür. Kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha fazla sevgi ve emeğin iyilik olduğunu düşünmektedir. Bunun dışında iyilik yaptıktan sonra karşılık beklenmemesi gerektiği araştırmadan çıkan önemli bir başka sonuçtur.

Safiye Sarıcı Bulut (2009) da “İyilik Yapma Değerinin Öğrencilerin Bilişsel Dünyalarına Yerleştirilmesi” konusunda lise öğrencileri üzerinde bir çalışma yapmıştır. Araştırmada iyilik değeri ölçeği uygulanmış ve yapılan ön test ve son test çalışmasının sonucunda öğrencilerin iyilikle ilgili davranışlar kazanmasında olumlu farklar bulunmuştur.

Elazığ Bilim ve Sanat Merkezindeki üstün yetenekli öğrencilerle bir çalışma yapan Tuba Yavaş (2009), öğrencilerin büyük çoğunluğunun iyilik kavramını “yardım” kavramıyla eşleştirdiğini tespit etmiştir. “Sınıfta iyilik” ise genel olarak paylaşma, saygı, anlayış ve destek olma şeklinde algılanmıştır.

Elazığ Fırat Üniversitesinde öğrenciler üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin iyilik kavramını nasıl algıladıkları araştırılmıştır. Öğrenciler çoğunlukla iyiliği; insanları sevmek, yardımcı olmak, hoşgörülü davranmak, tebessüm etmek gibi maddi olmayan şekillerde algılamışlardır. “İyilikten maraz doğar” görüşüne katılan öğrencilerin büyük bir oranda yaptıkları iyiliğe karşılık bekledikleri görülmüştür. Bunun yanında başkalarına iyilik yapmayı kendilerine iyilik yapılmasından daha çok istedikleri anlaşılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda toplumda iyilik yapma eğilimlerinin azaldığı ortaya konulmuştur (Oğuz, v.d. 2009).

Elazığ Fırat Üniversitesinde akademisyenlerin iyilik kavramı ve iyilik yapma konusundaki görüşlerini inceleyen Karakoç, Yıldız ve Bayram (2009), akademisyenlerin çoğunlukla iyilik kavramını; karşılıksız yapılan yardım, güzel davranış, mutluluk, ihtiyacı olana verme şeklinde algıladıklarını tespit etmiştir. Akademisyenlerin büyük çoğunluğu çevrelerinden yardım beklediklerini belirtmişlerdir. Bir kısım akademisyen yaptıkları iyiliklerden dolayı pişman olduklarını söylemiştir. İyilik yapma nedenlerinde “Allah rızası” ilk sırada gelmektedir. Bunun yanında karşıdaki kişinin ihtiyacı olduğu için ve mutlu olmak için de iyilik yapmaktadırlar. İyilik yapılması için iyilik yapılan kişinin bunu hak etmesi gerektiğini düşünen akademisyenler için en ucuz ve zahmetsiz iyilik “tebessüm etmektir”. Ayrıca iyilik yaptıklarında karşılık beklememektedirler.

Çiftçi ve Kalaycı (2009) ise sağlık personelinin iyilik yapma konusundaki görüşlerini inceledikleri çalışmalarında genel olarak hastane çalışanlarının iyiliği büyük ölçüde hayatlarına yerleştirdiklerini tespit etmiştir. Bu çalışmaya göre sağlık

personeli iyiliği karşılık beklemeden yapmakta ve bununla birlikte zaman zaman iyilikten maraz doğabileceğini düşünmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde konunun temel kavramları olan “ergenlik”, “iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık”, “değer” ve “iyilik” açıklanmıştır. Her bir alt başlıkta ayrı ayrı olmak üzere önce kavramın tanımı verilmiş daha sonra ise genel açıklamalar yapılmıştır.

1.1. Ergenlik Dönemi

Bu çalışmanın alan araştırması ile ilgili bölümü lise düzeyindeki gençler üzerinde yapılmıştır. Bu nedenle ergenlik dönemi araştırma kapsamında incelenmiştir. Öncelikle ergenlik kavramının tanımı verilmiş ardından gelişim süreçleri açıklanmıştır.

1.1.1. Ergenliğin Tanımı

Ergenlik (Adolescence) hem bedensel hem de psikolojik yönden birçok değişikliğin yaşandığı, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan bir gelişim sürecidir. Ergen sözcüğü, Latince “büyümek, olgunlaşmak” anlamına gelen “adolescence” fiilinin kökünden türemiştir ve bir durumu değil, çocukluktan cinsel olgunluğa ulaşılan ve bir birey olarak kendi kimliğini kazanmayı kapsayan bir süreci ifade etmektedir (Atkinson, vd. 2010; Yavuzer, 1999). Bu nedenle ergenlik “bireyde gözlenebilen hızlı ve sürekli bir gelişme evresi” olarak da tanımlanmıştır (Yavuzer, 1999: 277).

Ergenlik döneminin hangi yaş aralığında olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi şartlarına bağlı olarak yaş sınırları değişiklik göstermekle beraber ortalama olarak 12-21 (kızlarda 11-20, erkeklerde 12-21) yaşları arası ergenlik dönemi olarak kabul edilir (Baymur, 1994; Başaran, 1994; Cüceloğlu, 2009; Yavuzer, 1999; Yörükoğlu, 2000). Unesco ergenlik dönemini 15-25 yaşları arası olarak belirtmiştir (Yavuzer, 1999).

Ergenlik dönemi kendi içinde genellikle yaş ve gelişim süreçleri göz önünde bulundurularak bölümlere ayrılmıştır:

13-17 yaş arası ilk ergenlik, 17-21 yaş arası son ergenlik (Başaran, 1994);
 10-13 yaş ilk ergenlik, 14-18 yaş orta ergenlik, 18-22 yaş son ergenlik (Bahadır, 2001; Ekşi, 2011);
 13-14 yaş ön ergenlik, 14-17 yaş ilk ergenlik, 17-21 yaş son ergenlik (Koç, 2004);
 14-18 yaş ergenlik (Çakmaklı, 1996) gibi sınıflandırmalar yapılmıştır.

Ülkemizde genel olarak bu dönemin kızlarda 10-12, erkekler de ise 12-14 yaşlarında başladığı kabul edilmektedir (Yavuzer, 1999). Lise öğrencileri ise bu dönemin son kısmını oluşturmaktadır (Cüceloğlu, 2009).

1.1.2. Ergenlik Dönemi Gelişimsel Özellikleri

Ergenlik, bireyin her yönden belirgin değişiklikleri yoğun ve hızlı bir biçimde yaşadığı bir dönemdir. Gençleri daha iyi tanıyabilmek ve anlayabilmek için bu dönemin genel özelliklerinin bilinmesi gerekir. Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde ergenlik dönemindeki gelişim; bedensel, bilişsel, sosyal, duygusal, ahlâki ve dini yönlerden incelenmiştir.

1.1.2.1. Ergenlik Döneminde Bedensel Gelişim

Ergenlik döneminin ilk evresini oluşturan erinlik (buluş, puberty) bedensel gelişim açısından önemli bir zaman dilimini oluşturmaktadır. Biyo-fizyolojik değişikliklerin önemli bir bölümü erinlik döneminde meydana gelmektedir (Yavuzer, 1999). Kızlarda 11, erkeklerde 12-13 yaş civarında başlayan bu evrede hipofiz bezinin büyüme hormonlarını salgılamasıyla hem bedensel gelişme hem de cinsel anlamda olgunlaşma başlamaktadır (Cüceloğlu, 2009; Yavuzer, 1999, Yörükoğlu, 2000).

Ergenlik döneminin en önemli gelişmelerinden biri boy uzamasıdır. Buna bağlı olarak ağırlık artışı da gözlenir. Kızlarda bu gelişme erkeklere göre daha erken başlar. Erkeklerde boy ve ağırlıktaki gelişim 12-16 yaşları arasında belirgin bir biçimde devam eder (Yavuzer, 1999). Bu dönemde özellikle kol ve bacak gibi uzun kemiklerdeki büyüme dikkat çeker. Erkeklerdeki kas gelişimi kızlara göre daha yoğundur (Baymur, 1994; Cüceloğlu, 2009). Ergenlik öncesi kızlara göre daha kısa erkekler, ergenliğin ortalarında bu farkı kapatarak lise döneminde genel olarak kızlara göre daha uzun ve ağır olurlar (Başaran, 1994). Ergenlik döneminde meydana

gelen bu gelişimle birlikte birey, çocukluktan çıkıp fizyolojik ve anatomik olarak bir yetişkinin özelliklerini kazanmaya başlar (Baymur, 1994).

1.1.2.2. Ergenlik Döneminde Bilişsel Gelişim

Zihinsel gelişimin somut işlemlerden soyut (formel) işlemlere geçtiği bu dönem ortalama olarak 11 yaşından itibaren başlamaktadır. Formel işlemsel dönemde birlikte bireyin kişilik yapısı, kendini algılayışı ve ahlâk anlayışında temel değişiklikler meydana gelir. Soyut düşünce yetisine ulaşan çocuk sorunları çözerken akıl yürütme süreciyle çeşitli varsayımlar ve farklı bakış açıları geliştirir. Olayları ilk önce zihinsel olarak düşünüp tartar ve harekete ondan sonra geçmeye başlar (Cüceloğlu, 2009; Yavuzer, 1999; Yörükoğlu, 2000).

Ergenlik döneminde zihinsel gelişim 15-16 yaşlarında doruğa ulaşır. Gencin birçok açıdan düşünebilmesi ona esneklik kazandırır. Muhakeme yetenekleri gelişmiştir ve genellemeler yaparak sonuca ulaşabilir (Başaran, 1994; Yavuzer, 1999; Yörükoğlu, 2000).

1.1.2.3. Ergenlik Döneminde Sosyal ve Duygusal Gelişim

Ergenlik dönemi sosyal ve duygusal açıdan fırtınalı bir dönemdir. Bunun nedeni büyük bir hızla gerçekleşen biyolojik ve fizyolojik değişikliklerdir. Ergen bu gelişmeden psiko-sosyal açıdan etkilenmektedir (Cüceloğlu, 2009; Çakmaklı, 1996; Yavuzer, 1999). Duygusallık bu dönemde çok artmıştır. Ergenin duygusal tepkilerini sağlık durumu, zekâ düzeyi, cinsiyet, okul başarısı ve sosyal kabul düzeyi gibi faktörler etkilemektedir (Yavuzer, 1999; Yörükoğlu, 2000).

Ergenlik döneminde sosyal ve duygusal gelişimin en önemli yönünü özdeşleşme ve arkadaşlık oluşturmaktadır (Cüceloğlu, 2009). “Özdeşleşme, gençlik çağına özgü ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alanda, gencin istemli ya da istemsiz olarak benimsediği, özümlediği düşünce, davranış, tutum ve eylemlerden oluşan bir süreçtir” (Yavuzer, 1999: 295). Genç kendi benliğini bulma ve tanıma arayışları içerisinde. Değer verdiği, hayranlık duyduğu kişilerle özdeşim kurar ve onların davranışlarını benimser (Yörükoğlu, 2000).

Ergenin sosyal ve duygusal gelişiminde etkili olan ikinci yön ise arkadaşlıktır. Bu dönemde genç en çok arkadaş çevresine güvenmektedir (Cüceloğlu,

2009). Evinde anlaşılamadığını düşünen genç için arkadaş çevresi bir sığınak görevini görür (Yörükoğlu, 2000). Arkadaşlarıyla ailesiyle paylaşamadığı pek çok konuyu konuşur, tartışır. Gencin arkadaş çevresiyle ilişkisi iki yönlüdür. Hem arkadaşlarını beğenmek ister hem de arkadaşları tarafından beğenilmek, onaylanmak ister (Başaran, 1994). Özellikle kendine güveni az olan gençlerde arkadaşlar daha fazla etkin olmaktadır. Ailesiyle ilişkileri iyi ve kuvvetli olan, bilişsel ve ahlâki gelişiminde soyut işlemler basamağını geçmiş olan gençler arkadaşlarının etkisinden bağımsız olarak davranabilmekte ve kararlar verebilmektedir (Cüceloğlu, 2009).

Ergenlik döneminde genç benliğini tanımaya çalışırken aynı zamanda kimliğini de oluşturur. Farklı özdeşim örnekleri genci alternatif davranışlara, ilgi alanlarına ve ideolojilere yönlendirebilir (Kula, 2001). Genç için kimliğini oluşturma bir rol deneme süreci gibidir. Özdeşleşme modellerinin az olduğu toplumlarda kimlik oluşturma karmaşık toplumlara göre nispeten daha kolaydır. Kimliğini bulma ve geliştirme sürecinde ergenlerin kendi içlerinde de büyük farklılıklar vardır (Atkinson, vd. 2010). Kimlik oluşumu gençlerin bir kısmında sorunsuz bir şekilde gerçekleşirken bir kısmında ise bu çok zorlu olmaktadır (Kaynakdemir, 2009). Ergenlik dönemi sosyal ve duygusal açıdan aslında kimliğini arama, oluşturma ve bulma dönemidir ve genel olarak bu yirmili yaşların başına kadar sürmektedir (Atkinson, vd. 2010; Kula, 2001; Yörükoğlu, 2000).

1.1.2.4. Ergenlik Döneminde Ahlâki Gelişim

Fiziksel, psikolojik ve toplumsal pek çok değişikliğin yaşandığı ergenlik döneminde genç somut düşünceden soyut düşünceye geçişle birlikte ahlâki gelişiminde de önemli değişiklikler yaşamaktadır. Gencin duygu, düşünce ve davranışlarında ahlâk ile ilgili meydana gelen değişimin çeşitli aşamalardan oluştuğu ifade edilmiştir. Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg ahlâki akıl yürütmeler üzerine çalışan en önemli isimlerdir (Başaran, 1994; Clouse, 2000; Cüceloğlu, 2009; Küçükalp, 2004; Yavuzer, 1999).

Ahlâk konusunda en etkili teorilerden birisi Jean Piaget tarafından oluşturulmuştur. Ahlâki gelişme teorisine göre ahlâki duygu ve düşünce çeşitli yaş dönemleriyle birlikte ilerlemektedir. Çocuktaki zihni gelişime paralel olarak ahlâki

gelişim gerçekleşir. Gelişmenin her aşaması bir önceki aşamanın devamı niteliğindedir (Güngör, 2010).

Piaget ahlâki gelişimi iki aşamalı olarak ele almıştır. İlk aşama çocuğun okul öncesi dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde çocuk bir davranışın iyi veya kötü olduğuna sonucuna bakarak karar verir. Ahlâki anlamda özgür değildir, yetişkinlerin koydukları kurallara uyar. Çocuk bu kuralları mutlak ve değişmez gerçekler olarak kabul eder. Burada tek yönlü ve otoriter bir ahlâk anlayışı söz konusudur (Clouse, 2000; Güngör, 2010; Kağıtçıbaşı, 1988) .

İkinci aşama ahlâki genel olarak okul dönemi ile başlamaktadır. Bu dönemde çocuk iyi ile kötüyü ayırt ederken davranışın sonuçlarından çok davranışın ne niyetle gerçekleştirildiğini dikkate almaya başlar. Sosyal hayat içinde yer alan çocuk için işbirliği önemli olmuştur. Bunun sonucu olarak çocuk bazı tahminler ileri sürebilir, soyut kavramları kullanarak düşünür ve genellemeler yapabilir (Cüceloğlu, 2009; Yavuzer, 1999). Çocuk ilk aşamada ahlâki değişmez kurallar olarak algılamakta ikinci aşamada karşılıklı anlaşmaya bağlı olan ve şartlara göre değişebilen normatif bir sistem olarak görmeye başlar. Bu otonom bir ahlâk anlayışıdır (Güngör, 2010; Kağıtçıbaşı, 1988). Bu dönemdeki ahlâk karşılıklı rızaya dayanan işbirliği ahlakıdır (Clouse, 2000).

Ergenlik dönemini de içeren bu ahlâki gelişim aşamasında genç, çok yönlü düşünebilmesi neticesinde düşünce esnekliğine kavuşur. Toplumun kurallarına karşı düşünce ve davranışlarında değişiklikler meydana gelir. Toplumsal kuralları yeniden gözden geçirir ve bunların değişebileceğini düşünür. Problemlere çözüm önerileri getirir (Hökelekli, 2011; Yavuzer, 1999).

Kohlberg, Piaget'in iki aşamalı ahlâki gelişim sistemini yedi aşamalı bir sistem haline getirmiştir (Clouse, 2000; Cüceloğlu, 2009). Geliştirdiği bilişsel ahlâki yargı gelişimi teorisiyle ahlâki eylemin, ahlâki düşünce ve bilinç süreçlerinin incelenmesiyle tanımlanması gerektiğini ifade etmiştir (Küçükalp, 2004).

Kohlberg, ahlâki yargı gelişim sisteminin aşamalarını oluştururken akli ve entelektüel fonksiyonlara vurgu yapmıştır. Aşamalar hiyerarşik ve evrenseldir. Bu sistemde çocuk en somut ahlâk anlayışından en soyut ahlâk anlayışına ulaşır. Ergenler de ahlâki anlayışın tüm aşamalarında bulunabilirler (Clouse, 2000;

Cüceloğlu, 2009). Kohlberg'e göre ahlâki gelişmenin olgunlaşmaya başlaması 16 yaşına kadar uzayabilir (Güngör, 2010).

Ahlâki yargı gelişim sisteminin ilk aşamasında davranış dıştan denetimlidir. Cezalandırılan davranış kötü, ödüllendirilen davranış iyidir. Ceza ve itaat yönelimi vardır. İkinci aşamada ergen, karşısındaki ile kurduğu ilişkiye amaca yönelik bir anlam yükler. Ahlâki değerler kişilerin bakış açılarına ve ihtiyaçlarına göre değişebilir. Ahlâki davranışta bulunan dürüstlük, eşitlik gibi unsurlar; ilkeler açısından değil pratik faydaları açısından ele alınır (Cüceloğlu, 2009; Güngör, 2010; Kağıtçıbaşı, 1988). Bu iki aşama “Ahlâk Öncesi Çağ” olarak da tanımlanmaktadır (Güngör, 2010).

Üçüncü aşama diğer iki aşamadan hızlı bir yükselişi ifade etmektedir. Ergen artık kendisinden beklenen davranışları yapar. Başkalarının kendisi hakkında ne düşündükleri önemlidir. Farklı grupların üyesi olabilir ve bunun neticesinde bağlılık konusunda sıkıntı ve karışıklık yaşayabilir (Clouse, 2000).

Dördüncü aşamada ergen, topluma yönelmeye başlamıştır. Çoğunluğun davranış kalıplarına uyulur. Davranışlar genellikle niyete göre değerlendirilir (Güngör, 2010). Otoriteye saygı göstermek, yasalara boyun eğmek önemlidir. Ahlâk kurallarını zaruri anlamda uyulması gereken kurallar olarak düşündüğü için uygulamaya çalışır (Koç, 2004). Ergen hukuka, herkese fayda sağladığı için uyar (Clouse, 2000; Cüceloğlu, 2009). “Kurulu Ahlâk Düzeni” olarak da adlandırılan bu aşamalarda en belirgin özellik, mevcut sosyal düzenin korunmaya çalışılması ve buna sadakat gösterilmesidir (Güngör, 2010; Kağıtçıbaşı, 1988).

Beşinci aşamada toplumla sözleşme yönelimi vardır. Yasaların amacının topluma hizmet olduğu bilinir ve gerekirse değişebileceği düşünülür. Bireylerin düşünce ve değerlerindeki farklılıklar normal kabul edilir ve görüş birliğine varmaya çalışılır. Temel hak ve hürriyetlerin şuuruna varılmıştır. Bu aşama “Sosyal Sözleşme Safhası”dır (Güngör, 2010; Kağıtçıbaşı, 1988).

Altıncı aşama da ise bireyin düşüncesini temel ahlâk ilkeleri şekillendirir. Yasa ile ahlâki ilke çeliştiğinde ahlâki ilkeyi tercih eder. Yedinci aşamada birey evrensel bir anlayışla her şeyin üstünde ve her şeyle uyum içindedir (Cüceloğlu, 2009). “Evrensel Ahlâk Safhası”nda ahlâki çatışmalar yasalara göre değil, ahlâki prensiplere göre çözülür (Güngör, 2010; Kağıtçıbaşı, 1988).

Ergenler çok yaygın olmasa da son üç aşamaya uygun ifadeler kurabilir (Clouse, 2000). Her birey kendi sosyo-kültürel şartlarına bağlı olarak bu aşamalardan herhangi birinde bulunabilir (Cüceloğlu, 2009).

Kohlberg 16-25 yaş aralığındaki gençlerle yaptığı çalışmasında ergenlik çağı gençlerinin ahlâki yargılarında ciddi iniş çıkışlar olduğunu tespit etmiştir. Gençlerin, kendi temel ilkelerine göre doğru ve yanlış tanımladıkları bir ahlâk anlayışına sahip olduklarını belirtmiştir (Gürsu, 2011).

Ergenlik dönemindeki fiziksel duygusal ve toplumsal birçok faktör gencin ahlâk gelişimi üzerinde etkili olmaktadır. Bu faktörler dini ve ahlâki kodların oluşturulmasını, olumlu duygular geliştirilmesini sağlamaktadır (Gürsu, 2011). Cömertlik, ahde vefa, sadakat, iyilik gibi hem ahlâki hem de dini değerler gencin ahlâki gelişiminde etkisini hissettirir. Bu dönemde ahlâki gelişim ile dini gelişim birbirlerini destekleyen paralel bir yapılanma içerisindedir (Koç, 2004).

1.1.2.5. Ergenlik Döneminde Dini Gelişim

Ergenlik dönemi, soyut düşünmenin gelişmesine paralel olarak dini şuurun da geliştiği bir dönemdir (Armaner, 1980; Bahadır, 2006; Hökelekli, 1993; Kula, 2001; Vergote, 1978). Bu dönemde genç için din, temel bir ilgi alanı haline gelmiştir. Zihni gelişmeyle birlikte dini duygu, ilgi ve düşünceler boyut değiştirerek şuur seviyesine yükselir ve ergenin tüm kişiliğini etkileyecek duruma gelir (Bahadır, 2006).

Ergenlik dönemi dini gelişim süreci genel olarak üç aşamadan oluşmaktadır (Hökelekli, 1993).

1. Dini Şuurun Uyanışı (12-14 yaş)
2. Dini Şüphe ve Çatışmalar (14-18 yaş)
3. Dini İnanç ve Tutumların Belirginleşmesi (18-21 yaş)

1.1.2.5.1. Dini Şuurun Uyanışı (12-14 yaş)

Ergenlik döneminin başlamasıyla gelişen soyut düşünme yeteneği sayesinde ergen dini anlamda yeni bir sürece girmiştir. Çocukluk döneminden farklı olarak, her şeyin gerçek nedenini öğrenme isteği başlar. Bunu da gelişen muhakeme, tenkit ve tahlil gücü sayesinde başarılı bir şekilde yapar (Bahadır, 2006). Ergende dini

şuurunun uyanmasında zihni gelişimin yanında duygusal gelişim sürecinde yaşanan değişikliklerin de büyük etkisi vardır (Kula, 2001).

Bu dönemde ergen içinde bulunduğu çatışmalı ortamda içgüdüsel olarak Allah'a yönelir. Dini kavramlar üzerinde yoğunlaşır. Dini inanç ve değerlere önem verir. Çocukluk döneminde yaşadığı dini iman ve duygularla şuurlu bir dini uyanışa doğru yönelir (Hökelekli, 1993). Dini şuurun uyanmasıyla birlikte Allah'a ve dini değerlere bağlılık gelişir ve farklı boyutlara ulaşır. 12-13 yaşlarından itibaren artık yetişkinler düzeyinde bir din anlayışı oluşmaya başlar. Dini pratikleri severek ve büyük bir coşkuyla yerine getirir (Hökelekli, 1993; Öcal, 1991).

Bu dönemin sonlarına doğru ergen, yetişkinlerin aştığı ve benimsediği din anlayışından kişisel bir din anlayışına doğru yol alır (Hökelekli, 1993).

1.1.2.5.2. Dini Şüphe ve Çatışmalar (14-18 yaş)

Ergenlik döneminin ikinci aşamasında genç kendini dini şüphe ve çatışmaların ortasında bulur. Biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel açıdan yaşadığı önemli gelişme ve değişiklikler buna zemin hazırlamıştır.

Dini şüphe ve çatışmaların oluşmasında en önemli etken zihinsel anlamda meydana gelen gelişmelerdir (Bahadır, 2006). Ergende zihin gelişimi sonucu artan düşünce faaliyeti bağımsızlık ve güç duygusunun ortaya çıkmasını sağlar. Bunun neticesinde otoriteyi reddetme eğilimi artar. Arkadaşlık ilişkileri ve çevrenin etkisiyle kendi inançlarını sorgulaması otoriteyi reddetmesini kolaylaştırır (Hökelekli, 1993; Vergote, 1978).

Genel olarak yetişkinlerle özel olarak ise anne ve babasıyla çatışma içine girer. Bu durumun dini inanç ve gelenekler tarafından hoş karşılanmayışı onu sıkıntıya sokar (Hökelekli, 1993). Ergen içine girdiği bu çatışma ortamının neticesinde dini sorgulamaya başlar. Bağımsızlığa yöneldiği için din ona bağımlılığın temeli olarak görünebilir (Vergote, 1981). Dini sorumlulukları yüklenmek ağır gelir ve dine karşı şüpheli bir yaklaşım içine girer. Her şeyi tenkit süzgecinden geçirir ve tecrübe etmeksizin kabul etmez (Bahadır, 2006; Hökelekli, 1993).

Ergenlik döneminde cinsel güdülerin uyanışı suçluluk ve günahkârlık duygularının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Vergote, 1981). Cinsel duyguların tatmini noktasında önünde sosyal ve ekonomik pek çok engelin bulunması ve bunun

çoğu zaman dini kabulle desteklenmesi genci büyük bir sorunla karşı karşıya getirir. Dini inanç ve değerleri ile cinsel arzularının arasında kalarak yoğun bir çatışmanın içine girer. Bu durum genci dini ve ahlâki değerlere karşı koymaya teşvik eder ve dini şüphe ve bunalımın içine girerek kendisini yalnızlığa iter. Oluşan suçluluk ve günahkârlık duygusu genci çok rahatsız eder (Vergote, 1981; Hökelekli, 1993). Kitle iletişim araçlarında ortaya konulan ahlâk dışı ve cinsellik duygusunu uyaran yayınlar da suçluluk ve günahkârlık duygusuna yol açan diğer bir etkidir (Bahadır, 2006).

Ergenlik döneminde ortaya çıkan dini şüphe ve çatışmaların bir sebebi de gencin, çevresi tarafından kendine karşı beslenen sevgiden şüphe ederek hayatın anlamsızlığı üzerine güçlü hislere sahip olmasıdır (Vergote, 1981).

Ergenlere yeterli dini eğitimin verilmemesi, dini konulardaki bilgi eksikliği ve rehbersizlik dini şüphelerin oluşmasına neden olmaktadır. Bunun neticesinde başarısız bir dini sosyalleşme görülmektedir (Hökelekli, 1993). Dini konularda doğru bilgilendirilen ergenlerde dini şüphe oranı azalmaktadır (Bahadır, 2006).

Dini şüphe ve çatışmaya günlük hayatta meydana gelen bazı olaylar da neden olur. Özellikle kaza, deprem, sel gibi doğal afetler, sevilen bir yakının ölmesi, masum insanların öldürülmesi, zulüm ve haksızlık gibi yaşanan acı tecrübeler ergeni Allah'ın varlığı ve adaleti konusunda şüpheye düşürmektedir (Bahadır, 2006; Hökelekli, 1993).

Ergenlik dönemindeki şüphe ve çatışmalara bilim ve dinin karşı karşıya getirilmesi de neden olmaktadır. Özellikle eğitim sürecindeki gençler bilimsel verilerle dini kabullerin uyuşmadığını gördüklerinde büyük bir bocalama içine girmektedir (Bahadır, 2006).

Son olarak dindarların ve din görevlilerin bazı tutum ve davranışları ergenleri şüphe ve çatışmaya sürüklemektedir. Dindarlar ve din görevlilerinin kişilikleri ile din arasında özdeşlik kuran ergenler onların hatalarını ve eksikliklerini dine mal etmektedir. Din ve dindar insanı birbirinden ayırmadıkları için kişilerin hatalarının dinden kaynaklandığını zannederler. Dindar insanlarda dinin mükemmelliğini bulmak istemekte, bulamadıklarında ise dine şüphe ile yaklaşmaktadırlar (Bahadır, 2006).

Dini şüphe ve çatışmalar gencin dini gelişim süreci üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu süreçte yaşanan bunalımlar, gerginlik, kararsızlık, yetersizlik gibi

duygusal çalkantılar genci dini konularda daha fazla araştırma yapmaya sevk eder. Bu durum da dini inanç ve tutumların netleşmesini sağlamaktadır (Bahadır, 2006; Hökelekli, 1993; Kula, 2001).

1.1.2.5.3. Dini İnanç ve Tutumların Netleşmesi (18-21 yaş)

Ergenlik döneminin sonuna doğru gencin biyolojik, psikolojik ve zihinsel gelişme ve olgunlaşmasına paralel olarak dini inanç ve tutumları netlik kazanır. 16-17 yaşlarından itibaren şüphelerin yatışmaya başlamasıyla bu dönemde genel olarak dini arayışlar, şüphe ve çatışmalar azalır (Hökelekli, 1993; Vergote, 1981). 19-20. yaşlar da ise zihinsel gelişim en üst düzeye ulaşır ve bununla beraber dini şüphelerde belirgin bir durulma görülür (Bahadır, 2006).

Dini şüphe ve çatışmaların sona ermesiyle gencin din ile ilgili inanç ve tutumlarını netleşir. Gençlerin bir kısmı aileden öğrendikleri inanç ve değerleri geleneksel şekliyle sürdürürken diğer bir kısmı da bu inanç ve değerlerini sorgulayarak yeniden yapılandırır. Bunun dışında gençlerde az da olsa dini bütünüyle reddetme eğilimi de görülmektedir (Hökelekli, 1993).

1.2. Dindarlık

Bu araştırmada özel bir din tanımından hareket edilmemiştir. Bu nedenle literatürdeki bazı din ve dindarlık tanımları verilmiş daha sonra ise araştırmada kullanılan Allport ve Ross'un dindarlık modeli açıklanmıştır.

1.2.1. Din ve Dindarlık Tanımları

Din, çok yönlü niteliğe sahip olmasından dolayı tanımlanması güç bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeryüzünde birçok farklı din bulunması, dinin mahiyeti, tanımı yapanın kişiliği, tanımın yapıldığı dönemin siyasi, iktisadi ve sosyal özellikleri, o dönemde hâkim olan kültür, dinin zaman içerisinde değişme göstermesi gibi etkenler dinin tanımlanması noktasında güçlük çıkarmaktadır (Yaparel, 1987).

Din kelimesi, Arapçada ceza, mükâfat, hüküm, hesap, itaat, boyun eğme, ibadet, adet, hal, şeriat, kanun, yol, mezhep, millet gibi anlamlara gelmektedir (Izıtsu, trh. ; Küçük, Tümer, 1993). Latince de ise din kelimesinin, bir şeyi vazife edinmek, tekrar tekrar okumak, ihmal etmemek anlamına gelen "re-legere" veya bağlanma

anlamına gelen “re-ligare”den çıktığı ileri sürülmüştür. “Religion” kelimesinde her iki anlamın da bulunduğu savunulmuştur (Günay, 2010; Küçük, Tümer, 1993).

İslami literatürde birçok din tanımı yapılmıştır. Gazzali dini, “kul ile rabbi arasındaki muamele “ olarak tanımlamıştır. Seyyid Şerif Cürcani’ye göre ise “ din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği şeyleri kabule çağıran ilahi bir kanundur” (Küçük, Tümer, 1993: 8). Muhammed Hamdi Yazır’a göre din, “Akıl sahiplerini hüsn-i ihtiyarlarıyla bizzat hayır ve nimete sevk eden bir vaz-ı ilahi, şeriat ve millet, beşerin ihtiyari fiillerinin hayır ve saadet gayesine doğru ceyeranımı temin eden bir yol, bir kanun, bir amel-i manevidir” (Yazır, 1935; 1: 90).

Dinin inanç, ibadet ve ahlakla ilgili yönlerini dikkate alarak geliştirilen bir tanıma göre ise din, “Ferdî ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. O bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır” (Aydın, 1992: 6).

İslam âlimlerinin bu tanımlarının birbirlerine yakın ve birçok ortak özellik taşıdığı görülmektedir.

Din kavramını felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve diğer bilim dalları farklı bakış açılarından tanımlamaya çalışmışlardır. Bazı din tanımlarında dinin bilgi veren özelliği, bazılarında ise ahlâk ve duygu özelliği ön plana çıkarılmıştır (Aydın, 1992). Bu tanımlamalar bazı özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Leuba (1912) akli, hissi ve iradi olmak üzere üçlü bir sınıflandırma yapmıştır. Clark (1985), psikoloji alanında yapılan tanımlamaları üç başlık altında toplamıştır. Birinci grup tanımlarda din ve hayat iç içedir. İkinci gruptakiler genellikle sosyoloji alanında yapılan ve dinin sosyal yönünü ön plana çıkaran tanımlardır. Üçüncü grup tanımlar ise birey ve onun tecrübeleri dikkate alınarak geliştirilmiştir (Yaparel, 1987).

Din psikolojisinin öncülerinden William James’e göre din, “Tek başına ferdin kendisini ilahi kabul ettiği şeyle münasebet halinde olarak mülâhaza ettiği durumdaki duyguları, hal ve hareketleri ve tecrübeleridir” (James, 1902; akt. Günay, 2010: 221). Jung dini; “tecrübenin mantık dışı gerçeklerine bağımlı olmak ve boyun eğmek”, Fromm ise “Bir topluluğun bireylerince paylaşılan ve o bireylere belli bir yöneliş, belli bir bağlanma amacı kazandıran herhangi bir düşünce ve eylem sistemi” olarak tanımlamıştır (Fromm, 1990; Jung, 1999; akt. Mehmedoğlu, 1999: 24).

Glock-Stark dini; “din ya da toplumların kutsal olduğuna inandıkları şey, nihai anlam ile ilgili problemler üzerine yoğunlaşan semboller, inançlar, değerler ve uygulamaların kurumlaşmış bir sistemi” olarak tanımlamışlardır. Vergote’a göre ise “tabiatüstü bir varlık ile ilişkili olan birtakım işaretlerin, davranışların, duyguların ve dilin bütünü”dür (Glock, Stark; 1965; Vergote, 1999; akt. Mehmedoğlu, 1999: 25).

Sosyolojik açıdan din tanımları çoğunlukla asli ve işlevsel yön dikkate alınarak yapılmıştır. Max Müller dinin konusunu aklın idrak edemeyeceği, anlaşılmaz ve esrarengiz sırların oluşturduğunu kabul eder. Ona göre din, insanın sonsuzu kavramasını sağlayan, akıl ve mantığa tabi olmayan zihni bir melekedir (Günay, 2010; Küçük, Tümer, 1993; Yaparel, 1987). Geertz’e göre din “ İnsanlarda uzun süreli, geniş kapsamlı ve güçlü güdüler yerleştirmeye çalışan bir semboller sistemidir” (Günay, 2010: 218). Emile Durkheim ise dini, “Bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemi” olarak tanımlamıştır (Küçük, Tümer, 1993: 6).

Din kavramının tanımlanmasında ortaya çıkan farklı yaklaşımlar çoğunlukla dindarlık kavramı içinde geçerlidir. Genel anlamda kabul edilen bir din tanımının olmaması dindarlık tanımının da olmamasına neden olmaktadır. Dindarlık; bireysel bir deneyim olduğu, kişiden kişiye, kültürden kültüre değiştiği ve bağlı olunan dinin esaslarına göre şekillendiği için tanımlanması zor bir kavramdır (Subaşı, 2002; E. Uysal, 2005; V. Uysal, 2006). Bu nedenle din psikolojisinde dindarlık tanımlamaları daha çok dindarlığın yansımaları göz önünde bulundurularak yapılmıştır (Aktay, Köktaş, 2007).

Vergote’a göre dindarlık, varoluşun kaynağı olarak Allah’ı görmek ve O’nu iyiliksever bir kudret olarak kabul etmektir (Vergote, 1999). Wach ise dindarlığı yaşanan din olarak tanımlamaktadır (Günay, 2010).

Dindarlık, dinseliliğin öznel dünyasında kullanılan bir kavramdır ve sübjektiflik gösterebilir (Subaşı, 2002). “İnsanın iman- amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimini, yani dini yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe/ duygu, ibadet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgu” olarak da tanımlanabilir (Okumuş, 2005: 38).

Dindarlık, genel olarak dini inanç, tutum ve dinin kişi açısından ifade ettiği bireysel önemi kapsar (Uysal, 2006). Bireysel olması açısından sübjektif, sosyal

yansımaları nedeniyle objektif ve gözlemlenebilir özelliğe sahip bir olgudur. Bundan dolayı iç ve dış faktörlerden etkilenebilir, değişebilir ve şekillenebilir (Onay, 2004).

Din ve dindarlık kavramlarının farklı şekillerde tanımlanması aslında dini yaşantının çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Dindarlık kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve bireylerin dini yaşantılarında çeşitli şekillerde tezahür eden farklılıkları, benzerlikleri gösterebilmek için dindarlık modelleri (tipoloji) bir çerçeve olarak geliştirilmiştir (Cirhinlioğlu, 2010; Yapıcı, 2002). Bu modeller ile bireylerin kendilerine özgü din anlayışları kategorize edilmektedir (Mardin, 1986). Yapılan tüm bu tanım ve sınıflandırmalar dindarlığı tam olarak açıklayabilecek durumda değildir. Ancak dindar bireyin iç dünyasına girebilmek ve dindarlığın sosyo-kültürel ortamlardaki tezahürlerini anlayabilmek için dindarlık modellerinin geliştirilmesi ve buna bağlı olarak ölçme çalışmalarının yapılması zorunlu hale gelmiştir (Yapıcı, 2002; Hökelekli, 2010).

1.2.2. Dindarlık Modelleri

Dindarlık kuram ve modellerinin çoğu çok boyutlu/bileşenli bir yapı üzerine geliştirilmiştir (Cirhinlioğlu, 2010). Bununla ilgili ilk çalışmalar Glock (1962), Lenski (1963), Faulkner ve De Jong (1966) tarafından gerçekleştirilmiştir. Glock, dindarlığı açıklamak için beş boyutlu bir model oluşturmuştur. Glock ve Stark (1965) tarafından tekrar gözden geçirilen bu model inanç, ibadet, duygu, bilgi ve etki boyutlarından meydana gelmektedir. Morton King (1967), dini adanmışlığı çok boyutlu bir kavram olarak ele almış ve dokuz boyutlu bir model oluşturmuştur. Bu model inancı onaylama ve kişisel adanmışlık, dini örgüt faaliyetlerine katılım, kişisel dini yaşantılar, dini örgütle kişisel bağlantı, şüpheye rağmen bilimsel araştırmalara bağlılık, dini gelime açıklık, dogmatizm ve dışsal yönelim, finansal davranışlar ve finansal tutumlar, din hakkında okuma ve konuşmayı içermektedir (Cirhinlioğlu, 2010; Onay, 2004).

Allport ve Ross (1967), iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık olarak sınıflandırdıkları dini yönelim kuramını geliştirmişlerdir (Cirhinlioğlu, 2010; Hökelekli, 1993; Onay, 2004). Batson ve Ventis (1982) ise Allport'un geliştirdiği kurama sorgulama boyutunu ekleyerek yeni bir model oluşturmuşlardır (Cirhinlioğlu, 2010). Bu dindarlık modelindeki kişiler dini amaç ve araç değil bir "araştırma"

olarak algırlarlar. Varoluşa ve gerçek hakikatin ne olduğuna dair sorular üzerine düşünür ve cevap ararlar (Cirhinlioğlu, 2010; Hökelekli, 2010).

Brown (1964) da bu modellerin bir sentezi olarak nitelenebilecek bir dindarlık modeli geliştirmiştir. Bu model temel olarak “özerk dindarlık” ve “itaat dindarlığı” olarak şekillenmiştir. Özerk dindarlık; iç güdümlü dindarlığın daha üst mertebesi kabul edilen ve daha az sayıda kişinin ulaşabildiği bir modeldir. Bu dindarlık anlayışında kişi geleneksel ve otoriteye bağımlı anlayıştan uzaklaşır ve özerk, bireysel bir dindarlığa yükselir. Bilgi ve araştırma ile temellendirilen ve içsel tecrübe ile zevk ve coşkusallık derecesine yükselen bu dindarlık; olgunlaşmış ve gelişimsel olarak en üst düzeye erişmiş kabul edilir. İtaat dindarlığı ise geleneksel ve toplum merkezli bir dindarlıktır. Birey toplumun beklenti ve standartlarına bağlı bir dini yaşayışa sahiptir. Bu dindarlık anlayışını otorite, geleneksel inançlar, tören, üyelik, katılım, ritüel, dini uygulamalar, dini grup gibi terimler karakterize etmektedir. Merkezinde dini lider, grup ve kuralların olduğu bu yapıda kişi toplu etkinliklerle psikolojik ihtiyaçlarını karşılar (Hökelekli, 2010: 87-89).

Dindarlık ölçme çalışmaları 1940’lı yıllarda başlamış ve 1960’lı yıllardan itibaren ileri ölçüm tekniklerinin kullanıldığı alan araştırmaları yapılmıştır (Onay, 2004). 1980’li yıllardan itibaren ise hem Batı’ da hem de ülkemizde dindarlık ölçme çalışmaları hız kazanmış ve özellikle Allport ve Ross ile Glock ve Stark’ın geliştirdiği ölçekler bu alanda etkin bir biçimde kullanılmıştır (Mehmedoğlu, 2006).

Allport ve Ross’un ölçeği Batı’daki araştırmalarda çok yaygın olarak kullanılmıştır (Mehmedoğlu, 2006). Bu ölçeğin din ve psikoloji sahasında yapılan araştırmalara çok büyük katkısı olmuştur (Gürses, 2010). Bu çalışmada da Allport ve Ross’un iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık modeli ve bu model esas alınarak geliştirilen “Dini Yönelim Ölçeği” (The Religious Orientation Scale-ROS) kullanılmıştır.

1.2.2.1. Allport ve Ross’un Dindarlık Modeli

Gordon Allport (1967), din psikolojisi çalışmalarına önemli katkısı olan bir dindarlık modeli geliştirmiştir (Gürses, 2010; Yapıcı, 2002). Michael J. Donahue, bu modelin dindarlığa ilişkin diğer yaklaşımlara göre ampirik din psikolojisi üzerinde

güçlü bir etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Allport'un dindarlık modeli günümüzde de önemli kavramsal bir çerçeve olarak kabul edilmektedir (Mehmedoğlu, 2006).

Aynı dine bağlı kişilerin dinlerini farklı seviye ve kalitede yaşamalarından hareket eden Allport, farklılıkları iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık olarak iki temel tutumla sınıflandırmıştır (Cirhinlioğlu, 2010; Gürses, 2001; Hökelekli, 1993; Yapıcı, 2002). Dindarlığın niteliğine, içtenliğine ve samimiyetine bakarak bu ayrımı yapan Allport, iki boyutlu olarak geliştirdiği bu modele son şekli J. M. Ross ile birlikte vermiştir (Gürses, 2001; Okumuş, 2005).

1.2.2.1.1. İç Güdümlü Dindarlık (Intrinsic Religiousness)

İç güdümlü dindarlar için din başlı başına bir amaçtır. Din hayatlarını tüm yönleriyle etkiler. Dini inançlarına tamamen bağlıdırlar ve günlük hayatlarını buna göre düzenlerler (Allport, Ross, 1967; Cirhinlioğlu, 2010). İç güdümlü dindarlar için din dıştan gelen bir değer değildir. Kişiyi bütünüyle aşan, İlahi iradeye göre kişiyi değişime zorlayan, içten doğma bir değerdir. Bu kişiler dinlerinin inançlarını, müsamaha, alçakgönüllülük, iyilik, dürüstlük gibi değerlerini ve dini emir ve yasaklara uymayı içselleştirmişlerdir. Bundan dolayı bu dindarlık için “içten doğma”, “derunileşmiş”, “şahsileşmiş” gibi sıfatlar da kullanılmıştır (Hökelekli, 1993, 2010).

İç güdümlü dindarlar dış güdümlü dindarlara göre daha yüce ve aşkın deneyimlere sahiptirler ve benlik ve dindarlık kaliteleri daha yüksektir (Gürses, 2001). Dini inanç ve değerlerine göre kişilikleri şekillenir. Dinden herhangi bir menfaat beklemezler ve sosyal kazanç elde etmeye çalışmazlar (Cirhinlioğlu, 2010). Yapacakları işlerde ve tüm davranışlarında Allah'ın hoşnutluğu temel esastır. Kendilerini dine adanmışlar çünkü hayatlarının merkezinde din vardır. Bu nedenle kişisel arzularından kolaylıkla vazgeçebilirler (Gürses, 2010). Bireysel ihtiyaçları, arzuları ne kadar güçlü olursa olsun nihai bir öneme sahip değildir. İhtiyaçlarını dini inançlarıyla uyumlu hale getirmek için uğraşırlar Dinlerinin temel prensiplerini içselleştirmişlerdir ve bunlara tam olarak uyarlar. Temel motivasyon kaynakları dinleridir (Allport, Ross, 1967).

Allport'a göre insanların çoğu sadece sıkıntı ve zorluk dönemlerinde dine yönelirken iç güdümlü dindarlar her durumda din ile ilişkilerini sürdürürler (Allport,

2004). Tanrı onlar için koşulsuz bir sevgi kaynağıdır ve yardımsever, hoşgörülü bir Tanrı anlayışına sahiptirler (Gürses, 2001).

İç güdümlü dindarlar dış güdümlü dindarlara göre daha fazla yardımseverdir (Allport, 1967). Yardıma ihtiyaç duyan kişi bunu belli etmese bile, o kişiye yardım etme konusunda ısrarlı davranırlar (Ayten, 2009).

Bu konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda iç güdümlü dindarlığın depresyon ve anksiyete ile negatif, ruh sağlığı ile pozitif, önyargı ile negatif, yardımseverlik ve empati ile pozitif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2009; Gürses, 2010). Ayrıca iç güdümlü dindarların dış güdümlü dindarlara göre psikolojik açıdan daha uyumlu oldukları ve ölümden, belirsizlik ve bilinemezlikten çok az korktukları ortaya çıkmıştır (Gürses, 2010; Onay, 2004).

1.2.2.1.2. Dış Güdümlü Dindarlık (Extrinsic Religiousness)

Dış güdümlü dindarlık modelinde din kişiler için amaç değil bir araçtır (Allport, Ross, 1967). Dini olmayan amaçlara ulaşmak için din bir anlamda kullanılır. Dindar olarak görünme isteği sosyal, araçsal ve çıkarıcı olan dışsal değerlere ve inançlara dayandırılır (Cirhinlioğlu, 2010). Dinlerinin temel prensiplerini kişisel istek ve ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getirmek için değiştirirler. Tanrı'ya benliklerinden vazgeçmeden yönelirler (Allport, Ross, 1967). Dış güdümlü dindarların Tanrı ile olan ilişkileri fayda üzerine kuruludur. Tabii eğilimlerine bağlı kalarak Tanrı'dan yararlanırlar (Hökelekli, 1993, 2010). Bunun yanında sert ve cezalandırıcı bir Tanrı anlayışına sahiptirler (Gürses, 2010).

Dış güdümlü dindar dini; statü kazanma, güvenlik sağlama, kendini haklı gösterme, zenginlik, itibar, mal ve mevki elde etme, güçlü bir gruba dâhil olma gibi hedeflere ulaşmak için aracı kılar. (Cirhinlioğlu, 2010; Okumuş, 2005). Bundan dolayı bu dindarlık anlayışına “fonksiyonel din” veya “psikolojik ihtiyaçlar dini” de denilmektedir (Hökelekli, 1993). Din içten doğan değil dıştan gelen bir değer olduğu için Tanrı ile ilişkileri de içinde buldukları duruma göre şekillenir. Eğer sıkıntı ve zorluk içerisinde iseler Tanrı'ya yönelirler. Güvenlik, korunma ve duadan faydalanmak için dua ederler. Bu ilişki işe yararsa onlar için bir anlam ifade eder (Gürses, 2001, Okumuş, 2005). İç güdümlü dindarların dini “sanat” gibi

yaşamalarına karşın dış güdümlü dindarlar dini “sosyal kimlik” aracı olarak görmektedirler (Gürses, 2010).

Dış güdümlü dindarlık, samimiyetle yaşanan iç güdümlü dindarlığın zıddı olarak “gösterişçi dindarlık” diye de isimlendirilir. Gösteriş hem inanç hem de amel boyutunda gerçekleşebilir. Ameli noktada gerçekleşen gösterişçi dindarlık, Allah rızası için ve ihlâsla yapılması gereken bir davranışın insanların beğenisi için ve ihlâssızca yapılması durumudur. İnanç boyutunda gerçekleşen gösterişçi dindarlık ise küfür içinde olduğu halde bunu gizleyip zahiren iman sahibi gibi görünmedir. (Okumuş, 2005: 49-52).

İç güdümlü dindarlıkta temel hedef ve bu hedefe ulaşmayı sağlayan motivasyon Allah rızasıdır. Dış güdümlü dindarlıkta ise bu durum farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilkinde Allah’a kulluk ve sevap isteği yoktur ve temel hedef tamamen gösteriş ve menfaatlerdir. İkincisinde ise sevap isteği olmakla beraber gösteriş ve menfaat sağlama isteği de vardır. İbadetler yapılırken hem sevap hem de gösteriş kastedilebilir. Bu da kendi içinde çeşitli derecelerde gerçekleşir. İnsanlar Allah’a kulluk ve onun rızasını kazanmak kastıyla yaptıkları ibadetlerinde bile çok kolay bir şekilde gösterişe meyledebilmektedir. Bu hassas noktaya çok dikkat edilmesi gerekir. Bu nedenle İslam dininde gösteriş (riya) şirk, küçük şirk ve gizli şirk olarak tanımlanmıştır.

Dinler mensuplarından ibadetlerinde samimi ve ihlâslı olmalarını isterler. Çünkü bu durum kendi içinde sağlıklı, tutarlı, çelişkisiz bir yapı oluştur (Okumuş, 2005: 44-72). Dış güdümlü dindarlıkta ise bu tutarlı yapının sağlanması mümkün olmaz. Bunun neticesinde ise hem bireysel hem de toplumsal açıdan olumsuzluklar yaşanır. Yardımseverlik ve dindarlık ilişkisini araştıran pek çok çalışmada dış güdümlü dindarlık ile yardım etme davranışı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Ancak bazı çalışmalarda dış güdümlü dindarlığın zayıf da olsa yardım etme davranışını pozitif yönde etkilediği görülmüştür (Ayten, 2009). Çünkü burada gösteriş ön plana çıkmaktadır. Gösterişçi dindar, herkesin yardım ettiği bir ortamda olumsuz bir görüntü vermemek ve yardım etmekle övünebilmek hatta gerekirse bundan başka çıkarlar sağlayabilmek için yardım etme davranışını yerine getirebilmektedir (Okumuş, 2005).

Bunun yanında yapılan diğer araştırmalarda dış güdümlü dindarlığın empati ile negatif, önyargı ile pozitif, ruh sağlığı ile negatif, depresyon ve anksiyete ile pozitif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2009; Gürses, 2010; Onay, 2004). Kendini gerçekleştirme düzeyinin de dış güdümlü dindarlarda düşük olduğu gözlenmiştir. Ancak dini sorgulama bakış açıları arttıka kendini gerçekleştirme düzeylerinde olumlu yönde gelişme olmuştur (Göcen, 2005). Ayrıca dış güdümlü dindarların belirsizlik, bilinemezlik ve ölümden çok korktukları ortaya çıkmıştır (Gürses, 2010).

1.3. Değer Kavramı

Değer, sosyal bilimlerdeki pek çok alanın ilgilendiği ve üzerinde ciddi çalışmaların yapıldığı bir kavramdır. Felsefe, sosyoloji, psikoloji, eğitim, güzel sanatlar gibi farklı disiplinler birbirlerinden çok farklı bakış açıları ile değer kavramını açıklamışlardır. Bu araştırmanın temel kavramlarından biri olan “iyilik” ahlâki ve dini değer alanına girdiği için bu bölümde öncelikli olarak değer kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise psikoloji ve sosyal psikolojide değer, değer teorileri ve dini- ahlâki değer ilişkisi incelenmiştir.

1.3.1. Değer Tanımları

Değer kavramı, düşünce tarihi boyunca felsefenin son yüzyılda ise sosyal bilimlerin problem alanlarından biri olmuştur. Bu disiplinlerin her biri konuyla ilgili olarak kendi içlerinde bile çok farklı tanım ve yaklaşımlar geliştirmiştir (Aydın, 2011; Bacanlı, 2002). Bu farklı tanım ve yaklaşımların ortak yönünü ise değer kavramının özelliğine ve işlevlerine vurgu yapılması, insan eylemlerini belirleme, meşrulaştırma ve olayları değerlendirmede ölçü olarak alınması oluşturmuştur (Aydın, 2011).

Sosyal bilimler literatürüne Znaniecki tarafından 1918 yılında kazandırılan değer kavramı kök olarak Latince “değerli olmak”, “güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” sözcüğünden türemiştir (Bilgin, 1995).

Türkçe “değmek” kelimesinden türeyen değer kelimesi sözlükte “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 23 şubat 2013). Değer ayrıca “Bir şeyin sahip olduğu yüksek vasıf, kıymet”

olarak da açıklanmıştır (Doğan, 1996: 258). Osmanlıca da ise “baha, değer, bedel, tutar, şeref, onur, itibar” anlamlarına gelen “kıymet” kelimesi ile ifade edilmiştir (Devellioğlu, 1996: 518).

Değer kavramı, felsefe tarihinin kadim problem alanlarından birini oluşturmaktadır (Aydın, 2011; Kılıç, 2011). Özellikle değer konusunu da içinde barındıran ahlâk (etik), felsefe ile yaşıt olan bir alan olarak karşımıza çıkar. Zamanla pek çok konu bağımsız bilim dallarının inceleme alanı haline gelip felsefeden ayrılmış olmasına rağmen ahlâk bugün de felsefenin en önemli konularından biri olmaya devam etmektedir (Güngör, 2010). Dolayısıyla da değer konusu felsefenin varlık, evren ve insanı anlama gayretinin temel problemini oluşturmaktadır (Kılıç, 2011).

Felsefede değer; “kişinin, isteyen, gereksinme duyan, erek koyan bir varlık olarak, nesne ile bağlantısında beliren şey” olarak tanımlanmıştır (Akarsu, 1994: 49). Diğer bir tanımda ise “olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguyu belli duyguları, arzuları, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve eylemleri olan özneye ilişki içinde, belli nitelikler yüklemeye belirlenen tavır, öznenin olana, olguya yüklediği nitelik” olarak açıklanmıştır (Cevizci, 1996: 122).

“Değer, her türlü amaç ve hedefler, ilgi ve çıkarlar, tutkular, idealler; her türlü güç ve iktidar etkenleri, ün ve şan hırsı, övme ve yerme, saygı saygısızlık, inanma ve inanmama, sözünde durma veya durmama, dürüst olma ya da olmama, sevgi ve nefret gibi (maddi- manevi, olumlu- olumsuz her türlü benimsenen ve insan hayatında etkin olan) şeylerdir” (Mengüşoğlu, 1983: 204; akt. Aydın, 2011: 39).

Değer kavramı, felsefede Sokrates’in “nasıl davranmamız” gerektiği ile ilgili olarak fikirler ileri sürmesiyle başladığı tarihi gelişim sürecinde geniş bir anlam alanına ulaşmıştır (Güngör, 2010). Öncelikli olarak değerlerin yapısı yani nesnel, öznel veya başka türden bir yapıda olup olmadıkları felsefenin önemli bir sorunu olmuştur. Sokrates, Platon, Spinoza, Kant gibi filozoflara göre değerler nesnel (objektif) bir varlığa sahiptir. Özellikle ahlâk değerleri insandan bağımsız olarak vardır ve bir kanı veya tercih konusu değildir. Davranış biçimleri yine insandan bağımsız olarak “doğru” veya “yanlış”tır. Nesnelciler, değerlerin farklı topluluk ve farklı zamanlarda değişkenlik arz etmesi ve farklı şeylere değer atfedilmesini ise onları algılayan birey ve toplulukların değişmesine bağlamaktadır (Arslan, 1994).

Değerlerin öznel (subjektif) olduğunu savunanlar ise özellikle evrensel ahlâki değerlerin olmadığını belirterek nesnelcilere karşı çıkarlar. Bir şeyin değeri ile o şeyin gerçek niteliği arasında fark olduğunu kabul ederler. Diğer bir üçüncü görüş ise değerlerin hem nesnel hem de öznel bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Buna göre değer, “nesnelerin nitelikleri ile bu niteliklere ihtiyacı olan, onları beğenen veya arzulayan öznenin özellikleri arasında bir ilişkiden kaynaklanmaktadır. Değer ne nesnel olarak, ne de öznel olarak var olan bir şey olmayıp özne ile nesne arasındaki ilişkiden ötürü var olan, ilişkisel bir şeydir” (Arslan, 1994: 89). Değerin kaynağında neyin bulunduğu sorusu da felsefenin ilgilendiği konulardan olmuştur. Bu konuyla ilgili genel olarak üç görüş mevcuttur. Bunlardan ilkinde göre değer kavramı tanımlanamaz. Bu görüş İngiliz filozofu G. E. Moore (1875- 1958) aittir. Diğer görüş ise değeri hazza indirger ve değerli olanın haz vereceğini savunur. Son görüş ise değeri arzu veya tercih olarak tanımlamaktadır (Arslan, 1994).

Felsefe değer kavramını incelerken özellikle ahlâki değerleri ve ahlâk problemlerini ele almıştır. Ahlâk felsefesi; ahlâki sorunları ve ahlâki davranışları, bu davranışların iyi mi kötü mü olduğunu anlama ve açıklama çabası içerisindedir. “İyi” ve “kötü” ahlâkın ana konusunu oluşturmaktadır (Güngör, 2010).

Felsefede değer konusunun bir dönüm noktası teşkil etmesi Kant ile birlikte olmuştur (Güngör, 2010). “Kant salt aklın, şeylerin asıl gerçekliğini bilemediğini ve Tanrı, ruh ve özgürlük gibi kavramların zihnin bilgisine kapalı olduğunu belirterek, insan bilgisinin yalnızca ahlâk yoluyla değer alanına adım atabileceğini söylemiştir” (Altuner, 2008). Kant niyetçi (motivist) bir ahlâk kuramına sahiptir. Bir eylemin doğru veya yanlış olması, bu eylemin kendisinden ötürü yapılan niyete göre değişmektedir. Kant’a göre iyi niyete dayanan eylemler sonucu kötü bile olsa ahlâki eylemdirler (Arslan, 1994).

Çağdaş felsefe de değer kavramıyla ilgili olarak çeşitli teoriler geliştirmiştir. Güngör bu teorileri İlgi ve İhtiyaç Teorisi, Tasvip ve Ahlâk Teorisi, Pragmatik Ahlâk Teorileri olarak sınıflandırmıştır. Bu teoriler genel olarak ahlâkın temel değerini araştırmaktadır. Genel mutluluk için çalışmayı ahlâkın temel değeri kabul etme noktasında aralarında bir fikir birliği vardır (Güngör, 2010).

19. Yüzyılın sonlarına doğru değer kavramıyla ilgili felsefi tartışmalar hız kazanmıştır. Deneye dayalı araştırmalar dışındaki tüm normatif ve ahlâki düşünce ile

ilgili problemler felsefenin inceleme konusu olmuştur (Güngör, 2010). Özellikle Nietzsche, Scheler, Dupreel, Le Senne gibi filozoflar değer konusuna ayrı bir önem vermişlerdir (Özensel, 2003).

1.3.2. Psikoloji ve Sosyal Psikolojide Değer

Kısaca “insan davranışlarının ilmi” olarak tanımlanan psikoloji genel olarak insan davranışlarının altındaki temel nedenleri bulmaya çalışan bir disiplindir (Cüceloğlu, 2009; Güngör, 2010). İnsanın ahlâk gelişimini, ahlâk normlarının oluşması ve benimsenmesini, ahlâkın davranış değişkenleriyle (yaş, cinsiyet, zekâ vb.) olan ilişkilerini, iç kontrol sisteminin mahiyetini incelemektedir (Güngör, 2010).

Sosyal psikoloji ise “insan etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin psikolojik temellerini sistematik olarak inceleyen bir disiplindir” (Bilgin, 2006: 2).

Değer kavramı, felsefe tarihindeki köklü geçmişinin aksine sosyal bilimlerdeki araştırmalara son yüzyılda konu olmuştur. Bunun sebebi ise pozitivist bakış açısına göre değerlerin nesnel bir gerçekliğe sahip olmamasıdır. Değerleri öznel yargılar olarak kabul eden pozitivist düşünce bilimsel nesnelliğin, değerlerden bağımsız ve yansız olmakla sağlanabileceğine inanmaktadır. Bu anlayış neticesinde sosyal bilimciler uzun süre değerler konusunda çalışma yapmamışlardır (Aydın, 2011; Güngör, 2010; Özensel, 2003). Bu kavram, ilk defa Znaniecki tarafından 1918 yılında sosyal bilimler literatürüne kazandırılmıştır (Bilgin, 1995). XX. yüzyıldan itibaren ise üzerinde yoğun olarak çalışılmaya başlanmış ve özellikle 1960’lı yıllardan sonra psikoloji, sosyoloji, eğitim, din bilimleri, güzel sanatlar gibi alanlarda değer konusundaki çalışmalarda ciddi bir şekilde artış gözlenmiştir (Aydın, 2011; Özensel, 2003).

Araştırmanın bu kısmında psikoloji, sosyoloji, eğitim gibi sosyal bilimlerde yapılan değer tanımlarına ve bu kavramla ilgili bazı görüşlere yer verilmiştir.

Eğitim açısından değer kavramı “ Bir varlığın ruhsal, toplumsal, ahlâksal ya da güzellik yönünden taşıdığı düşünülen yüksek ya da yararlı nitelik” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 23 Şubat 2013).

Sosyoloji açısından ise değer kavramıyla ilgili olarak “ Nesne ve olayların bir toplum, bir sınıf ya da bir insan bakımından taşıdığı önemi belirleyen niteliği” veya “Bir toplum, bir

sınıf ya da bir insan için önem taşıyan nesne ve olaylar” gibi tanımlamalar yapılmıştır (Türk Dil Kurumu, 23 Şubat 2013).

Theodorsan’a göre değer, “özel eylemleri ve amaçları yargılamada temel ölçü sağlayan ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağlarıyla oluşmuş soyut, genelleştirilmiş davranış prensipleridir” (akt. Özensel, 2003: 226).

Psikoloji ise değeri, “Bir şeyi arzu edilir veya yararlı kılan özellik veya nitelik” olarak tanımlamıştır (Budak, 2005: 195).

Değer; “kişinin bir eyleme karar vermesi ya da tercih yaparken alternatiflerden birini seçmesi sırasında yol gösterici nitelikte ve iç dünyamıza ait olan bir ilke veya inanç” olarak da açıklanmıştır (Bacanlı, Dombaycı, 2012: 2).

Psikolojide değer, insan davranışlarına yol gösterici olmasından dolayı önemlidir. Felsefeden farklı olarak değer sadece bir inanç olarak ele alınır. Bu inanç dünya ile ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin birleşimidir. Değer aynı zamanda ahlâki davranış konusunda bireyin başka insanları ve onlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendirme esnasında başvurduğu bir kıstastır (Güngör, 2010).

Değer; “neyin, hangi ve nasıl davranışlarımızın iyi, güzel, doğru ve kutsal olduğuna dair inanç ve kabullerimizdir. İnsanın kendine özgü yeteneklerinin, iyi ve olgun insan olma kapasitesinin ortaya çıkmasına katkıda bulunan, hayatı geliştirip yücelten ve kişiliğimizin merkezinde yer alan manevi bir olgudur” (Hökelekli, 2011: 265).

İnsanın yapıp etmelerini belirleyen ve yönlendiren bir ilke olan değer, insanın tüm davranışlarıyla ilişkilidir. Kutsallığı olan, kutsallık atfedilen bir kavram olarak tanımlandığında insanı yücelten ve kendi varlık alanında ona ayrıcalık ve erdem kazandıran bir ilke olarak ortaya çıkar (Uysal, 2003). Doğruluk, iyilik, adalet vb. değerler insan elinde ortaya çıkar ve ancak insanla hayat bulur (Hökelekli, 2011; Poyraz, 2011).

Değer kavramı teoriden çok pratik bir karakter taşır ve insanın varlık şartlarından. İnsan varlıklarla kurduğu ilişkiler sonucunda değerlerini oluşturur. Koyduğu değerlere bağlanır, inanır ve o değerleri yaşar. Gerektiğinde değerlerini gözden geçirir ve yeniler. İnsan aslında değer koymakla bir amaç belirlemektedir (Bolay, 2007).

1.3.3. Psikolojide Değer Teorileri

Değerler konusuyla ilgili ilk çalışmalardan biri F.C.Sharp (1928) tarafından yapılmıştır. Sharp, değerleri heyecan ve tutumlarla ilgili sosyal olgular olarak kabul etmiştir (Aydın, 2003; GÜNGÖR, 2010). R. B. Perry de 1926 ve 1954 yıllarında yaptığı çalışmalarında “değerleri insanların ilgileri, ilgi objeleri, ilgilerin cinsi, miktarı, yoğunluğu çerçevesinde izah edebileceğimizi söylemiştir”. Perry’ye göre değerler deneye dayalı bir yapıda olmalarından dolayı bilimsel araştırma konusu olabilirler. S. C. Pepper (1958) ise ilgilerin, aslında birer “Seçici sistem” olduklarını kabul ederek Perry’in değer teorisini geliştirmiştir (GÜNGÖR, 2010: 30-34).

Amerikalı filozof Dewey de 1939 ve 1960 yılları arasında yaptığı çalışmalarında değerlerin normatif ve pratik bir özelliğe sahip olduklarını ifade etmiştir. Ahlâki düşünce ve davranışın insanın değer sistemindeki diğer çalışma alanlarından ayrılamayacağını belirten Dewey, ahlâkın ilme dayandırılarak değerlerin bilimsel metotlarla incelenebileceğini savunmuştur (GÜNGÖR, 2010).

Bu teorilerin hepsi genel mutluluk için çalışmayı temel ahlâki norm olarak kabul etmişlerdir (GÜNGÖR, 2010).

Psikolojide değer konusunda çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Jean Piaget’in ve Kohlberg’in ahlâki gelişme teorileri, Freud’un psikoanalitik teorisi ve sosyal öğrenme teorileri bu alanda etkili olmuşlardır.

Piaget’e göre çocukta ahlâki düşüncenin gelişimi zihinsel gelişimle paraleldir. Bu gelişim iki aşamadan oluşmaktadır. “Baskı Ahlâkı” ve “İş birliği Ahlakı” olarak da isimlendirilen bu aşamalar da ahlâki gelişme, zihni gelişim ve sosyal tecrübenin etkileriyle hızlanmakta ve olgunlaşmaktadır (Cüceloğlu, 2009; GÜNGÖR, 2010; Kağıtçıbaşı, 1988).

Kohlberg ise Piaget’in teorisinde birtakım düzenlemelere giderek ahlâki gelişmeyi altı aşamaya ayırmıştır. Akli ve entelektüel fonksiyonlara daha fazla önem verilen bu teoride altı aşama; “Ahlâk Öncesi Çağ”, “Kurulmuş Düzen Ahlâkı” ve “Evrensel Ahlâk Anlayışı” olarak üç ahlâki düşünceye karşılık gelmektedir (Cüceloğlu, 2009; GÜNGÖR, 2010).

Bu ahlâki gelişim teorilerinin ana meselesini bireyin ahlâki hüküm verme noktasında nasıl bir gelişme gösterdiği ve bu süreci zihinsel gelişiminin nasıl etkilediği oluşturmaktadır (GÜNGÖR, 2010).

Freud'un psikoanalitik teorisi kişiliği; id, ego ve süperegö olmak üzere üç sisteme ayırmaktadır. Süperegö toplumun değerlerini ve ahlâki yargıları barındırır ve vicdanı oluşturur (Atkinson, vd. 2010; Cüceloğlu, 2009). Vicdanın oluşumunda hem öğrenme olayı hem de cinsiyet özdeşleşmesi etkili olmaktadır. Freud'a göre çocuktaki ahlâki gelişim bu cinsiyet özdeşleşmesi sonucunda meydana gelmektedir. Cinsiyet özdeşleşmesinin tamamlanmasıyla birlikte erkek çocuk babayı, kız çocuk anneyi model alır. Hâlbuki bu gelişim yaşanmadan önce tam tersi bir durum söz konusudur (Atkinson, vd. 2010; Güngör, 2010).

Freud teorisinde kişiliğın gelişimini bazı psikoseksüel aşamalara ayırmıştır. Bu aşamaların her birinde yaşanabilecek sorunlar kişilik gelişimini de etkilemektedir (Atkinson vd., 2010). Birey doğumdan itibaren bu evrensel ve periyodik aşamaları yaşarken aynı zamanda sosyal öğrenme ile ahlâk gelişimini tamamlamaktadır. Bu süreçte kendisini yetiştirenlerin – özellikle anne ve babanın- hem kişiliklerinden hem de onların sahip oldukları kültür ve geleneklerden etkilendiği için ahlâki yapı da bu duruma göre şekillenmektedir (Güngör, 2010).

Sosyal öğrenme teorileri ise bireyin ahlâki değerleri öğrenme sürecini ve bu değerleri hangi etkilerin neticesinde öğrendiğini araştırmaktadır. Bu görüşü savunanlar için ahlâk bir öğrenme meselesidir ve ahlâki davranışın kazanılması ve değerlerin öğrenilmesi aynı psikolojik süreçlere bağlıdır (Güngör, 2010).

“Modellerle öğrenme”, “ceza ve ödöl”, “özdeşleşme” ve “taklit” değerlerin öğrenilmesi konusunda sosyal öğrenme teorilerinin temel kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır (Cüceloğlu, 2009; Güngör, 2010). Kişiler değerleri ve ahlâki normları diğer birçok sosyal davranış biçimlerinde olduğu gibi genellikle özdeşleşme yoluyla kazanırlar. Bu öğrenme süreci deneyimle olduğu kadar aynı zamanda davranışın ödüllendirilmesi veya cezalandırılmasıyla da olmaktadır. Bunun dışında genel gözlem ve pekiştirme davranışlarımızı şekillendirmektedir. Toplumda “belirli bir sosyal durumda belirli bir davranış ödüllendirilirse”, “genelleme” ve “ayırt etme” gerçekleşmektedir (Atkinson vd. 2010; Cüceloğlu, 2009).

Miller ve Donald (1941), Albert Bandura (1977), B. F. Skinner (1971), J. Rotter (1972) sosyal öğrenme teorilerinin öncü isimlerindedir (Cüceloğlu, 2009).

Değer konusuyla ilgili olarak yapılan araştırma ve çalışmalar 1960'lı yıllardan sonra hız kazanmıştır. Rokeach, Schwartz, Flanagan, Inglehart, Allport ve

Vernon, Williams, Kluckhohn, Braitwaite ve Law gibi düşünürler değer teorileri geliştirmişlerdir (Özensel, 2003). Özellikle Allport (1968) ve Rokeach (1973) bu kavramı psikolojide kullanarak önemli çalışmalar yapmışlardır (Yapıcı, Zengin, 2003).

Allport'un (1968) tanımıyla değerler, "benlikle ilişkili olarak algılanan manalardır". Bir şeyin tercih edilmesi, psikolojik olarak bağlanması ve o şeye ulaşmak için çaba sarf edilmesi; ona bir değer atfettiğimizi göstermektedir. Değer atfedilen şeyin niteliği maddi ya da manevi olabilir. Burada önemli olan psikolojik olarak değerli görülmesidir (Allport, 1968, akt. Yapıcı, Zengin, 2003:178).

Psikolojide değerle ilgili çalışmalarda öncülük eden ve değer testini ilk defa uygulayan Spranger olmuştur. Spranger (1928), değere göre kişilik tiplerini sınıflandırmış ve altı temel değer tipi tespit etmiştir. Allport, Vernon ve Lindzey (1960), Spranger'in değer kuramını esas alarak altı sınıftan oluşan bir değer sınıflandırması yapmışlardır. Bu sınıflandırma kuramsal, estetik, sosyal, dini, ekonomik ve politik değerlerden meydana gelmiştir (Güngör, 2010; Yapıcı, Zengin, 2003). Bu sistemde kişilik tipleri kendilerine özgü değerler tarafından yönlendirilmektedir (Yapıcı, Zengin, 2003).

Kuramsal Değer: Bu değer grubundaki kişi için bilgi, gerçek, gözlem, eleştirel düşünce ve muhakeme çok önemlidir. Entelektüel bir yapı oluşturduğu için genellikle bilim insanları ve filozoflar bu değer grubundadırlar.

Estetik Değer: Form ve uyum bu değer grubu için en önemli kavramlardır. Her şeyde belli bir uyum, simetri ve güzellik aranır.

Sosyal Değer: İnsan sevgisini merkeze alan bu değer tipindeki kişi için başkalarını sevme, yardımsever olma, bencillik yapmama önemlidir. İnsani ilişkileri iyidir ve toplumsal kurallara uygun hareket eder.

Dini Değer: Bu değer grubundaki kişi için dini ve ahlâki değerler temel değerlerdir. Genel olarak dini bir bakış açısıyla hayatı yorumlarlar ve yaşarlar.

Ekonomik Değer: Faydalı ve ekonomik olan önemlidir. Bu gruptaki kişiler geleceklelerini güvence altına almak isterler.

Politik Değer: İnsanlar üzerinde etkili olabilmek için kuvvetli olmak çok önemlidir. Şöhretten hoşlanırlar ve siyasetle yakından ilgilenirler.

Allport, Vernon ve Lindzey, bu teorileriyle birlikte değer kavramına bağlı olarak kişilik çalışmaları yapmışlar ve bu sınıflandırmaya dayalı bir ölçek geliştirmişlerdir (Yapıcı, Zengin, 2003: 182-183).

Değerler konusunda M. Rokeach (1973) da önemli çalışmalar yapmıştır. Deneye dayalı yöntemle değerleri incelemiş ve bunların dindarlıkla ilişkilerini araştırmıştır (Duriez, Fontaine, Luyten, 2003). Bir inanç olarak kabul ettiği değerleri amaç ve araç değerler olarak sınıflandırmıştır (Güngör, 2010). Amaç değerler; hayatın amacına ilişkin genel inançlardır ve “eşitlik”, “aile güvenliği”, “kendine saygı”, “sosyal itibar”, “mutluluk”, “barış”, “sevgi”, “iç huzuru” gibi yüksek idealleri içermektedirler. Araç değerler ise amaç değerlere ulaşmayı sağlayan “nezaket”, “sorumluluk”, “kendini kontrol edebilme”, “cesaret”, “dürüstlük” gibi değerlerdir (Bilgin, 2003; Güngör, 2010; Yapıcı, Zengin, 2003).

Güngör’e göre değer, “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır”. Rokeach’ın, değer tek bir inanca karşılık geldiğine dair görüşünün aksine Güngör, değer bir tek inanca değil organize olmuş bir grup inanca karşılık geldiğini savunur ve bunu şöyle bir örnekle açıklar. İnsanlara iyilik yapılması gerektiği hakkında zihnimize olumlu bir kanaat vardır. Bu olumlu kanaatin oluşmasında kişinin iyilik yaptığı zaman vicdan huzuruna kavuşacağı, yardımseverliğin barışa yol açacağı, Tanrının iyilik yapanları seveceği gibi birden fazla inanç etkili olmaktadır (Güngör, 2010: 27).

Güngör, 1978 yılında yayımladığı değerlerle ilgili çalışmasında klasik değer sınıflandırmasını esas almış ancak onlara ahlâki değeri ilave etmiştir. Çünkü ahlâki değerler diğer değerler gibi bu sistemin bir parçasını oluşturmaktadır. Değerler birbirinden bağımsız değildir ve özellikle ahlâki değerlerin diğerleriyle çok yoğun bir ilişkisi bulunmaktadır (Güngör, 2010).

Değerler konusuyla ilgili önemli ve etkili bir teori de Schwartz tarafından gerçekleştirilmiştir. Schwartz’a göre değer; “hayatta yönlendirici prensip sıfatıyla önem bakımından değişen, arzu edilir ve durum ötesi bir hedef (amaç) tir” (Duriez, Fontaine, Luyten, 2003: 28). Değerler aynı zamanda insanlar için “kendileri de dâhil olmak üzere insanları ve olayları değerlendirmek, eylemlerini seçmek meşrulaştırmak için kullandıkları ölçütlerdir” (Schwartz, 1992; akt. Özensel, 2003: 223).

Schwartz'ın geliştirdiği ve kırktan fazla ÷lkede deneye dayalı olarak doğrulan teoride on farklı değer tipi belirlenmiştir. Bu değerler; “Evrenselcilik, İyilikseverlik, Geleneksellik, Uyma, Güvenlik, G÷ç, Başarı, Hazzcılık, Uyarılım ve Özyönelim”dir. Bu değer tipleri otuz amaç, yirmi altı araç olmak üzere elli altı farklı değeri içermektedir (Duriez, Fontaine, Luyten, 2003: 27). Schwartz'ın (1992) motivasyonel değer tipleri, tanım, amaç ve içerdikleri değerler şöyledir:

Tablo 1. Motivasyonel değer tipleri

DEĞER TIPLERİ	AÇIKLAMA	DEĞERLER
GÜÇ	Sosyal konum ve itibar, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim veya kontrol gücü	Sosyal güç, otorite, zenginlik, toplumdaki imajını koruyabilmek, sosyal kabul
BAŞARI	Sosyal standartları temel alan kişisel başarı yönetimi	Başarılı, yetkin, hırslı, sözü geçen biri ve zeki olmak
HAZCILIK	Zevk ve duyuların kişisel ödüllendirilmesi	Zevk, hayattan tat almak, cinsellik
UYARILIM	Heyecan, hayata meydan okuma ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir hayat
ÖZYÖNELİM	Bağımsız düşünce ve eylem tercihi, keşif ve inceleme	Yaratıcılık, merak, özgür lük, bağımsızlık kendi amaçlarını seçebilmek, kendine saygısı olmak
EVRENSELÇİLİK	Anlayışlı, takdir edici ve hoşgör÷lü olma, insanların ve tabiatın iyiliğini gözetme	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, barış ve eşitlik içinde bir dünya istemek, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak

İYİLİKSEVERLİK	Kişisel ilişki içinde bulunulan kimselerin iyiliğini gözetme ve koruma	Yardımsaver, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, anlamlı hayat
GELENEK	Dinin ya da geleneksel kültürün bir takım adet ve fikirlerini kabul etme, bağlanma ve saygı gösterme	Alçak gönüllü, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak, dünyevi işlerden el-ayak çekmek
UYMA	Toplumsal norm ve beklentileri ihlal etme, başkalarını rahatsız etme ya da kırma- yaralama gibi fiillere elverişli dürtü ve eğilimlerin sınırlandırılması	Kibar olmak, itaatkâr olmak ana- babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek
GÜVENLİK	Toplumun, ilişkilerin ve bireyin kendisinin güvenliği, huzur ve istikrarı	Ulusal güvenlik, toplumsal düzen, temiz olmak, aile güvenliği, sağlık, iyiliğe karşılık vermek, bağlılık duygusu

Son yıllarda yapılan çalışmalarda Rokeach ve Schwartz'ın değer teorilerinin sıklıkla tercih edildiği gözlenmektedir. Özellikle Schwartz'ın teorisi; değer sisteminin çeşitli tutum ve davranışlarla ilişkisini belirlemek ve değer tipleri arasındaki dinamik ilişkileri ortaya koymak için kullanılmaktadır (Kağıtçıbaşı, Kuşdil, 2000; Mehmedoğlu, 2006).

Rokeach ve Schwartz'ın değer teorilerinde amaç ve araç değer ayrımı dikkat çekmektedir. Genel olarak amaç değerler insan hayatında etkili olan değerlerdir ve herkes için bir kıymeti bulunmaktadır. Araç değerler ise amaç değerlere ulaşmayı sağlayan ve çoğunlukla kişilik özellikleri şeklinde ifade edilen değerlerdir (Bacanlı, 1999). "Bir kimsenin değer sıralamasında birinci veya en üst sırada bulunan değer, onun temel değeri sayılabilir. Teorik olarak, varlığı mümkün olan bütün değerler bir kimseye verildiği zaman

onların bir sıralaması yaptırılınca, şahsın en yukarıya koyduğu değer onun her şeyden daha fazla kıymet verdiği şeydir. Diğer bütün değerler o yolda araç hükmündedir” (Güngör, 2010: 42).

1.3.4. Dini Değer- Ahlâki Değer İlişkisi

İnsan hayatının gayeleri olan değerler aynı zamanda “yapıp- etmelerimizi belirleyen, yöneten, yönlendiren, onların temelinde yatan ilkelerdir” (Uysal, 2003: 52). Davranışlarımızın dayandığı ilkeler olan değerler hiyerarşik bir düzenlemeye tabi tutulmakla birlikte “kendi başlarına kognitif bir kategori teşkil etmezler; bunların başka sahalara ait değerlerle mutlaka ilişkili olmaları gerekir” (Güngör, 2010: 77). Değer alanları çoğu kez birbirlerinden bağımsız değildirlir. Çünkü davranışlar ve düşünce unsurları arasında bir uyumun sağlanabilmesi için değer alanları arasında dinamik bir ilişki ve ahengin bulunması zorunludur (Güngör, 2010). Örneğin “ahlâki değerler, insanın değerler sisteminde apayrı bir bölüm teşkil etmez. Başka cinsten – mesela ilmi, siyasi- değerler ahlâk değerleriyle sıkı bir münasebet halindedir ve bunlar pekâlâ birer ahlâki değer görünümü alabilir” (Güngör, 2010: 42). Örneğin iyilikseverlik ahlâki bir değer olmanın yanında aynı zamanda dini ve sosyal bir değerdir. Yine adaletli olma hem dini, hem ahlâki, hem de bilimsel değer alanına girmektedir.

Değerler arasındaki bu girift ilişki incelendiğinde ahlâki değer alanı özellikle dikkat çekmektedir. “Hiçbir değer sahasının başka sahalara olan ilişkisi ahlâki değerlerde görüldüğü kadar sıkı ve yaygın değildir” (Güngör, 2010: 77). Bunun nedeni davranış ve düşüncelerin çoğunun “iyi” ve “kötü” gibi yargılarla değerlendirilmesidir (Güngör, 2008). Bunun yanında değer alanlarının birbirleriyle uyumu için ahlâki değerlerin ön plana alınması gerekmektedir. Çünkü ahlâki değerler ortaklaşa hassasiyet gösterilen ve insanların davranışlarına kılavuzluk eden değerlerdir (Güngör, 2010).

İnsanlar arası ilişkilerden ibaret olan sosyal hayat davranışlardan oluşmaktadır. Bu davranışların en temel dayanağı ve belirleyici ilkesi dini ve ahlâki değerlerdir (Güngör, 2008). Değer alanları zaman zaman birbirleriyle çatışma içinde olmalarına rağmen özellikle ahlâki değerler ile dini değerler arasında bir uyum ve paralellik göze çarpmaktadır (Uysal, 2005). Ahlâk ve din hayatımızı kuşatan iki alan olarak doğuşları ve yöneldikleri amaç bakımından da daima ilişki içinde olmuşlardır (Topçu, 2010).

Bir inanç ve düşünce sistemi olan ahlâk, sosyal ilişkileri düzenleyen bir alandır. Manevi bir sistem olan din de ise kutsallığı ön planda olan bir otoritenin varlığına saygıyla ve isteyerek bağlanma vardır (Aydın, 1992). Din, bütün insani değerlerin kaynağını Tanrı'ya dayandırır. Bunun neticesinde değerlere inanç altyapısı hazırlayarak din ve değer arasında kuvvetli bir ilişkinin oluşmasını sağlar (Sambur, 2007). Bu iki alan arasında ilişki kurulduğu zaman din, ahlâki seçimlerimizde belirleyici bir otorite olmaktadır. Böyle bir durumda ahlâk değerleri yeni bir boyut kazanır ve din ile birlikte gelişir (Aydın, 1992). Din ahlâki hayatın tek kaynağı olmamakla birlikte ahlâki değerlerin pek çoğu dinden gelmektedir (Güngör, 2008). Dini değerler ahlâki değerlere temel oluştururken aynı zamanda ahlâki bilinci besleyip güçlendirir (Akdoğan, 2008).

Din ve ahlâkın esas gayesi; “insan ruhunu temizlemek, yükseltmek ve sonsuza doğru yönlendirmektir” (Topçu, 2010: 29). Bu iki alana ait değerler insan, Allah ve evren arasındaki ilişkinin uyum ve denge içinde olmasını sağlar ve insanın sosyal hayatını kuşatan ilkeler ve ölçüler koyar. Dini ve ahlâki değerlerin hayatımızda birlikte yer bulması insanı erdemli bir yaşayışa yönlendirmekte ve bunu pratiğe dökmeyi kolaylaştırmaktadır (Akdoğan, 2008; Okumuş, 2011).

Erdemli bir hayat ahlâki davranışlarımızdaki tutarlılıkla mümkündür. Ahlâkın bilgi, davranış ve duygu olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Bu üç boyut arasında mutlak bir bağlantı olması şart değilse de ideal olan uyum halinde olmalarıdır. Tutarlılık ancak bu şekilde gerçekleşir.

Ahlâkın bilgi boyutu; neyin iyi neyin kötü olduğunu anlamayı içerir. Buna ahlâki düşünce veya ahlâki anlayış da denilmektedir. Davranış boyutu ahlâki hareketleri kapsar. Bilginin eyleme geçirilmesidir ki bilgi bu noktada ahlâki davranışlar için kılavuz görevi görür. Duygu boyutu ise, ahlâk kuralına dayalı olarak yapılan bir davranışın neticesinde yaşadığımız sevinç ve vicdan huzurunu veya suçluluk hissi ve vicdan azabını içerir.

Ahlâkın bu üç boyutu arasında yaşanan tutarsızlığın nedenlerinden biri örnek alınan kişideki ahlâki zafiyetlerdir. Ahlâk bir öğrenme ve gelişme hadisesi olduğu için kişi ahlâki çevresindekilerden öğrenmekte ve onları rol- model almaktadır. Bunun sonucunda örnek olumlu değilse ahlâki tutarsızlık oluşur. Yalan söyleyen yetişkinlerin yanında büyüyen bir çocuk yalan söylemenin kötü olduğunu bilse bile

bunu bilgi boyutundan davranışa geçirmekte zorlanacaktır. Çünkü çocuğun ahlâki ve zihni gelişimi davranışı örnek almaya daha müsaittir. Davranışlardaki tutarsızlığın diğer bir nedeni ise çevrede farklı ahlâki gelişim örneklerinin bulunması ve ahlâk standartlarının uyuşmamasıdır. Kişi böyle bir ortamda çelişki içinde kalmakta ve davranışlarını düzenleyememektedir. Ahlâki değerlerin diğer değerlerin arkasına itilmesi de tutarsızlığın başka bir nedenidir. Bu durum aynı zamanda değerlerin çatışmasına yol açmaktadır. Son neden ise kişinin kendi iç tutarsızlığıdır. Örneğin kişi, yalan söylemenin veya hile yapmanın dinen ve ahlâken kötü olduğunu bildiği halde bunları yapar ve suçluluk duymaz. Bu davranışta bilgi- duygu ayrılığı söz konusudur. Yapılan davranışın kötü olduğunu bilmek o davranışı yapınca suçlu olacağına inanmayı sağlamaz. Kişinin yaptığından pişman olması için ahlâk anlayışının suçluluk duygusu veya vicdan azabı uyandıracak nitelikte olması gerekir. Burada ise vicdan devreye girmektedir ki davranışları ahlâk sınırları içinde tutan asıl kuvvet odur (Güngör, 2008: 40-47).

Dini ve ahlâki davranışların temeli olan vicdan; iyi ile kötüyü ayırt etmemizi sağlayan yetidir (Topçu, 2010). Ahlâki davranışa kaynaklık eden bilgi, ahlâki şuuru oluşturmaktadır. Bu şuura duygu unsurunun eklenmesi insanı ahlâklı davranmaya sevk eder. Yani ahlâki şuuru ahlâki vicdana dönüşür. Bu durum insanı ahlâki davranışta tutarsızlıklardan kurtararak bir iç kontrol ile ahlâklı davranmasını ve insanın varlığında ilerleyişi sağlar (Güngör, 2008: 55- 65; Topçu, 2010: 127- 132).

İslam dinine göre insan fitrat üzere yani temiz, saf, tam, olgunlaşmaya elverişli, yaratıcısını tanımaya müsait bir şekilde yaratılmıştır. Olumlu anlamda fitri bir eğilim ve yeteneğe sahiptir (Hökelekli, 1993; Uysal, 2003). İnsanın bu ahlâki yatkınlığının ortaya çıkmasında, fitri eğilimini gerçekleştirmesinde yani kendindeki yeteneği aktif hale getirmesinde vicdan önemli rol oynamaktadır. İnsandaki fitri eğilim ve vicdan onu hep iyiliğe götürür ve kötülüklerden uzaklaştırır. Hz. Muhammed (s.a.s.) “İyilik güzel ahlâktır. Kötülük ise seni rahatsız eden, vicdanının hoş görmediği ve insanların haberdar olmasını istemediğin şeydir” diyerek bu duruma dikkat çekmiştir.

“Kuvvetli bir vicdan, insanın kendi benliği hakkında iyi bir sezgi kazanmasıyla, içe- bakış metodu sayesinde kendini daha iyi bilmesiyle var olur” (Güngör, 2008: 65). Vicdanın kuvvetlenmesi aynı zamanda iyi davranışların yapılmasıyla mümkündür. İyi

davranışları dindar olmayan insanlarda yapmaktadır. Örneğin muhtaç birini doyurmak, hasta birine yardım etmek için dindar olmak gerekmemekte, bunun için ahlâki değerlere sahip olmak yeterli olmaktadır (Uysal, 2003).

Din ve ahlâk ilişkisi bu noktada tekrar önem kazanmaktadır. Din ilahi kaynaklı bir inanç, düşünce ve ahlâk sistemidir ve ahlâki davranışların pek çoğunu şekillendirmektedir. İslam dininin bu anlamda temel amaçlarından birisi insanı iyi davranışlar yapmaya sevk etmektir. Mülk Suresindeki (67/2), “Hanginizin daha iyi iş ve davranışta bulunduğunuzu sınamak için ölümü ve hayatı yaratan O’dur” ayeti bunu açıklamaktadır. İnsana ahlâki ve dini değerleri kılavuz edinerek iyi işler yapma görevi verilmiştir. Bu süreçte bu değerler birbirlerinin tamamlayıcısı olmaktadırlar (Hökelekli, 2011).

Uysal, E. (2003: 51-69; 2005: 41-59) iki çalışmasında değer kavramından yola çıkarak ahlâki (insani) ve dini (İslami) erdem tasnifi yapmış, bu iki erdem alanının birbirlerini tamamladığını belirtmiştir. Buna göre ahlâki erdemler dini erdemler tarafından tamamlanmadığı zaman eksik kalmakta, dini erdemler de tabanında ahlâki erdemleri barındırmıyorsa alt yapısı zayıf olmaktadır. Uysal, dindarlığın ahlâki alt yapısını belirlerken bizim konumuz açısından da önemli olan şu iki hadisten yola çıkmıştır.

Bunlardan ilki “Sizin en hayırlılarınız, hem cahiliye döneminde hem de İslam döneminde hayırlı olanlardır.” (Buhari, Enbiya: 8-14) hadisidir. Yani en hayırlılar, İslam’la tanışmadan önce de iyi bir karakter ve erdem sahibi olan kimselerdir.

İkinci hadis ise şöyledir: “ Bir gün Hakim b. Hizam adındaki bir sahabe Hz. Peygambere gelerek; “Ey Allah’ın Elçisi! Benim Müslüman olmadan önce yapmış olduğum; fakir ve yoksullara yardımcı olma, köleleri özgürlüğüne kavuşturma, akraba ile ilişkileri canlı tutma gibi birtakım iyilikler var. Onların karşılığını görmeyecek miyim?” diye sorduğunda, Hz. Peygamberin verdiği cevap oldukça dikkat çekicidir: “Sen zaten önceden yaptığın o iyilikler sayesinde Müslüman oldun.” (Buhari, Edeb: 16).

Yani dindarlığın alt yapısı hazır olduğu için “iyi insan” olma ile “iyi Müslüman” olma arasındaki geçiş kolaylaşmıştır (Uysal, 2005). Samimi bir dindarlığın gerçekleşmesi ve iman hayatının temel bulması için ahlâki zeminin hazır olması gerekmektedir. Ku’ran-ı Kerim’de Beled Suresinde (90/10-17) “Biz ona

(insana) eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi? Ama o, zor geçidi aşmaya girişmedi. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O geçit, bir köle ve esir azat etmek yahut açlık gününde yakını olan bir öksüzü ya da toprağa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır. Sonra inanıp, birbirlerine sabır ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır.” Bu ayetlerde ilk önce insani/ ahlâki değerlere daha sonra ise iman ve değer paylaşımına yer verilmiştir (Hökelekli, 2011).

Sonuç olarak insan fitri bir eğilime ve ahlâki yetkinliğe sahiptir. İyi davranışlarda bulunması bu yapının içindeki vicdanı kuvvetlendirerek sağlam bir karakter meydana gelmesini sağlar. Din de bu olumlu gelişmeye destek verir. Böylece dindarlığın ahlâki alt yapısı oluşur. Dinin inanç esasları, zorunlu kıldığı ibadetler ve insanlara sunduğu ahlâki yapı (ki bu yapı esas olarak iyilik üzere bir hayat yaşanması ve kötülüklerden kaçınılması üzerine kurulmuştur) sayesinde erdemli bir hayat sürme ve erdemli bir toplum oluşturma mümkün görünmektedir.

1.4. İyilik (Birr-Goodness)

Bu bölümde araştırmanın temel kavramlarından olan iyilik (birr) incelenmiştir. İyilik dini ve ahlâki bir değer olduğu için Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde karşılık geldiği anlam esas alınmıştır. Buna bağlı olarak alan araştırmasında kullanılan “İyilik Algısı Ölçeği” de “birr” kavramının anlam alanına giren ifadelerden oluşturulmuştur.

Bölümde öncelikle iyiliğin tanımları verilmiş, daha sonra Kur’an’ı Kerim ve Hadisler temel alınarak iyiliğin ne olduğu ve hangi davranışların iyilik kapsamına girdiği açıklanmıştır. Bölümün sonunda ise dindarlık ve iyilik ilişkisi bu konuda yapılan çalışmalardan örnekler verilerek incelenmiştir.

1.4.1. İyilik Kavramının Tanımı

Evrensel bir değer olan “iyilik” (birr- goodness) Türkçede “Hayır, karşılık beklemeden yapılan yardım, lütuf, kerem” anlamlarına gelir (Doğan, 1996: 568). Bu kavram İngilizcede goodness, Arapçada ise “birr” kelimesi ile ifade edilmektedir.

Birr kavramı sözlükte; “Hayır, iyilik, gönül” (Karaman, Topaloğlu, 1977: 20), “iyilik, güzellik, hayır, ana-babaya itaat, bağışta bulunma” (Devellioğlu, 1996:109) anlamlarına gelir. Arap dil lügatlerinde genel olarak, “bolca iyilik ve ihsanda bulunmak,

sıdk, sadakat ve sevgiyle bağlılık, itaat etme” gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Bunun yanında cahiliye döneminde kabile sevgisi, kabile bağlılığı ve sadakati, aralarında kan bağı bulunan yakınlara itaat gibi anlamlar da taşımıştır” (Okumuş, 2002: 100).

İslam’ın gelişi ile birlikte cahiliye döneminde de kullanılan bazı kavramlar anlam yönünden çeşitli değişikliklere uğramıştır. İslam öncesi ve sonrası aynı esas manaya sahip olan bazı kavramlar dinin getirdiği yeni bakış açısıyla farklı bir anlam ve içeriğe kavuşarak boyut değiştirmiştir. Allah ve Kerim kavramları buna örnek olarak gösterilebilir (Izutsu, t.y.). “Birr” de cahiliye döneminde kullanılan ancak Kur’an’ın gelişi ile birlikte anlam alanı genişlemiş ve dini içerik kazanmış olan bir kavramdır (Okumuş, 2002).

Elmalılı, tefsirinde cahiliye dönemi ve sonrasındaki kullanımları göz önünde bulundurarak “birr” kavramını; “geniş iyilik, bol bol iyilik etmek, ihsan ve kemali hayr” olarak tanımlamıştır. Ona göre birr; her türlü iyiliği, hayrı kapsar ve Allah’a ibadette birr, akrabaya riayette birr, ahabına muamelede birr olmak üzere üç kısımdır (Yazır, 1935: 339, 1145).

Birr; “İnsanları Cenab-ı Hakk’a yaklaştıran her türlü iyilik, hayır ve taat” olarak da kabul edilmiştir (Çantay, 1972: 48). İslam Ansiklopedisinde ise “İman, ibadet ve ahlâka ilişkin bütün iyilikleri ifade eden bir terim” olarak tanımlanmıştır (Toksarı, 1992: 204). “Kul açısından birr,- manevi değerler ve güzel ahlâk da dâhil olmak üzere- hayır, iyilik ve bu ikisinden kaynaklanan, kulun kendisiyle Allah’a yaklaştığı salih amellerin tümüdür. Allah Teâlâ’ya göre birr ise sevap, rıza ve ilahi sevgi demektir” (Şeltut, 2001: 327).

İyilik (birr), insanın Allah’a itaat ederek işlediği ve dünya ya da ahirette mükâfatlandırılmasına vesile olan, sosyal ihtiyaçları karşılamaya yönelik her yararlı ameldir (Dihlevi, 2002).

1.4.2. Dini Bir Değer Olarak İyilik (Birr)

İslam dinine göre insan fitrat üzere yaratılmıştır (Araf 7/172; Rum 30/30). Genel olarak olumlu bir anlam içerdiği düşünülen fitrat, bireyin içinde bulunduğu sosyal çevrenin şartlarına göre olumlu veya olumsuz anlamda etkilenmeye müsait bir yapıdadır (Güngör, 2008; Hökelekli, 2011; Topçu, 2010). Çünkü insan fitratı iyiliğe veya kötülüğe yönelme potansiyeline sahiptir (Şems 91/7-8; Beled 90/10). İyi ile kötüyü ayırt etme yetisi olan vicdan dini ve ahlâki değerlerin yönlendirdiği

davranışlarla kuvvetlendirildiği takdirde insan için asıl olan “iyilik” ortaya çıkar (Güngör, 2008; Coşkun, 2009). Bir inanç, ibadet, ahlâk ve eğitim sistemi olan dinin temel hedefi; insanda var olan bu potansiyelin olumlu anlamda geliştirilmesi ve kullanılmasını sağlamak ve bunun sonucunda iyi ahlâklı bir toplum oluşturmaktır (Aydın, 1992; Hökelekli, 2011).

Kur’an’ı Kerim’e göre bu dünya hayatının amacı “iyi olanı gerçekleştirmedir” (Mülk, 67/2). Hz. Muhammed (s.a.s.) de güzel ahlâkı tamamlamak ve insanları iyiye ve güzele yönlendirmek üzere gönderilmiştir. Peygamber insanlar için bir rol-model, alınması gereken en güzel örnek olarak dindarlığın nihai hedefini ortaya koymuştur (Hökelekli, 2011).

İnsanın evrensel ahlâk ve adalet ilkelerine göre yaşaması (Nahl, 16/90), iyiliğin kendi benliğinde yer etmesi, gelişmesi, olgunlaşması, iyi davranışlarla vicdanını yapılandırması ve kuvvetlendirmesi, nihayetinde bunu kalıcı bir karakter haline dönüştürebilmesi için iyiliğin ne olduğunu bilmesi gerekir. Din insandan iyi olanı gerçekleştirmesini isterken öğretti ve pratikleriyle bunun yollarını ve nasıl olacağını açıklamış ve göstermiştir. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde iyilik (birr) kavramının içeriği ayrıntılı olarak açıklanmış ve nelerin iyilik olup olmadığı belirtilmiştir.

Araştırmamızda iyilik kavramı dini ve ahlâki bir değer olarak incelendiği için Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde karşılık geldiği anlam esas alınmış, “İyilik Algısı Ölçeği” de “birr” kavramının anlam alanına giren ifadelerden oluşturulmuştur. Bu nedenle dini literatürde “birr”in anlam alanına giren kavramlar ve buna bağlı olarak “birr” olarak nitelendirilen davranışlar bu bölümün içeriğini oluşturacaktır.

1.4.3. Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde İyilik (Birr) Kavramı

Kur’an’ın gelmesiyle birlikte anlam genişlemesi yaşayan “birr” (iyilik), dini literatürdeki en kapsamlı kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Cahiliye dönemindeki içeriğinden farklı olarak temelde Allah ile ilişkilendirilmiş ve ilahi bir boyut kazanmış olan “birr” kavramı iman, ibadet, amel ve ahlâkla ilgili esasları ve tüm erdemli davranışları kapsamaktadır (Ağırkaya, 2009; Okumuş, 2002).

Kur’an-ı Kerim’de iyilik öncelikli olarak “birr” kavramıyla ifade edilmiştir. Bunun yanında ihsan, sıla, taat, hayr, salah, maruf ve fazilet kavramları “birr”in

anlam alanına giren kavramlardır. Ayrıca iyiliğe ulaşmaya aracı kılınmalarından dolayı takva, sıdk ve infak kavramlarıyla yakın bir anlam ilişkisine sahiptir (Ağırkaya, 2009: 38- 62). Bu kavramların tanımları konunun içerisinde ilgili oldukları bölümlerde verilecektir.

İslam dini itikat, ibadet (amel) ve ahlâk olmak üzere üç temel unsurdan oluşan bir yapıya sahiptir. Bu unsurların temel hedefi insanları iyiye ve güzel ahlâka yöneltmektir (Coşkun, 2009; Hökelekli, 2011). Bunun yanında dinin “Allah’ı birleme ve hayra ulaşma” olmak üzere iki esastan ibaret olduğunu da söylemişlerdir. Böyle bir durumda “iman dinin başlangıcı, birr (iyilik) de amacı” olmaktadır (Elmalılı, 1935, II: 1146). Bu amaca ulaşmak; insan hayatında iyiliğin yer bulması ve bunun insanın karakterine yerleşmesi ile mümkün olacaktır. Bu nedenle öncelikle iyiliğin ne anlama geldiğinin ve neleri içerdiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bakara Suresi’nin 177. Ayeti (dini literatürde “birr” ayeti olarak isimlendirilmektedir) iyilik kavramını tüm boyutlarıyla tanımlamaktadır:

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah’a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.” (Bakara, 2/177).

Bu ayet incelendiğinde iyilik kavramının inanç, ibadet (amel) ve ahlâk üzerine temellendirildiği ve bu üç boyutu da içerdiği görülmektedir. (Okumuş, 2002; Şeltut, 2001). İslam inanç sisteminde Allah ile insan arasında ontolojik ve ahlâki olmak üzere iki tür ilişki vardır. İnsandan istenen ontolojik olan ilişkiyi ahlâki ölçüler içinde sürdürmesidir. Bu ilişkinin Allah tarafından istenildiği biçimde olmasına iman, bunun tersi bir durumda gerçekleşmesine ise şirk denilmektedir. Bunun yanında ameller iman ile değer kazanmakta ve bir anlam ifade etmektedir. Çünkü iman her türlü birr’in esası ve başlangıcıdır. Bu nedenle ayette iyilik tanımlanırken iman esasları ilk sırada yer almıştır (Ağırkaya, 2009: 100-102).

Allah'a iman ayette daha sonra sıralanan diğer iman esaslarını kabul etmeyi aslında zorunlu kılmaktadır. İslam inancında bu dünya hayatının dışında bir de ahiret hayatı vardır. Ölüm ve hayat insanların yaptıkları işlerin hangisinin daha iyi olduğunun sınanması için yaratılmıştır (Mülk, 67/2). Ahiret gününe iman da bu hayatta iyilikler ve güzel işler yapmayı gerektirir. Yaptığı her işten sorumlu olacağını ve bu konuda hesaba çekileceğini bilen bir insan iyiliğe yönelir ve kötülüklerden uzaklaşır.

İnsanın Allah'a inanması ve vahyi kabul etmesiyle birlikte meleklerle, kitap ve peygamberlere de iman etmesi gerekmektedir. Çünkü ilahi öğretinin insanlara ulaşması bunlar sayesinde olmaktadır. Peygamberler de insanlar için usve-i hasene (Mümtehine, 60/4) yani "güzel örnek"tir. Dini ve ahlâki değerlerin bizzat uygulayıcısı olarak erdemli bir toplum oluşmasına öncülük etmektedirler (Ağırkaya, 2009; Coşkun, 2009; Şeltut, 2001). "Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim" (Muvatta, Hüsnü'l Huluk: 1) diyen Hz. Muhammed de (sas), hem dindarlığın nihai hedefini hem de bunun iman ilkeleri doğrultusunda nasıl gerçekleştirileceğini insanlara en güzel şekliyle göstermiştir.

İnsan yaratılışı gereği olumlu ve olumsuz gelişmelere açık bir potansiyele sahiptir. Kendi haline bırakıldığı zaman kötüye yönelmesi iyiye yönelmesinden çok daha kolay olmaktadır. İyiye ulaşabilmesi için de Allah ile dinamik bir ilişki içine girmesi gerekir (Hökelekli, 2011: 213-220). Bir ayetinde öncelikli olarak belirtilen iman esaslarına bağlanma ve bunun sonucunda ahlâki yapının istikrar kazanması bu ilişkinin neticesidir (Izutsu, 2003).

Bir ayetin iman esaslarından sonraki kısmında ibadetlere (amel) yer verilmiştir. Amelde berr; (mala olan sevgilerine rağmen) inananların onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere vermeleri, namazı dosdoğru kılıp, zekâtı vermeleridir. Izutsu (2003), ayette sayılan bu amellerden dolayı berr'i "gerçek iman" veya "salihat" olarak tanımlamıştır.

Salah, berr'in anlam alanına giren kavramlardandır. İyi olma, iyi hal üzere bulunma, fesadın yok olması, istikamet gibi anlamlara gelen bu kelime çoğunlukla amel kelimesine sıfat olarak kullanılarak salih amel kavramını oluşturmuştur. Kur'an'ı Kerim'deki kullanımını çoğunlukla bu şekildedir. "Erkek veya kadın, kim

mümin olarak salih amel (iyi iş) işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.” (Nahl, 16/97; Nisa, 4/124). Ayette geçen salih amel kavramının içine de yapılması istenen ve hoş karşılanan bütün iyi ve güzel fiiller girmektedir (Ağırkaya, 2009).

“Birr” ayetinin iman, amel ve ahlâk kısımlarında sayılan hususların hepsi insanın ahlâki yetkinliğe ulaşmasını ve erdemli bir hayat yaşamasını sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle Kur’an’ın genelinde iman, ibadetler ve ahlâki olarak nitelendirilen davranışlar çoğunlukla beraber zikredilir. Bu noktada ibadetlerin hakkıyla ve gösterişten uzak bir şekilde yerine getirilmesi ve bununla birlikte gönüllü olarak iyilik davranışlarında bulunulması insanın ahlâki yetkinliği açısından olumlu sonuçlar doğurur. Birr ayetinde (2/177) “mal sevgisi ve mala ihtiyaç duyulmasına rağmen” ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunulması farz olan namaz ve zekâtın önce zikredilmiştir. İnsanın zorunlu olmadığı halde bu iyilikleri yapması onun dindarlığındaki samimiyetinin ve ihlâsının göstergesidir ve bu özellik onun birr’e ulaşmasını sağlar. “Onlardan (muhacirler) önce o yurda yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” (Haşr, 59/9). Bu ayette övgüyle bahsedilen “kendisi ihtiyaç halindeyken verme”; “isar” olarak nitelendirilir ki bu diğerkâm olarak tanımlanan bir davranıştır ve gönüllü olarak yapılan bu davranış birr (iyilik) dir (Şeltut, 2001). İnsanın birr’e ulaşabilmesi için ayrıca sevdiği şeylerden infak etmesi gerekmektedir. “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.” (Al-i İmran, 3/92) ayeti; birr için ahlâki bir ölçüyü şart koşturmuştur. Yani birr sahibi olmak sevilen şeylerin Allah yolunda harcanması ile mümkündür.

Birr ayetinin son kısmında ise ahitlerini yerine getirme, sıkıntı ve darlık zamanlarında, savaşta sabretme gibi ahlâki erdemlerden bahsedilmektedir. Bunları gerçekleştirenler ise sadık ve takva sahibi olarak nitelendirilirler. Burada geçen sıdk kavramı, doğruluk, sadakat ve bağlılık anlamlarına gelir. Bazı âlimler birr’e doğruluk anlamını da vermişlerdir (Okumuş, 2002). “Size gereken sıdktır, zira sıdk birre, birr de cennete ulaştırır” (Buhari, Edeb: 69; Müslim, Birr: 103-105). Bu hadiste sıdk

iyilik ve erdemlere götüren bir vasıta, birr ise sıdkın sonucu olarak zikredilmiştir (Okumuş, 2002: 109).

Takva kavramı ise birr'in yakın anlam alanına girmektedir. "Allah'a, O'nun buyruklarına, hükümlerine saygı göstermek ve bu yönde çaba harcamak" olan (Karaman, vd. I, 2007: 314) takva; "kararlılık", "sürekli teyakkuz durumunda olma", "Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olma" şeklinde de tanımlanmıştır (Okumuş, 2002: 107- 108). Birr ve takvanın birbirlerini tamamlayan ahlâki erdemler olduğu aşağıdaki ayet ve hadiste de görülmektedir:

"...İyilik ve takva üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir." (Maide, 5/2).

"Zalim de olsa, mazlum da olsa kardeşine yardım et. Denildi ki: Ya Resulallah, kardeşim mazlum ise yardım edeyim, ama zalim olursa ona nasıl yardım edeyim? Buyurdu ki: Onun zulmüne engel olursun, işte bu, ona yardım etmektir." (Müslim, Birr: 62).

Birr ayeti genel olarak incelendiğinde İslam'ın ruhunun özetlendiği görülmektedir (Ateş, 1989). Birr kavramı bu ayetle Kur'an'ın en kapsamlı kavramlarından biri haline gelmiştir (Okumuş, 2002). Kur'an-ı Kerim'in anlam bütünlüğü içinde bakıldığında bu ayetteki üç boyut insanı iyiliğe yöneltmede ve ahlâki olgunluğa erdirmede birbirini tamamlamakta ve beslemektedir.

Birr kavramıyla ilgili olan ve Bakara, 2/177. Ayet gibi ("İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir...") birr'in ne olmadığını anlatarak başlayan bir diğer ayet de şudur:

"...İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi insanın davranışdır. Evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz" (Bakara, 2/189). Bu iki ayette özden yoksun ve asıl anlamından kopuk olarak amellerde şekle bağlı kalmanın birr olmadığı vurgulanmaktadır.

İlk ayette (Bakara, 2/177); kıblenin değiştirilmesi üzerine müşriklerin ve bazı Müslümanların bu meseleyi iyiliğin tek ölçüsü olarak kabul etmeleri ve diğer salih amel ve faziletleri unutmaları eleştirilmiştir. Çünkü burada önemli olan şekil ve kabuk değildir. Yapılan ibadet samimiyetten uzak, içerik ve özden yoksunsa yüzün

doğu veya batıya dönmesinin bir anlamı kalmamaktadır. Burada istenilen “itaat”tir. Yani Allah’ın emirlerine uymak, yönelttiği tarafa yönelmektir ki birr, takva ve kâmil iman budur. (Okumuş, 2002). “Onların etleri ve kanları asla Allah’a ulaşmaz. Fakat O’na sizin takvanız ulaşır...” (Hac, 22/73), ayeti de amellerde belli bir şekilde sadık kalmanın ancak Allah’ın iradesine itaat söz konusu olduğunda bir anlam ifade ettiğini, bunun aksi olarak sadece şekilde kalan amellerin kişiyi “birr’e ulaştırmayacağını anlatmaktadır (Karaman. vd. I, 2007; Şeltut, 2001). Ancak ihlâslı bir şekilde ve ihsan üzere yapılan ameller ve “Dosdoğru kılınan namaz insanı hayâsızlıktan ve kötülüklerden alıkoyar” (Ankebut, 29/45). Samimi olmayan bir dindarlıkla, ahlâki anlam ve amaçlarından uzaklaşmış ve sadece şekilsel olarak yerine getirilen ibadetler ilahi iradeye uygun düşmez (Hökelekli, 2011).

“Hesap ve ceza gününü yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyendir. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yaparlar ve ufacık bir yardıma engel olurlar.” (Maun, 107/1-7). Bu surede şekli olarak namaz kılmalarına rağmen özünden uzak kalarak bunu gösteriş aracı haline getirenler ve hayra engel olanlar tasvir edilmektedir. Namazı ciddiye almamanın önemli bir sebebi “gösteriş” (riya) yapma eğilimidir. Surede, “bir kimsenin, kendisinde bulunmayan dini ve ahlâki bir meziyeti, bir erdemi varmış gibi göstermesi, iyilik yapıyormuş gibi görünmesine rağmen yaptıklarıyla –iyiliğin din ve ahlâktaki karşılığından öte – maddi veya manevi bir çıkar amaçlaması” eleştirilmiştir (Karaman, vd. V, 2007: 697-698).

Araştırma konumuz açısından bakarsak burada eleştirilen dış güdümlü dindarlık eğilimi ve yaşantısıdır. Din dış güdümlü olarak yaşanılırsa ortaya çıkan tablo bu olmaktadır. Şekli olarak bazı amellerin yerine getirilmesi niyetin halis olduğunu göstermez. İbadetlerin şekli yönü elbette önemli ve vazgeçilmezdir; ancak niyet, ihlâs, ihsan, huşu ve takva meselenin öz kısmını içerir. Bunlara en az şekil kadar önem vermek gerekir. Çünkü “ibadetlerdeki niyet ve ihlâs, tevhid ilkesinin ibadetteki yansımasıdır” (Karaman, vd. V, 2007: 698).

Surede namazlarını ciddiye almama, gösteriş yapma, yoksulu yedirmeme ve yardıma engel olma birlikte anılmıştır. Demek ki samimi bir dindarlık Allah’a gönülden iman etme, ibadetleri ihlâsla yerine getirme, yardımlaşma ve iyilikte bulunma ile gerçekleşir (Karaman, vd. V, 2007; Turgay, 2009). Bireyin bu

birlikteliği tam bir ihlâs ve samimiyetle sağlaması ve iyiliğe ulaşması iç güdümlü dindarlık yaşantısında karşılığını bulur. Kişi hem iyilik sahibi olur hem de başkalarının iyiliğe ulaşması, iyiliğin yaygınlaşması için çaba harcar. Dini bakış açısıyla iç güdümlü dindarlık ve iyilik arasında anlamlı bir ilişki ve içiçelik sözkonusudur.

Bakara, 2/189. ayet de ise Arapların cahiliye dönemindeki geleneklerine göre ihramlı iken veya bazı dini gerekçelerle evlerine arkalarından girmeyi berr olarak kabul etmeleri anlatılır. Dine göre bu şekilcilikten başka bir şey değildir ve asıl iyilik tüm işlerin ihlâsla ve takva üzere yapılmasıdır (Karaman, vd. I, 2007; Okumuş, 2002).

Bu noktada berr ile ihsan kavramı buluşmaktadır. İhsan; iman, iş, ibadet, muamelat, yönetim, yargı gibi insanın yaptığı her işi ve görevi en güzel, en sağlam şekilde, iyi niyetle ve ihlâsla yapmasını ifade etmektedir. Bu kavram Cibril hadisinde “İhsan, Allah’ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir; çünkü sen O’nu görmeden de O seni görmektedir” (Buhari, İman: 37; Müslim, İman: 57) şeklinde açıklanmıştır. Burada ibadeti en iyi şekilde, gösterişe kapılmadan, sadece Allah rızası için yapma anlamı vardır. Ahlâki bir kavram olarak ise “iyi niyet ve ihlâsla, bütün işlerin en hayırlısını ve en güzelini en iyi şekilde yapma” anlamı taşır (Ağırkaya, 2009; Elmalılı, 1935; Karaman, vd. I, 2007: 189).

Sonuç olarak bu iki ayet (2/177, 2/189) insanlara dinin; iman, amel ve ahlâk bütünlüğü üzerine inşa edildiğini ve bu bütünlük sağlandığı zaman asıl berr’in gerçekleşeceğini açıklar. İslam düşünce sisteminde de bu husus “varlık- bilgi- değer” birliği ile vurgulanmıştır. “Bu üç unsurun birbirine bağlılığı ve birbirini gerektirdiği İslam kültüründe ağaç ile sembolize edilmiştir. ‘Ağacın gövdesi, iyilik yapma; dalları dürüstlük; yaprakları edebe riayet ve nefse hâkimiyet; kökleri kelime-i şahadet; meyveleri marifettir.’” (Çınar, 2006: 61). Berr’e ulaşmak, berr sahibi olabilmek ve bunun sonucunda erdemli bir toplum oluşturabilmek ancak bu unsurların birlikteliği ve birbirini tamamlaması ile mümkün görünmektedir.

1.4.4. Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde İyilik Sayılan Davranışlar

Genelde dinler özelde ise İslam dini; mensuplarının ahlâki yetkinliğe ulaşması için iyiliğe büyük önem vermektedir. Çünkü Allah mutlak iyidir ve O’nun

yarattığı insan için de asıl olan iyiliktir (Coşkun, 2009). Bu nedenle Kur'an'ı Kerim ve Hadislerde iyilik kavramına geniş yer verilmekte ve bununla ilgili pek çok ahlâki değer benimsenmesi, uygulanması tavsiye edilmektedir.

İslam dini öncelikle insanın dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmasını ister. Bu da “iyiliği” istemek (Bakara, 2/201) ve “güzel ahlâk” sahibi olarak iyi davranışlarda bulunmakla gerçekleşebilir. Aslında ölüm ve hayat kimin daha “iyi” iş ve davranışlarda bulunacağını sınamak için yaratılmıştır (Mülk, 67/2). “Erkek veya kadın, kim mümin olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.” (Nahl, 16/97) , “...İyilik ve takva üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah’a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir.” (Maide, 5/2) ayetlerinde görüldüğü gibi din insanları iyi işler yapmaya ve iyilik üzere olmaya teşvik etmiştir. Aynı zamanda “...Öyle ise iyiliklerde yarışın...” (Maide, 5/48) ve “Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın...” (Bakara, 2/148) ayetlerinde belirtildiği gibi iyilik hususunda yarışılması istenmiştir. İyilik insanlar için en büyük erdem, en hayırlı yoldur ve insan fitraten iyiliğe yatkındır. İnsanların manevi anlamda büyük sıkıntılar ve kayıplar içerisinde olduğu dikkate alınırsa bu ziyan durumundan kurtuluş ancak iyilikle mümkündür. “Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka.” (Asr, 103/1-3) ayetinde bu hususa dikkat çekilmiştir.

Kur'an'ı Kerim ve Hadisler; iyiliğe ve buna bağlı olarak dünya ve ahiret mutluluğuna hangi söz ve davranışların gerçekleştirilmesiyle ulaşılabileceğini açıkça belirtmiştir. Birr (iyilik) sayılan hususlar genel olarak Bakara Suresi 177. Ayette açıklanmıştır:

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve

davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.” (Bakara, 2/177).

Bu ayet incelendiğinde iyilik kavramının inanç, ibadet (amel) ve ahlâk üzerine temellendirildiği ve bu üç boyutu da içerdiği görülmektedir. Bu ayet dışında pek çok ayet ve hadiste de iyilik kapsamına giren davranışlar ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre Allah'a itaat etme, ibadetleri hakkıyla yerine getirme, dini emirlere uyma, anne babaya iyi davranma, akrabaları koruyup gözetme, yoksullara, yetimlere iyilik etme, doğru sözlü olma, güzel söz söyleme, kötülük yapanı affetme, dürüst olma vb. fiiller iyilik kapsamına girmektedir.

Dini anlamda en önemli iyilik davranışlarından biri anne- babaya iyilik etmektir. “Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara ‘öf’ bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: ‘Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı. ’ (İsra, 17/23-24). “Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.” (Nisa, 4/36).

Görüldüğü üzere Kur'an'da Allah'a itaat edilmesi ve O'na karşı olan kulluk görevlerinin yerine getirilmesiyle ilgili ifadelerin hemen ardından anne- baba hakkı ve onlara iyilik edilmesi hususu yer almıştır. Bu iki hususun peşpeşe zikredilmesi anne- babaya iyiliğin dinin temel unsurlarından olduğunu göstermekte ve kişi üzerinde Allah'tan sonra en büyük hak sahibinin anne ve babası olduğunu ortaya koymaktadır (Turgay, 2009). Hatta Hz. Muhammed (s.a.s) insan üzerinde annenin hakkının babadan daha fazla olduğunu ve bu nedenle kişinin iyiliği en çok annesine yapması gerektiğini bildirmiştir. “Bir adam Hz. Muhammed'in (sas) yanına gelerek ‘ Benim iyiliğime en fazla layık olan insan kimdir?’ diye sordu. Hz. Muhammed (sas), ‘Annendir’ diye buyurdu. Adam, ‘Ondan sonra kimdir?’ diye sordu. Hz. Muhammed (sas) tekrar ‘Annendir’ diye buyurdu. Adam, ‘Sonra kim?’ diye sordu. Hz. Muhammed (sas) tekrar ‘Annendir’ diye cevap verdi. Adam dördüncü defa ‘Ondan

sonra kimdir?’ diye sorunca Hz. Muhammed (sas) ‘Babandır’ diye cevap verdi.” (Buhari, Edeb: 2; Müslim, Birr: 1).

Kur’an’da İsrâ Suresi 23-24 ve Nisa Suresi 36. ayetlerinde açıklandığı üzere anne ve babaya iyilikten sonra yakınlarla, yetimlere ve yoksullara iyilik edilmesi emredilmiştir. Aynı husus Bakara Suresi 83. ayetinde de zikredilmiştir: “Hani biz İsrailoğulları’ndan, ‘Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlarla, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz’ diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz.” (Bakara, 2/ 83).

Birr’in anlam alanına giren “sıla-ı rahim”, “anne- baba başta olmak üzere kişinin akrabalarına karşı maddi ve manevi anlamda faydalı olmasını” ifade eden bir kavramdır (Karaman vd. 2006: 593). Akrabalara (yakınlara) iyilik yapılması; tavsiye olunmasının yanı sıra aynı zamanda yerine getirilmesi gereken bir emirdir (Ağırkaya, 2009). “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar...” (Nahl, 16/90) ayetinde ve “Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse, akrabasına iyilik etsin!” (Buhari, Edeb: 85; Müslim, İman: 74-75) hadisinde bu açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını vermek gerekir. Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak ve kurtuluşa ermek bu iyilikleri yapmakla mümkündür (Rûm, 30/38).

Kur’an’da akrabalara iyilik yapılması ve yardım edilmesi emredilirken aynı zamanda yine bir iyilik olarak akrabalık bağlarının koparılmaması istenmektedir. “...Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının...”(Nisa, 4/1) ayetinde bu husus açıkça belirtilmiştir. Ancak bu konuda bir adım daha ileri gidilmiş ve akraba ile bağlılığın devamı noktasında kişinin kendisiyle ilişkisini kesen akrabasına da iyilik yapmaya devam etmesi istenmiştir. “Akrabasının yaptığı iyiliğe aynıyla karşılık veren, onları koruyup gözetmiş sayılmaz. Akrabayı koruyup gözetken kişi, kendisiyle alâkayı kestikleri zaman bile, onlara iyilik etmeye devam edendir.” (Buhari, Edeb: 15; Ebu Davud, Zekât: 45; Tirmizi, Birr: 10). Akraba ilişkilerinde gösterilmesi gereken bu hassasiyete aynı zamanda tüm kişiler arası ilişkiler de de sahip olunması gerekir. Çünkü dinen insanlar arasında bozulan ilişkilerin düzeltilmesi tavsiye edilmiş ve bir hadiste “Namaz kılmaktan, müminlerin arasını düzeltmekten ve zalime doğru yolu göstermekten daha faziletli bir amel

işlenmemiştir.” (İsfahani, et-Tergib: 179; akt. El- Haseni, 2010: 35) buyrulurak bu iyiliğin ne kadar önemli olduğu belirtilmiştir.

“Birr” ayetinde (Bakara, 2/177) anne-babaya, yakınlaraya iyilikten sonra yoksullara, yetimlere, yolda kalmışlara, ihtiyacımdan dolayı isteyenlere ve özgürlüklerine kavuşabilmeleri için kölelere iyilik edilmesi istenmiştir. Toplumda sosyal adaletin ve dayanışmanın sağlanması böyle mümkün olmaktadır. Müslümanlar birbirlerinin kardeşleridir ve birbirlerinden sorumludurlar. Allah’ın kendisine nimet verdiği bir kişi bu nimetten mahrum olanları gözetmek ve onların ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Yetimler ve yoksullar da bu anlamda kollanıp gözetilmesi gereken kişilerin başında gelir.

Bu kişilere yapılan iyilik, zorunlu olarak verilen zekât dışında gönüllü olarak verilen sadakalar ile de olmaktadır. Ayette belirtildiği üzere; “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen yoksullar içindir...” (Bakara, 2/273). Burada önemli olan husus zekât ve sadakaların kişinin iyi olarak nitelendirdiği ve sevdiği şeylerden verilmesidir. “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır.” (Bakara, 2/267) ayeti insanın tiksinti duyarak alabileceği şeyleri infak etmesinin insanların hoşuna gitmediği gibi Allah’ın da hoşuna gitmeyeceğini açıklamaktadır (Karaman, vd. I, 2007). İnfak; “birr” ile yakın anlam alanına giren kavramlardan biridir ve genellikle “Allah’ın hoşnutluğunu elde etmek amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara ayni ve nakdi yardımda bulunması” demektir (Çağrı, 2000: 289). İnfak bu noktada birr’e ulaşmak için bir araç vazifesi görmektedir.

Bakara Suresi 267. ayetle aslında insanlara infak adabı da öğretilmektedir. İyilik yapılırken kişinin onurunu koruma, ona değer verme, kötü şeyler vererek onu incitmeme esastır. İnfak edenin iyiliğe erişmesi iyi ve sevilen şeylerden vermesine bağlıdır. “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.” (Al-i İmran, 3/92) ayeti bunu açıklamakta ve aksi takdirde yapılan infak ile hedeflenen amaca ulaşamayacağını bildirmektedir (Karaman, vd. I, 2007). Sahabiler, sevilen şeylerden infak yapılmasını çok önemsemişler ve en sevdikleri mallarını vermektan kaçınmamışlardır. Hz. Ömer

Peygamber Efendimiz'e (sas) en sevdiği malının Hayber'deki hissesi olduğunu söylemiş ve Allah yolunda harcamak için ne yapması gerektiğini sormuştu. Hz. Peygamber de (sas) "Aslını tut, meyvesini sadaka ver" buyurunca Hz. Ömer o bağı vakfetmiştir (Buhari, Şürut:19).

İyiliği zekât, sadaka ve sevilen şeyleri Allah yolunda harcama yanında başka şekillerde de yapmak mümkündür. "Bağışlanmayı gerektiren hallerden biri de Müslüman kardeşini sevindirmen, açlığını gidermen ve sıkıntısını paylaşıp ortadan kaldırmandır." (Beyhaki, Şihabü'l- İman, akt. El- Haseni, 2010: 37) hadisi bunu göstermektedir. Ayrıca din açısından her türlü iyilik sadaka olarak kabul edilmiştir (Hâkim, Müstedrek: 2/50). Kişinin kardeşinin yüzüne karşı tebessüm etmesi, iyiliği emredip kötülükten sakındırması, yolunu kaybetmiş olana yolunu göstermesi, yoldan eziyet veren taş, diken ve kemikleri atması ve kendi kovansından kardeşinin kovasına suyu dökmesi sadaka ve dolayısıyla iyilik olarak sayılmıştır (Tirmizi, Birr: 28).

"Birr" ayetinde (Bakara, 2/177) ayrıca zor durumlarda sabretmek ve sözünde durup doğru olmak da iyilik olarak sayılmıştır. Bu fiiller iyiliğin ahlâki boyutu ile ilgilidir. "Onlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler, namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden harcarlar" (Hac, 22/35) ayeti aslında "birr" ayeti gibi iyilik olarak nitelendirilen hususları ve iyiliğin üç boyutunu da içermektedir. Ahlaki boyutta bir iyilik olan sabır bir müslümanın sahip olması gereken en önemli hasletlerdendir. İnsan sabırlı olursa sıkıntıları daha kolay atlattır, güzel işleri yapma ve kötü işlerden uzaklaşma hususunda başarılı olur. "Ey iman edenler! Sabredin; sebat gösterin; hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilirsiniz" (Al-i İmran, 3/200) ayetinde buna işaret edilmiştir. Sabır Gazzali'nin ifadesiyle; insanın bencil istek ve duygularına inanç gücüyle karşı koymasındır (Karaman, vd. I, 2007). Kur'an'ı Kerim'de sabır azmedilecek işlerden sayılmış (Lokman, 31/17) ve hem Hz. Muhammed'e (s.a.s.) hem de ümmetine "Sabret! Çünkü Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayı etmez." (Hud, 11/115) buyurularak sabır tavsiye edilmiştir.

Doğruluk, dürüstlük ve sözünde durma da birbirleriyle ilişkili olan, iyiliğin ahlâki boyutuna giren davranışlardan ve en önemli ahlâki erdemlerdendir. Kuran'ı Kerim'de Hz. Peygamber ve ümmetine "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" (Hud,

11/112) emri verilmiştir. Çünkü doğruluk bütün iyilik ve erdemlerin başıdır. “Hiç şüphe yok ki doğruluk iyiliğe götürür. İyilik de cennete götürür...” (Buhari, Edeb: 69; Müslim, Birr: 104). İnsanın niyet, söz ve davranışlarının ahlâki bir değer taşıması ancak doğru ve dürüst olmasıyla mümkündür (Hökelekli, 2011). Doğru ve dürüst olanlara ise Allah’ın yardımı ve bağıışı sözkonusudur. “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın...” (Ahzâb, 33/70). “Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin...” (Maide, 5/1) ve “...Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir (İsra, 17/34) ayetleri ise sözünde durmanın gerekliliğine ve önemine dikkat çekmektedir.

Kişinin doğru, dürüst olmasının yanında doğrularla da beraber olması gerekir. “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğrularla beraber olun” (Tevbe, 9/119) ayetinde bu belirtilmiştir. “Doğrularla aynı ortamı paylaşmak, onlarla dost ve arkadaş olmak, iş birliği yapmak ve doğru yolda olanlara destek vermekle insan hem kendine hem de başkalarına iyilik yapmış olur” (Hökelekli, 2011: 95).

Kur’an’ı Kerim ve Hadislerde iyilik olarak nitelenen davranışlardan birisi de kötülüğe iyilikle karşılık verilmesidir. Kötülüklerle misli ile karşılık vermek dinen yasaklanmamıştır. Ancak yapılan kötülüğü affetmek, hatta o kötülüğe iyilikle karşılık vermek büyük bir erdemdir ve tavsiye edilmiştir (Kasapoğlu, 2010). “İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir” (Kasas, 28/54) ayetinde görüldüğü üzere bu fiil sabırla birlikte zikredilmiştir. Çünkü bu gerçekten sabırlı (Fussilet, 41/35), olgun insanların yapabileceği hayata anlam katan bir davranıştır (Sert, 2009). Kötülüğe iyilikle karşılık verebilmek için insanın öfkesini de kontrol altına alması gerekir. Öfkesine hâkim olan kişiye ise Allah’ın lütfü büyüktür. Kişi intikam almaya gücü yettiği halde öfkesini yenerse Allah (c.c) onun kalbini güven ve imanla doldurmaktadır (Ebu Davud, Edeb:3).

“Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.” (Al-i İmran, 3/134) ayetinde Allah; öfkesini yenip insanları affetmeyi iyilik olarak nitelendirmiştir. Kur’an’da, kişinin sabırlı ve öfkesine hâkim olup affetmesi yapılmaya değer işlerden görülmüştür (Şura, 42/43). “İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde

sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir” (Fussilet, 41/34) ayetiyle de bu davranışın olumlu sonucu açıklanmıştır. Kişinin yapılan kötülük karşısında affedici olması, merhametle davranması kötülük yapan kimsenin kalbinin yumuşamasına ve iyilik yapma hissinin ortaya çıkmasına neden olur ki bu da aralarında dostluğun gelişmesine zemin hazırlar (Çanga, 2008). İyilik insanın fitratında olan, kişiyi sarıp sarmalayan, ona sıcak, güven verici gelen bir değer olması nedeniyle kötülük yapanların da iyilik karşısında tamamen kayıtsız kalmaları mümkün olmamaktadır (Kasapoğlu, 2010). Sonuç olarak kötülüğe iyilikle karşılık verilmesi iyilikten maraz değil, tam tersine iyilikten iyilik doğacağını gösterir.

İyilikle kötülük bir olmadığı için iyiliğin tavsiye edilmesi ve yaygınlaştırılması, kötülüğün ise ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için de hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluğun bulunması zaruridir (Al-i İmran, 3/104). Bu topluluktaki kimselerin nitelikleri “Allah’a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışır. İşte onlar iyi kimselerdendir.” (Al-i İmran, 3/114) ayetiyle açıklanmıştır. Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Zalim de olsa, mazlum da olsa kardeşine yardım et. Denildi ki: Ya Resulallah, kardeşim mazlum ise yardım edeyim, ama zalim olursa ona nasıl yardım edeyim? Buyurdu ki: Onun zulmüne engel olursun, işte bu, ona yardım etmektir.” (Müslim, Birr: 62). Hadiste de görüldüğü üzere kötülükten sakındırma ve kötülük yapana engel olma kişi için bir iyilik olmaktadır. Sonuç olarak toplumun ve bireylerin sağlıklı ve huzurlu bir şekilde varlıklarını sürdürebilmeleri, yeni nesillerin maddi ve manevi açıdan güvenli bir ortamda yetişebilmeleri için hem kötülükten uzak durmak hem de kötülük yapana engel olmak gerekmektedir.

İyilik davranışlarıyla ilgili diğer bir husus da kişinin hem sözünün hem de davranışlarının hoş, yumuşak ve güzel olmasıdır. “Kullarıma söyle: (İnsanlara karşı) en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarını bozar...” (İsra, 17/53) ayetinde inananlara konuşmalarında bir güzellik ve incelik bulunması gerektiği belirtilmektedir (Karaman, vd. III, 2007). “Hani biz İsrailoğulları’ndan, ‘Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı

vereceksiniz' diye söz almıştık..." (Bakara, 2/83) ayetinde de güzel söz söyleme; iyiliğin inanç, ibadet ve ahlak boyutuna giren diğer fiillerle birlikte zikredilmiştir. Hadislerde de güzel söz sadaka (Müslim, Zekât: 56) olarak nitelendirilmiş ve inananlara; yarım hurma vermek suretiyle bile olsa, bu kadarını da bulamayanların güzel bir sözle kendilerini cehennem ateşinden korumaları tavsiye edilmiştir (Buhari, Edeb: 34; Müslim, Zekât: 66-70). Güzel söz gibi güler yüzlü olmak da iyilik olarak sayılmış ve hadiste "Kardeşini güler yüzle karşılamak dahi olsa iyilikten hiçbir şeyi küçük görme!"(Müslim, Birr: 144) diye buyurulmuştur.

Kur'an'ı Kerim ve Hadislerde iyiliğin ne olduğu ayrıntılı bir biçimde açıklandığı gibi aynı zamanda nasıl yapılması gerektiği de belirtilmiştir. Öncelikle iyiliğin sadece Allah rızası için ve karşılığını Allah'tan bekleyerek yapılması gerekmektedir. "Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. 'Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne bir teşekkür bekliyoruz' (derler)" (İnsan, 76/8-9) ve "O hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz. (Yaptığı iyiliği) ancak yüce Rabbinin rızasını istediği için (yapar)." (Leyl, 92/19-20) ayetleriyle bu husus belirtilmiştir. Samimi bir dindardan da iyiliği ancak bu şekilde yapması beklenir. İyilik yaparken insanlardan bir karşılık veya dünyevi bir menfaat beklemek iyiliğin ruhuna aykırıdır. Çünkü bu noktada iyilik çeşitli kişisel ve toplumsal beklentiler, çıkarlar için bir araç haline gelmekte ve saf halini kaybetmektedir.

İyilik doğası gereği zaten insanlara bu dünya hayatında huzur, mutluluk, barış sağlamaktadır. Ayrıca bir hadiste "İyilik işlemek sahibini kötülükten korur. Gizli verilen sadaka Rabbin gazabını söndürür. Akraba hukukunu korumak ömrü uzatır. Her iyilik sadakadır. Dünyada iyilik ehli olanlar ahirette de iyilik ehlidirler. Dünyada kötülük ehli olanlar, ahirette de kötülük ehlidirler. Cennete ilk önce girecek olanlar, iyilik ehli olanlardır." (Heysemi, ez-Zevaid: 3/115, akt. El- Haseni, 2010: 14) buyrulmuş iyiliğin dünyevi uhrevi hayattaki faydaları açıklanmıştır. İyilik yapanlar elbetteki bu faydaları göreceklerdir. Ancak samimi bir dindar için önemli olan iyiliği sadece Allah rızası için ve karşılığını Allah'tan bekleyerek yapmaktır.

İyilik yapıldıktan sonra kişinin yaptığı iyiliği unutması en güzeldir. Kişinin yaptığı iyiliği hatırlatması, başa kakması son derece kötü bir davranıştır ve yapılan iyiliğin boşa gitmesine sebep olur. Çünkü böyle bir durumda iyilik yapılan kişi

incitilmiş ve gönlü kırılmıştır. Bakara Suresinde (2/262-264) iyilik yaptıktan sonra bunu hatırlatmayan ve iyilik yapıp ardından başa kakan kişilerin durumu şöyle anlatılmıştır:

“Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah katında has mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir. Güzel söz ve bağışlama peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah zengindir, acelesi de yoktur. Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar...”.

1.4.5.Dindarlık ve İyilik İlişkisi

İyilik-(buna bağlı olarak kötülük) düşünce tarihinde üzerinde en fazla durulan kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle felsefi ve dini açıdan ahlâkla bağlantılı olarak incelenen iyilik kavramının bir değer olarak ele alınması ve bununla ilgili teorik ve amprik çalışmaların yapılması ise son yüzyılda gerçekleşmiştir.

Psikolojide değer çalışmaları en fazla din ve dindarlık üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle dini aidiyet, dinin boyutları ve dindarlık biçimlerinin bireysel değerlerle olan ilişkisi farklı değer yaklaşımlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır (Mehmedoğlu, 2006).

Değer kavramını incelediğimiz bölümde belirttiğimiz gibi insani değerler ve bunların dindarlıkla ilişkisi ilk olarak Rokeach (1973) tarafından incelenmiştir (Güngör, 2010). Rokeach’ın değer teorisinde iyilikseverlik, bir ahlâki değer olarak araç değerler içinde yer almıştır (Bilgin, 1995). Bu değer teorisinin ve ölçeğinin kullanıldığı çalışmalar dindarların ahlâki ve toplumsal değerleri (bağışlayıcı, hoşgörülü, iyiliksever, itaatkâr, dürüst vb.) kişisel yetkinlik değerlerinden (kendini kontrol edebilme, zevk, bağımsız olma vb.) daha üst sıralarda tercih ettiklerini ortaya koymuştur (Duriez, Fontaine, Luyten, 2003). Bu konuda yapılan başka çalışmalarda da iç güdümlü dindarların yardımseverlik, sevgi ve sorumluluk gibi değerleri daha

fazla önemsedikleri görülmüştür (Batson, Schoenrade ve Ventis, 1985; akt: Ayten, 2009).

Değer çalışmaları içinde özellikle Schwartz'ın (1992) değer yönelim teorisi önemli bir yer tutmaktadır. 56 tek değer üzerinde temellenmiş olan bu teori, motivasyonel olarak farklı 10 değer tipinden oluşmaktadır. İyilikseverlik de bu değer tiplerinden birisidir. İyilikseverlik “kişisel temas içerisinde bulunan kimselerin iyiliğini gözetme, geliştirme ve korumadır”. “Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sorumluluk sahibi olmak, sadık olmak, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat” iyilikseverlik değer tipinin içeriğini oluşturan prososyal değerlerdir (Duriez, Fontaine, Luyten, 2003: 27). Bu değer modelinin kullanıldığı bazı çalışmalarda dindarlık ile yardımseverlik değeri arasında güçlü olumlu bir ilişki bulunmuştur (Soroglou v.d. 2004; Soroglou ve Garcia, 2008; akt. Ayten, 2009).

Ülkemizde bu konuyla ilgili önemli ve öncü çalışmalardan birisi de Erol Güngör tarafında yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre en üst düzeyde ahlâki değere önem verilmiş, dini değer sıralamanın sonunda yer almıştır (Güngör, 2010). Benzer bir sonuç Kuşdil ve Kağıtçıbaşı'nın (2000) birlikte yaptıkları araştırmada ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada öğretmenlerin iyilikseverliğe dindarlıktan daha fazla önem verdikleri görülmüştür.

Yönetici adaylarının siyasal ve dini tercihleri ile yaşam değerleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Atay, kendini çok dindar olarak nitelendirenlerin hazcılık değerinden daha fazla iyilikseverliğe önem verdiklerini tespit etmiştir (Atay, 2003). Yapıcı ve Zengin (2003), İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercihlerini inceledikleri çalışmalarında gençlerin dini, sosyal ve ahlâki değerleri ilk üç sıraya yerleştirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Üniversite gençliğinin dindarlık ve değer yönelimlerini araştıran bir başka araştırma sonucunda ise dindarlığın birey düzeyi değer tipleri arasında en güçlü olumlu ilişkiyi gelenek değer tipiyle gösterdiği ve bunu iyilikseverlik değer tipinin takip ettiği ortaya çıkmıştır (Mehmedoğlu, 2006). Öğretmenlerde değerler, dindarlık ve iş doyumunu araştıran Zeynep Arslan (2006), çalışmasında dindarlığın etki ve inanç boyutu ile iyilikseverlik arasında olumlu bir ilişki bulmuştur.

Yağcı (2006), lise gençliğinin değer tercihlerini araştırdığı çalışmasında, öğrencilerin en fazla “iyilikseverlik” değerini önemsediklerini belirtmiştir. İlahiyat

Fakültesi öğrencilerinin değer yönelimlerini inceleyen Karaca (2008), Yağcı (2006) ile benzer bir sonuca ulaşmış ve öğrencilerin en fazla “iyilikseverlik” değer tipine önem verdiklerini tespit etmiştir. Uysal (2007), tarafından gerçekleştirilen çalışmada da, dindarlık ile iyilikseverlik değeri arasında olumlu bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Dindarlığın artmasına paralel olarak iyilikseverliğe verilen önem artmıştır.

İyilik kavramı, değerlerle ilgili çalışmalarda görüldüğü üzere ahlâki bir değer olarak ve iyilikseverlik değer tipi altında incelenmiştir. Bunun dışında iyilik kavramı, prososyal davranışları inceleyen araştırmalarda da bazı yönleriyle ele alınmıştır. Bu araştırmaların sonuçlarına geçmeden önce prososyal davranış kavramını tanımlamak uygun olacaktır.

Prososyal davranış (prosocial behaviour); psikoloji, din psikolojisi ve sosyal psikolojide özellikle 1960’lı yıllardan itibaren üzerinde çalışılan bir kavramdır. “Diğer bir kişi ya da grubu yararlandırmak niyetiyle yapılan gönüllü davranış” olarak tanımlanmaktadır (Duru; 2002: 89). “Toplum yanlısı veya başkasının yararını gözeten davranış olarak da ifade edilen prososyal davranış; karşılıklı veya karşılıksız olarak başkası yararına hareket etmenin ve iyilikseverliğin bütün formlarını kapsamaktadır” (Ayten, 2009: 5).

Prososyal davranışlar içerisine yardım etme, teselli etme, dürüst olma, paylaşma, destekleme, kişiye bakım verme, adil olma, arkadaşlık, kan ve organ bağışi gibi olumlu davranışlar girmektedir (Duru, 2002; Ayten, 2009). Ancak bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında yardım etme davranışı (helping behaviour) kavramının prososyal davranış yerine kullanıldığı ve araştırmaların genel olarak yardım etme davranışını konu edindiği görülmektedir. Bu araştırmalarda yardım etme davranışı demografik değişkenler yanında empati, dindarlık, kişilik gibi çeşitli değişkenlerle olan ilişkisi yönünden incelenmiştir (Ayten, 2009).

İyilik kapsamına giren ve bir prososyal davranış olan “yardım etme”; bir karşılık beklemeden veya bekleyerek ihtiyaç içinde olan kişilere muhtaç oldukları şeyi vermektir. Çok boyutlu bir yapıya sahip olan yardım etme davranışı içerik ve motive edici unsurlar açısından sınıflandırılmıştır. İçerik bakımından çeşitli tasnifler yapılmasına rağmen temelde kendiliğinden (düşen birinin kalkmasına yardım etmek vb.) ve kendiliğinden olmayan (bir hayır kurumunda çalışmak vb.) yardım etme şeklinde kategorize edilmiştir. Motivasyonel açıdan ise “diğerkâm” (hiçbir karşılık

beklemeksizin, sadece iyilik amaçlı yapılan yardım) ve “bencil” (bir menfaat karşılığı yapılan yardım) yardım etme şeklinde gruplandırılmıştır (Ayten, 2009).

Diğerkâmlık da (özgecilik) iyilik kapsamına giren ve bencillik karşıtı olarak kullanılan bir kavramdır. “Bir çıkar düşüncesine dayanmadan başkalarını düşünmeyi, başkalarının iyiliğini istemeyi, başkalarının menfaatini kendi menfaatinden üstün tutmayı ifade eder” (Arslan, 2009: 539). Allport (1956), diğerkâmlığı, “bireylerin yaşadıkları kültürün standartlarını içselleştirerek, başkalarının ilgi ve ihtiyaçlarına ve sosyal iyiye uygun olarak kendi davranışlarını şekillendirmelerini sağlayan motive edici durum” ve bunun aksini “çıkarcılık” olarak tanımlamıştır (akt. Ayten, 2009: 51). Diğerkâm davranış; gönüllü ve maksatlı yapılıdır, başkalarına yarar sağlar ve bu öncelikli bir hedeftir. Fedakârlık içeren diğerkâm davranışın sonucunda herhangi bir ödül beklenmez (Mutafçılar, 2008).

“Diğerkâmlık, motivasyonel bir yaklaşımla tanımlanırsa, yardım etme davranışı ile şöyle bir farklılığı ortaya çıkar. Yardım etme davranışı faaliyet örüntüsüne işaret ederken, diğerkâmlık başkalarına yardım etmenin arkasında yatan motivasyona işaret eder. Örneğin birey, başka bir kişi, kurum ya da bir gruba herhangi ekonomik, politik bir takdir beklemeden gizli bir yardım yapar. Burada yapılan yardım, prososyal davranış (yardım etme davranışı) iken o kişiyi o davranışa iten motiv ise diğerkâmlıktır”. Diğerkâm davranışın tanımlarına ve özelliklerine bakıldığında yardım etme davranışı ile arasında “tam bir girişimlilik” vardır ve diğerkâmlık yardım etme davranışının bir kısmını içermektedir (Ayten, 2009: 51- 52).

Diğerkâmlık ve yardım etme davranışı gibi prososyal davranışlar araştırmalarda dini inanç ve pratiklerle ilişkilendirilmiştir. Bu araştırmalarda dindarlığın prososyal davranışlara ve özellikle yardım etme davranışına olan etkisi ve aralarındaki ilişki incelenmiş ve farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Allport (1966), dindarlık eğilimleri yönünden iç güdümlü dindarların dini bir amaç olarak içselleştirmelerinden dolayı dış güdümlü dindarlara göre daha fazla yardımsever olabileceklerini söylemiştir. Bu konu da yapılan araştırmaların sonuçları birbirlerinden farklılık göstermektedir (Ayten, 2009: 74-78).

Batson, çalışmasında iç güdümlü dindarların yardım etme konusunda dış güdümlü ve sorgulayıcı dindarlara göre daha duyarlı olduklarını ortaya koymuştur (Batson, 1976). Watson ve arkadaşlarının çalışmasında da iç güdümlü dindarlık ve yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. İç güdümlü dindarlarda yardım etme davranışını tetikleyen unsur kişinin kendi içinden gelen yardım etme

isteğidir. Dinin bir amaç olarak kabul edilmesi bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Ayten, 2009: 79).

Darley ve Batson (1973), Batson ve Gray (1981), Batson, Schoenrade ve Ventis (1985) gibi araştırmacıların çalışmalarında da iç güdümlü dindarlık ve kısmen sorgulayıcı dindarlık ile yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. Bu çalışmalarda dış güdümlü dindarlık ve yardım etme davranışı arasındaki ilişki olumsuz olarak tespit edilmiştir (akt. Ayten, 2009: 80).

Araştırmalar dış güdümlü dindarlık ile yardım etme davranışı arasında çoğunlukla olumsuz bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bazı çalışmalarda dış güdümlü dindarlık ile yardım etme davranışı arasında zayıf da olsa bir ilişki olduğu görülmüştür. Batson vd. (1985)'ne göre dış güdümlü bireyler yardım edilen bir ortamda olumsuz bir görüntü vermemek için yardım etme davranışında bulunabilmektedir (akt. Ayten, 2009: 79).

Soroglou ve arkadaşlarının çalışmalarındaki dindarlık ve yardım etme ile ilgili sonuçlara göre dindarlık ile prososyal davranışlar arasında olumlu bir ilişki sözkonusudur (Soroglou, vd. 2005: 343-344). Ayrıca “yardımseverlik değeri “çeşitli dinlere mensup dindarlar arasında ortak olarak en çok önem verilen değerlerden biri olmuştur (Soroglou, 2006).

Batson ve Ventis (1982), dindarlık – yardımseverlik ilişkisini tutum ve davranış boyutunda inceleyen araştırmaları iki gruba ayırarak incelemişler ve tutum boyutunda zayıf olmakla birlikte dindarlık- yardımseverlik arasında olumlu bir ilişki bulmuşlardır. Davranış boyutunda ise dindarlık ve yardımseverlik arasında herhangi bir ilişki bulamamışlardır (akt. Ayten, 2009: 76-77).

Watson ve arkadaşlarının (1984) yaptığı çalışmada dindarlık ve empati ilişkisi incelenmiş ve iç güdümlü dindarlıkla empati arasında olumlu, dış güdümlü dindarlıkla empati arasında olumsuz bir ilişki tespit edilmiştir (akt. Ayten, 2009). Benzer şekilde Ziasma Khan ve arkadaşlarının Pakistan Karaçi Üniversitesinde yaptıkları araştırmada da iç güdümlü dindarlık ile empatik ilgi arasında olumlu ilişki bulunmuştur (Ziasma Khan, vd. 2005). Bilindiği gibi dindarlık kişiyi empatiye, empati ise diğerkam bir motivasyonla yardımseverliğe yönlendirmektedir. Ayrıca din hem empatiyi hem de yardımseverliği mensuplarına tavsiye etmektedir. Morgan tarafından yapılan dindarlık, yardım etme ve empati ilişkisini inceleyen çalışma

dindarlık- yardım etme ilişkisinin dindarlık- empati ilişkisinden daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur (Ayten, 2009: 90-91).

Ülkemizde de dindarlık ve prososyal davranışlar ile ilgili bazı çalışmalar mevcuttur. Evren Kurt (2001), dindarlık ve kişilik özelliklerinin doğal afetlerdeki yardımlaşmaya etkisini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda dindarlığın ve sosyal sorumluluk davranışlarının yardım etme davranışı üzerinde bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. “Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü” isimli doktora tezinde yardım etme – empati ve dindarlık ilişkisini inceleyen Ali Ayten (2009), araştırmasının sonucunda dindarlık ve yardım etme arasında olumlu bir ilişki bulmuştur. Dindarlık düzeyi arttıkça en iyi yardımın gizli yapılan yardım olduğu görüşü benimsenmiştir. Ayrıca dindarlık ile diğerkâm yardım etme davranışı arasında da olumlu ilişki tespit edilmiştir. Ayten (2009), çalışmasında dindarlık ve empati arasındaki ilişkiye de yer vermiştir. Araştırma sonuçlarına göre dindarlık ve empatik eğilim arasında olumlu ve açıklayıcılık gücü yüksek bir ilişki bulunmuştur.

Dindarlık ve empati ilişkisini inceleyen Özcan (2007), bu ikisi arasında anlamlı bir ilişki bulamazken Fahri Çetin (2010), lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında dindarlık ve dindarlığın boyutlarıyla empati arasında olumlu bir ilişki tespit etmiştir. Araştırma sonuçlarına göre dindarlık arttıkça empatik eğilim de artmaktadır.

Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde doğrudan dindarlık- iyilik ilişkisini inceleyen bir araştırma tespit edilememiştir. İyilik algısı ile ilgili az da olsa çalışma mevcuttur (Fadıllıoğlu ve Kırnık, 2009; Karakoç, vd. 2009; Oğuz, vd. 2009; Yavaş, 2009). Ancak bu araştırmalarda iyilik algısı dindarlık ile birlikte ele alınmamıştır.

Bu bölümde bahsedilen çalışmaların sonuçlarına bakıldığında genel olarak dindarlık- prososyal davranışlar (özellikle yardım etme davranışı) ve dindarlık – iyilikseverlik değeri arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak bazı çalışmalarda bu değişkenler arasındaki ilişkinin olumsuz olduğu ortaya çıkmıştır. Bu ilişkinin bireylere, şartlara, dindarlığın boyutlarına ve yardım davranışının tipine göre değişmesi sonuçların farklı çıkmasına neden olmaktadır. Ancak genel olarak dinler iyiliği teşvik etmekte ve bunu ödüllendirmektedir. Ayrıca sosyal kontrolün de kaynağı olan din, prososyal değerlerin kazanımını sağlamaktadır (Hardy ve Carlo,

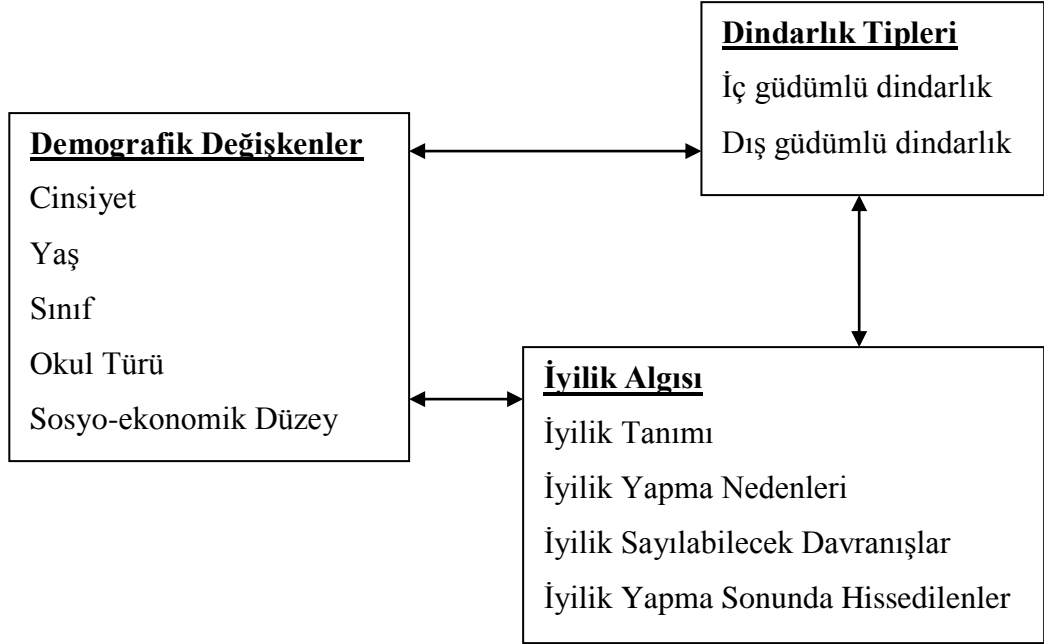
2005: 232). Bu nedenle özellikle samimi bir dindardan beklenen de iyilik sahibi ve yardımsever olmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

2.1. Araştırmanın Metodu

İç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırma; teorik ve alan araştırması olmak üzere iki ana bölümden oluşan ampirik bir çalışmadır. Teorik bölüm dokümantasyon yöntemine göre hazırlanmıştır. Alan araştırması kısmında ise anket tekniği uygulanmış ve ilişkisel tarama yöntemi (survey metodu) ile demografik değişkenler, iç güdümlü – dış güdümlü dindarlık ve iyilik algısı arasındaki ilişki incelenmiştir.

2.1.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Ankara il merkezindeki lise 1 ve 3. öğrencileridir. Örneklem gurubu ise Ankara il merkezinde beş farklı lise türünde öğrenim gören, lise 1 ve 3. sınıf öğrencilerinden tesadüfî örneklem metoduyla seçilmiş 379 denekten oluşmaktadır.

Araştırmanın başında, aradaki yaş ve gelişmişlik farkının daha iyi ortaya konulacak olmasından dolayı örneklem gurubu olarak lise 1 ve 4. sınıf öğrencileri

düşünülmüştür. Ancak anket uygulamaları için okul idareleri ile görüşmeye gidildiğinde lise 4 yani son sınıf öğrencilerinin çok büyük çoğunluğunun üniversite sınavlarına hazırlık nedeniyle okula gelmediği görülmüştür. Çok az sayıdaki lise son sınıf öğrencisi örneklem için yeterli olmayacağından dolayı araştırma lise 1 ve 3. sınıf öğrencileri ile yapılmıştır.

Örnekleme; Ankara il merkezinde bulunan Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi, Tevfik İleri Anadolu İmam- Hatip Lisesi, Ömer Seyfettin Lisesi, Balgat Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi ve Özel Pınar Koleji Çağlayan Anadolu Lisesi 9 ve 11. sınıf öğrencilerinden toplam 430 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin SPSS programına girilmesi esnasında eksik doldurulmuş 51 anket kâğıdı elenmiş ve örneklem gurubunun sayısı 379 olmuştur.

Anket uygulaması için Anadolu Lisesi, İmam- Hatip Lisesi, Normal Lise, Meslek Lisesi ve Özel lise olmak üzere beş farklı lise türü seçilmiştir. Genel olarak okul türleri bu başlıklar altında toplandığından dolayı uygulama için beş farklı lise türü yeterli görülmüştür. Örneklem gurubu olarak bu liselerin tercih edilmesinde başarı yönüyle hepsinin kendi kategorileri içinde iyi olarak nitelendirilebilecek okullar olması önemli bir etken olmuştur. Bunun yanında liselere giriş merkezi sınav sonuçlarına göre yapıldığı için bu beş okulda Ankara'nın farklı ilçe ve semtlerinden ve farklı sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyden öğrenci bulunmaktadır.

2.1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Anket formunun giriş kısmında cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo- ekonomik düzey gibi kişisel bilgiler yer almaktadır. Anket formunda, demografik bilgilerden sonra araştırma konusu ile ilgili olarak ön plana çıkan iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık ile iyilik kavramlarını ele alan ölçekler bulunmaktadır. Araştırmada iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlıkla ilgili verilerin toplanmasında Dini Yönelim Ölçeği, iyilik ile ilgili olarak da İyilik Algısı Ölçeği kullanılmıştır.

2.1.2.1. İyilik Algısı Ölçeği

Çalışmada iyilik algısını ölçmek için araştırmacı tarafından oluşturulan İyilik Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Daha önce iyilik konusu ile ilgili yapılan sınırlı sayıdaki

çalışmada (1. Ulusal İyilik Sempozyumu kapsamında hazırlanan çalışmalar) iyilik algısını ölçmek üzere anketler yapılmıştır. Uygulanan anketler genel olarak açık uçlu sorulardan oluşmaktadır (Fadıllıoğlu ve Kırnık, 2009; Oğuz, v.d. 2009). Örneklem gurubunun sayıca fazla olduğu araştırmalarda bu durum anketlerin değerlendirilmesi sırasında bazı zorluklara yol açmaktadır. Bu nedenle anket soruları hazırlanırken kapalı uçlu sorular tercih edilmiştir.

Bu çalışmada, iyilik kavramı temel olarak ahlâki ve dini bir değer olarak ele alındığı ve iyiliğin tanımı Kur'an-ı Kerim ve Hadislere dayandırıldığından dolayı ölçekteki ifadeler buna göre oluşturulmuştur. Ayrıca ölçek hazırlanırken iyilik algısı ile ilgili olarak daha önce yapılan çalışmalarda katılımcıların anket sorularına verdikleri cevaplar ve toplumda iyilik kavramıyla ilgili olarak oluşan bazı yargılar da göz önünde bulundurulmuştur. Ölçeğin hazırlanması safhasında konunun uzmanlarına da danışılmıştır.

İyilik Algısı Ölçeği toplam dört bölümden ve 56 sorudan oluşmaktadır. Beşli likert tipi olarak hazırlanan ölçekte iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapıldıktan sonra neler hissedildiği ile ilgili ifadeler mevcuttur. Anket uygulaması esnasında katılımcıların görüşlerini yönlendirmemek ve daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için ölçekteki bölümler kaldırılmış ve ifadeler karışık bir şekilde verilmiştir. Ölçekteki maddelerden on dokuz tanesi ters yönde kodlanmıştır. Ölçekten en yüksek 280, en düşük ise 56 puan alınmaktadır. Alınan puanın 280'e çıkması iyilik algısının olumlu anlamda geliştiği, 56'ya düşmesi ise tersi bir durumu göstermektedir.

İyilik Algısı Ölçeği dört alt guruptan oluşmaktadır. İyilik tanımlarını içeren ilk guruptan en yüksek 115, en düşük 5 puan, iyilik yapma nedenlerinden en yüksek 35, en düşük 5 puan, iyilik sayılabilecek davranışlardan en yüksek 105, en düşük 5 puan, iyilik yapma sonunda hissedilenlerden en yüksek 20, en düşük 5 puan alınabilmektedir.

İyilik Algısı Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması için ilk önce bir lisede 46 öğrenciyle pilot uygulama yapılmıştır. İstatistikî değerlendirme sonucu ölçeğin Cronbach's Alpha değeri % 87 çıkmıştır. Bu sonuç ölçeğin yüksek derecede geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.1.2.2. Dini Yönelim Ölçeği

Bu araştırmada Allport ve Ross'un iç güdümlü (intrinsic) dindarlık ve dış güdümlü (extrinsic) dindarlık modeli esas alınmıştır. Bu nedenle Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen Dini Yönelim Ölçeği (The Religious Orientation Scale –ROS) kullanılmıştır. Ölçek on bir dışsal, dokuz içsel olmak üzere yirmi maddeden oluşmaktadır (Allport, Ross, 1967). Maddelerin çoğunda genel anlamda dini yönelim ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Bununla beraber ölçeğin Hıristiyan dindarlığı dikkate alınarak geliştirildiği anlaşılmaktadır (Onay, 2004). Bu ölçek Türkiye’de yapılan çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Bazı çalışmalarda da ölçeğin Türkçeye ve Türk toplumuna uyarlaması yapılmıştır (Cirhinlioğlu, 2006; Gürses, 2010; Kayıklık, 2000; Kıraç, 2007).

Bu araştırmada Dini Yönelim Ölçeği'nin İbrahim Gürses tarafından oluşturulan şekli kullanılmıştır. Gürses (2010), “Dindarlık ve Kişilik” adıyla kitap olarak da basılan doçentlik tezinde bu ölçeği uygulamıştır. Daha önce “Kölelik ve Özgürlük Arasında Din” isimli çalışmasında da kullandığı ölçeği yeniden gözden geçirmiş, Türk kültürüne uyarlamasını, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yapmıştır. Asıl ölçekte iç güdümlü dindarlık maddeleri 9, dış güdümlü dindarlık maddeleri 11 iken yeniden oluşturulan bu ölçekte madde sayısı $5+5= 10$ ile sınırlandırılmıştır.

2.1.2.3. Güvenilirlik Analizi

Bu çalışmada İyilik Algısı Ölçeği ile birlikte Dini Yönelim Ölçeği de kullanılmıştır. Her iki ölçek birlikte yeniden test edilmiş ve Cronbach's Alpha değeri 0,878 çıkmıştır. Cronbach's Alpha'nın aralıkları ise şöyledir:

0	-	40	: Ölçek güvenilir değildir
40	-	60	: Ölçek düşük güvenilirliktedir
60	-	80	: Ölçek oldukça güvenilirdir
80	-	100	: Ölçek yüksek derecede güvenilirdir (Özdamar, 2002).

Bu verilere göre araştırmada kullanılan ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Tablo 2. Güvenilirlik Sonuçları

Cronbach's Alpha	Soru sayısı
0,878	66

2.1.3. İşlem ve Uygulama

Anket çalışmasını yapmak için öncelikle Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Valiliği ve Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izin alınmıştır.

Uygulama 14- 18 Mayıs 2012 tarihleri arasında Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi (Çankaya), Ömer Seyfettin Lisesi (Çankaya), Balgat Teknik ve Endüstri Lisesi (Çankaya), Pınar Koleji Özel Çağlayan Anadolu Lisesi (Çankaya) ve Tevfik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi (Yenimahalle) öğrencileri ile yapılmıştır. Anket Çalışmasına 9 ve 11. sınıflardan oluşan toplam 430 öğrenci katılmıştır.

Anket uygulaması gönüllülük esası ile yapılmıştır. Anket çalışması ders saatlerinde ve araştırmacı tarafından öğrencilere gerekli bilgiler verildikten sonra gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin görüşlerini rahatça ifade edebilmeleri için anket formlarına isim yazdırılmamıştır. Formların doldurulması 20- 25 dakika sürmüştür.

Anket formları toplandıktan sonra incelenmiş ve 51 formun eksik doldurulduğu tespit edilmiştir. Bu formlar değerlendirme dışı bırakılmış ve toplam 379 form geçerli kabul edilmiştir. Geçerli anket formlarının okullara göre dağılımı şöyledir:

Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi	102
Ömer Seyfettin Lisesi	64
Balgat Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	61
Pınar Koleji Özel Çağlayan Anadolu Lisesi	77

2.1.4. Verilerin Analizi

Araştırmada değerlendirmeye alınan 379 anket formundaki verilerin analizi SPSS paket programıyla yapılmıştır. İstatistikî analizde cinsiyet ve okul değişkeni nominal, sınıf ve sosyo-ekonomik düzey değişkeni ordinal olarak alınmıştır. Yaş, dindarlık eğilimi ve iyilik algısı ile alt gurupları değişkeni ise ölçek (scale) olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamalara göre ölçek (scale) ile nominal arasındaki ilişki eta

katsayısı, ölçek ile ordinal arasındaki ilişki spearman korelasyon, ölçek ile ölçek arasındaki ilişki ise pearson korelasyon ile belirlenmiştir.

2.1.5. Demografik Değişkenler İle İlgili İstatistikler

Çalışmanın bu bölümünde anketin uygulandığı örnekleme ilişkin demografik değişkenler tablolar halinde verilecektir.

Tablo 3. Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
E	172	45,4
K	207	54,6
Toplam	379	100,0

Araştırmanın örneklemini 172 erkek öğrenci (% 45,4), 207 kız öğrenci (% 54,6) olmak üzere toplam 379 öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 4. Örneklemin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş	Frekans	Yüzde
14	10	2,6
15	157	41,4
16	46	12,1
17	153	40,4
18	13	3,4
Toplam	379	100,0

Örnekleimde 14 yaşında 10 kişi (% 2,6), 15 yaşında 157 kişi (% 41,4), 16 yaşında 46 kişi (% 12,1), 17 yaşında 153 kişi (% 40,4), 18 yaşında 13 kişi (% 3,4) bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 82 si 15 ve 17 yaş grubundadır.

Anket uygulaması 9 ve 11. sınıf öğrencileri ile yapıldığı için yaş dağılımının bu şekilde olması normaldir.

Tablo 5. Örneklem Sınıfa Göre Dağılımı

Sınıf	Frekans	Yüzde
9	192	50,7
11	187	49,3
Toplam	379	100,0

Örneklem grubundaki 192 öğrenci 9. sınıfta (% 50,7), 187 öğrenci 11. sınıfta (% 49,3) bulunmaktadır. Örneklem sınıf dağılım oranlarının dengeli olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Örneklem Okul Türüne Göre Dağılımı

Okul	Frekans	Yüzde
BATEM	61	16,1
MERAL	102	26,9
ÖSL	64	16,9
Özel Lise	77	20,3
TİAİHL	75	19,8
Toplam	379	100,0

Örneklemi Ankara ilindeki beş farklı okul türü ve toplam 379 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin okullara göre dağılımı; Balgat Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi % 16,1, Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi % 26,9, Ömer Seyfettin Lisesi % 16,9, Özel Pınar Koleji Çağlayan Anadolu Lisesi % 20,3 ve Tevfik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi % 19,8 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 7. Örneklemin Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Dağılımı

Sosyo-Ekonomik Düzey	Frekans	Yüzde
D	14	3,7
O	304	80,2
Y	61	16,1
Toplam	379	100,0

Örneklemin sosyo-ekonomik düzey bazında dağılımı; % 3,7 düşük, % 80,2 orta, % 16,1 yüksek oranında gerçekleşmiştir. Araştırmamızda sosyo-ekonomik seviyesi orta olan gurubun en yüksek oranda (% 80,2) olduğu görülmektedir. Bu durum ülkemizin genel durumu ile örtüşmektedir. Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek (% 16,1) olan gurup, ekonomik düzeyi düşük (% 3,7) olan guruptan daha fazla orandadır. Örnekleme yer alan özel lise öğrencilerinin genel olarak sosyo-ekonomik düzeylerinin yüksek olduğu düşünülürse bu durum daha rahat anlaşılacaktır.

Tablo 8. Örneklemin Dindarlık (İç güdümlü dindarlık - Dış güdümlü dindarlık) Eğilimine Göre Dağılımı

Dini Yönelim Ölçeği	Frekans
11	2
12	6
13	24
14	37
15	80
16	75
17	84
18	46
19	24
20	1
Toplam	379

Dini Yönelim Ölçeği ile ilgili yapılan puanlamanın sonucunda, 11-20 arasında değerler alan bir ölçek oluşturulmuştur (Ek-1 Dini Yönelim Ölçeği). Bu değerlerin büyük olması (16-20) iç güdümlü dindarlığı, küçük olması da (11-15) dış güdümlü dindarlığı göstermektedir.

“Tablodaki bulgular incelendiğinde örneklemdaki 230 öğrencinin (% 60,7) iç güdümlü dindarlık eğilimine, 149 öğrencinin de (% 39,3) dış güdümlü dindarlık eğilimine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Örneklemin Dini Yönelim Ölçeği Ortalama Puanları

1. İbadetlerin asıl amacı, insanın rahat, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesine yardımcı olmasıdır.	1,83
2. Günlük hayatımda kararlar verirken Allahın hoşnut olup olmayacağını göz önünde bulundurmaya çalışırım.	1,83
3. Çok özel engeller olmazsa bütün dini ibadetlerimi yerine getirmeye çalışırım.	1,62
4. Karşılaştığım toplumsal sorunları dini inançlarıma dayanarak çözmeye çalışırım.	1,55
5. İbadet ederken Allahın huzurunda hissettiğim duyguların birçoğunu gündelik hayatımda da yaşadığımı söyleyebilirim.	1,47
6. Hayat tarzımı tamamen dini inançlarımdan belirlediğimi düşünüyorum.	1,34
7. Çoğu zaman, sosyal ve ekonomik refahımı yükseltmek ve şahsi arzularıma ulaşmak için inançlarımdan yararlanmayı zorunlu bulurum.	1,34
8. Bence dini ibadetlerin gerekli olması, sadece insana sağladığı çeşitli faydalardan dolayıdır.	1,32
9. Allah'a ibadet etme ihtiyacını sadece çaresiz kaldığım, acılı ve sıkıntılı anlarımda hissediyorum.	1,23
10. Dini inançlar, sadece hayatın acıları, sıkıntıları, felaketleri ve başarısızlık durumlarında işe yarar.	1,11

Bu araştırmada Dini Yönelim Ölçeği örnekleme grubunun iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık eğilimini ölçmek için kullanılmıştır. On maddeden oluşan ölçekteki ifadelerden beşi iç güdümlü dindarlığı diğer beşi de dış güdümlü dindarlığı ölçmektedir. Yukarıdaki tabloda örnekleme grubunun ölçekteki ifadelere verdikleri ortalama puanlar vardır. Bu puanlar büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Bu tablodaki puan sıralamasına göre 2.3.4.5 ve 6. maddelerdeki ifadeler iç güdümlü dindarlığı, 1.7.8.9 ve 10. maddelerdeki ifadeler de dış güdümlü dindarlığı ölçmeye yöneliktir. Bu puan sıralaması öğrencilerin genel olarak dindarlık eğilimini göstermektedir. Tablodaki bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

Tablo 10. Dini Yönelim Ölçeği Genel Ortalaması

Ortalama	15,98
Std. Sapma	1,70

Dini yönelim ölçeğinin genel ortalaması % 15,98 çıkmıştır. Bu sonuç örnekleme grubundaki öğrencilerin dış güdümlü dindarlıktan daha fazla iç güdümlü dindarlık eğilimine sahip olduklarını göstermektedir.

2.2. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık İle Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki

Çalışmanın bu bölümünde iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasındaki ilişkiler incelenecektir.

2.2.1. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve Cinsiyet

Dindarlık eğilimi (ölçek) ile cinsiyet (nominal) arasındaki ilişkiyi incelemek için Eta katsayısına bakılmıştır. Burada Eta değeri 0,079 çıktığı için dindarlık eğilimi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

2.2.2. İç GÜdümlü Dindarlık- Dış GÜdümlü Dindarlık ve Yaş

Dindarlık eğilimi ile yaş arasındaki ilişkiyi incelemek üzere korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 11. Dindarlık Eğilimi ve Yaş İlişkisi

		Yaş	Dindarlık Eğilimi
Yaş	Pearson Korelasyon	1	0,056
	Anlamlılık		0,277
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	0,056	1
	Anlamlılık	0,277	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,277 çıkmıştır, bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri 0,056 gibi çok küçük bir değer çıktığı için iç güdümlü veya dış güdümlü dindarlık ile yaş arasında bir ilişki görülmemiştir. Bunun nedeni örneklemin yaş aralığının birbirine çok yakın olması olabilir.

2.2.3. İç GÜdümlü Dindarlık -Dış GÜdümlü Dindarlık ve Sınıf

Dindarlık ile sınıf arasındaki ilişkiyi incelemek üzere spearman korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 12. Dindarlık Eğilimi ve Sınıf İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	Sınıf
Dindarlık Eğilimi	Spearman Korelasyon	1	0,069
	Anlamlılık		0,182
Sınıf	Spearman Korelasyon	0,069	1
	Anlamlılık	0,182	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,182 çıkmıştır, bu sayı 0,05 ten büyük olduğu ve Spearman korelasyon değeri 0,069 gibi çok küçük bir değer çıktığı için iç güdümlü veya dış güdümlü dindarlık ile sınıf arasında bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 13. Sınıf Seviyesine Göre Dindarlık Eğilimi Ortalama Puanları

Sınıf	9	11
İç Güdümlü Dindarlık	15,88	16,09
Dış Güdümlü Dindarlık	15,13	14,91

Tablodaki bulgulara göre 11. sınıfların iç güdümlü dindarlık ortalama puanı (16,09), 9. sınıfların puanından (15,88) biraz daha yüksek, dış güdümlü dindarlık puanı ise biraz daha düşük (14,91) çıkmıştır. Ancak bu fark istatistikî olarak anlamlı değildir.

2.2.4. İç Güdümlü Dindarlık -Dış Güdümlü Dindarlık ve Okul Türü

Dindarlık eğilimi ile okul türü arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. İç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile okul türü arasındaki Eta katsayısı 0,379 çıktığı için iki değişken arasındaki ilişki anlamlıdır.

Tablo 14. Okul Türüne Göre Dindarlık Eğilimi Ortalama Puanları

Okul Türü	Dindarlık Eğilimi
BATEM	15,70
MERAL	15,34
ÖSL	15,64
ÖZEL LİSE	16,19
TİAİHL	17,13
Genel Ortalama	15,98

Tablo incelendiğinde 17,13 ortalama puanla iç güdümlü dindarlık eğilimi en yüksek okul Tevfik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi'dir. Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi ise 15,34 ortalama ile en düşük puana sahiptir.

2.2.5. İç Güdümlü Dindarlık -Dış Güdümlü Dindarlık ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Dindarlık ile sosyo-ekonomik düzey arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Spearman korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 15. Dindarlık Eğilimi ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	Sosyo-Ekonomik Düzey
Dindarlık Eğilimi	Spearman Korelasyon	1	-0,040
	Anlamlılık		0,443
Sosyo-Ekonomik Düzey	Spearman Korelasyon	-0,040	1
	Anlamlılık	0,443	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,443 çıkmıştır, bu sayı 0,05 ten büyük olduğu için iç güdümlü veya dış güdümlü dindarlık ile sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Tablo 16. Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Dindarlık Eğilimi Ortalama Puanları

Sosyo-Ekonomik Düzey	Dindarlık Eğilimi
Düşük	15,42
Orta	16,05
Yüksek	15,72
Genel Ortalama	15,97

Tablodaki bulgulara göre sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan öğrenciler 15,42, orta olan öğrenciler 16,05, yüksek olan öğrenciler 15,72 dindarlık eğilimi ortalama puanına sahip çıkmıştır.

Bu kısımdaki verilerden elde edilen bulgulara göre iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık ile demografik değişkenlerden sadece okul türü arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre “Dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki vardır” şeklindeki hipotezimiz (H/1) okul türü değişkeni açısından desteklenmiştir. Cinsiyet, yaş, sınıf ve sosyo-ekonomik düzey değişkenleri açısından ise desteklenmemiştir.

2.3. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları Arasındaki İlişki

Bu başlık altında dindarlık ve iyilik algısı arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular verilecektir. “İyilik Algısı”; iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler olmak üzere dört alt guruptan oluşmaktadır.

2.3.1. İç Güdümlü Dindarlık -Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Tanımı

Dindarlık eğilimi (ölçek) ile iyilik tanımı (ölçek) arasındaki ilişkiyi incelemek üzere korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 17. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Tanımı İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	İyilik Tanımı
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,321
	Anlamlılık		0,000
İyilik Tanımı	Pearson Korelasyon	0,321	1
	Anlamlılık	0,000	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,000 çıkmıştır, bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve korelasyon değeri 0,350 gibi bir değer çıktığı için iç güdümlü dindarlık ile iyilik tanımı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 18. Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları

Dindarlık Eğilimi	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
İyilik Tanımı	87,00	83,00	85,38	87,11	87,85	90,81	94,64	93,39	99,08	84,00

Tabloda dindarlık eğilimi ile iyilik tanımı alt gurubu ortalama puanları karşılaştırılmıştır. İyilik tanımı gurubundan en düşük 5 puan, en yüksek 115 puan alınabilmektedir. Dış güdümlü dindarlık eğilimini gösteren puanlar 11-15 aralığındadır ve bu grupta iyilik tanımına ait en düşük ortalama puan 83,00, en yüksek ise 87,85'tir. İç güdümlü dindarlık eğilimini gösteren puanlar ise 16- 20 aralığındadır. Bu grupta ise iyilik tanımına ait en düşük ortalama puan 84,00, en yüksek ise 99,08'tir. Dış güdümlü dindarların iyilik tanımı toplam puan ortalaması 86,06 iken iç güdümlü dindarlarda bu puan 92,38'dir.

Tablo 19. Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Tanımı Ortalama Puan Farkları

İyilik Tanımı	Dış Güdümlü	İç Güdümlü	Fark
1.İyilik içten gelerek yapılmalıdır.	23,01	22,9	0,11
2.İyilik güzel ahlaktır.	22,28	22,51	0,23
3.İyilik insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirir.	20,77	21,97	1,2
4.İyilik evrensel bir değerdir.	21,6	21,35	0,25
5.İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır.	20,02	22,01	1,99
6.İyilik faydalı işler yapmaktır.	20,45	21,13	0,68
7.İyilik hayata umutla bakmayı sağlar.	20,36	21,3	0,94
8.İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allaha'tan	18,14	21,38	3,23

beklenmelidir.			
9.İyilik empati yeteneğimizi geliştirir.	20	20,25	0,25
10.İyilik eden iyilik bulur.	17,56	20,75	3,19
11.İyiliği gizlice yaparım.	17,3	19,45	2,15
12.Her türlü iyilik sadaka yerine geçer.	18,27	17,7	0,57
13.İyilik yapmak beni kötülüklerden korur.	17,29	19,72	2,43
14.İyilik geleneksel bir davranış modelidir.	17,22	16,79	0,43
15.İyilik yapan kişi istismar edilmektedir.	15,02	12,79	2,23
16.İyilik yapmanın günümüz dünyasında kıymetli bir yeri yoktur.	15,67	11,51	4,16
17.İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eşyalarımı veririm.	14,52	13,73	0,79
18.İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim.	13,26	11,29	1,97
19.Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider.	14,07	10,59	3,48
20.Yaptığım iyiliğin karşılığını beklerim.	13,72	12,27	1,45
21.Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim.	10,63	8,68	1,95
22.İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım.	9,59	8,5	1,09
23.İyilik çıkarıcılıktır.	7,46	7,64	0,18

Tabloda dindarlık eğilimi ile iyilik tanımı alt gurubu arasındaki ilişki araştırmaya katılanların bu guruba ait her bir sorudan aldıkları ortalama puan sıralamasına göre verilmiştir. Buna göre dindarlık eğilimi açısından en düşük fark 0,11 puan ile “İyilik içten gelerek yapılmalıdır” ifadesinde, en büyük fark ise 4,16 puan ile “İyilik yapmanın günümüz dünyasında kıymetli bir yeri yoktur” ifadesinde ortaya çıkmıştır. Örneklemin dindarlık eğilimine göre “iyilik tanımı” ilişkisine ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.3.2. İç GÜdümlü Dindarlık - Dış GÜdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma Nedenleri

Dindarlık eğilimi ve iyilik yapma nedenleri arasındaki ilişki korelasyon yöntemi ile incelenmiştir.

Tablo 20. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Yapma Nedenleri İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	İyilik Yapma Nedenleri
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,239
	Anlamlılık		0,000
İyilik Yapma Nedenleri	Pearson Korelasyon	0,239	1
	Anlamlılık	0,000	

Korelasyon analizinde anlamlılık değeri 0,000 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçüktür ve korelasyon değeri 0,239'dur. Bu sonuç dindarlık eğilimi ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 21. Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları

Dindarlık Eğilimi	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
İyilik Yapma Nedenleri	27,00	28,50	28,00	28,59	29,08	30,51	30,79	30,89	31,58	29,00

Tabloda dindarlık eğilimi puanları ile iyilik yapma nedenleri alt gurubu puanları karşılaştırılmıştır. İyilik yapma nedenleri gurubundan en düşük 5 puan, en yüksek 35 puan alınabilmektedir. . Dış güdümlü dindarların iyilik yapma nedenlerine ait en düşük ortalama puanı 27,00, en yüksek ise 29,08'dir. İç güdümlü dindarların iyilik yapma nedenlerine ait en düşük ortalama puan 29,00, en yüksek ise 31,58'dir. Dış güdümlüde toplam puan ortalaması 28,23 iken iç güdümlüde bu puan 30,45'dir.

Tablo 22. Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları

İyilik Yapma Nedenleri	Dış Güdümlü	İç Güdümlü	Fark
1.Allah rızası için iyilik yaparım.	19,3	22,25	2,95
2.Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım.	19	18,79	0,21
3.Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım.	18,09	17,59	0,5
4.Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım.	13,72	11,77	1,95
5.Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım.	12,54	11,2	1,34
6.Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım.	11,08	9	2,08
7.İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım.	11,01	8,73	2,28

Tabloda dindarlık eğilimi ile iyilik yapma nedenleri alt gurubu arasındaki ilişki araştırmaya katılanların bu guruba ait her bir sorudan aldıkları ortalama puan sıralamasına göre verilmiştir. “Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım” ifadesi 0,21 puan ile en düşük, “Allah rızası için iyilik yaparım” ifadesi 2,95 puan ile en yüksek farka sahiptir. Örneklemin dindarlık eğilimine göre “iyilik yapma nedenleri” ilişkisine ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.3.3. İç Güdümlü Dindarlık-Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar

Dindarlık eğilimi ve iyilik sayılabilecek davranışlar arasındaki ilişkiyi incelemek üzere korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 23. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	İyilik Sayılabilecek Davranışlar
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,359
	Anlamlılık		0,000
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	Pearson Korelasyon	0,359	1
	Anlamlılık	0,000	

Korelasyon analizi sonucunda anlamlılık değeri 0,000 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve korelasyon değeri 0,359 gibi bir değer çıktığı için iç güdümlü dindarlık ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 24. Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları

Dindarlık Eğilimi	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	69,00	64,50	75,58	75,76	75,71	78,33	83,51	83,13	89,38	80,00

Tabloda dindarlık eğilimi puanları ile iyilik sayılabilecek davranışlar alt gurubu puanları karşılaştırılmıştır. İyilik sayılabilecek davranışlar gurubundan en düşük 5 puan, en yüksek 105 puan alınabilmektedir. Dış güdümlü dindarların iyilik sayılabilecek davranışlara ait en düşük ortalama puanı 64,50, en yüksek ise 75,76'dır. İç güdümlü dindarların ise iyilik sayılabilecek davranışlara ait en düşük ortalama puanı 78,33, en yüksek 89,38'dir. Dış güdümlü dindarların iyilik sayılabilecek davranışlar toplam puan ortalaması 72,11 iken iç güdümlü dindarlarda bu puan 82,87'dir.

Tablo 25. Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puan Farkları

İyilik Sayılabilecek Davranışlar	Dış Güdümlü	İç Güdümlü	Fark
1.İyilik yoksullara yardım etmektir.	22,33	22,42	0,09
2.Anne- babaya güzel davranmak.	20,81	21,99	1,18
3.Yaşlı insanların yükünü taşımak	20,51	21,49	0,98
4.Kişilerin arasını düzeltmek.	18,69	21,51	2,82
5.Kötülük yapana engel olmak.	20,42	21,4	0,98
6.Dürüst olmak.	19,4	21,04	1,64
7.Sözünde durmak.	18,91	20,87	1,96
8.Sevdiğimiz şeylerden ihtiyaç sahiplerine vermek.	18,01	21,01	3
9.Allah'a itaat etmek.	17,4	21,14	3,74
10.Dini emirleri yerine getirmek.	17,3	20,97	3,67
11. İyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır	17,82	20,59	2,77
12.İnsanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunmak.	17,43	20,42	2,99
13.Güler yüzlü olmak.	17,86	20,53	2,67
14.Akrabalık bağlarını güçlendirmek.	16,89	19,97	3,08
15. Sabırlı olmak.	17	19,58	2,58
16.Öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi.	19,39	15,54	3,85
17.Öfkesine hâkim olmak.	15,09	18,97	3,88
18.Arkadaşına kopya vermek.	17,73	14,99	2,74
19.Seninle ilişkisini kesen akrabanla görüşmeye devam etmek.	12,58	15,98	3,4
20.Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım.	10,47	13,88	3,41
21.Zengin malını çalıp yoksula vermek.	11,27	8,84	2,43

Tabloda dindarlık eğilimi ile iyilik sayılabilecek davranışlar alt gurubu arasındaki ilişki araştırmaya katılanların bu guruba ait her bir sorudan aldıkları ortalama puan sıralamasına göre verilmiştir. “İyilik yoksullara yardım etmektir” ifadesinin 0,09 puan ile en düşük, “Öfkesine hâkim olmak” ifadesinin 3,88 puan ile en yüksek farka sahip olduğu görülmektedir. Örneklemin dindarlık eğilimine göre “iyilik sayılabilecek davranışlar” ilişkisine ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.3.4. İç Güdümlü Dindarlık-Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler

Dindarlık eğilimi ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasındaki ilişki korelasyon yöntemi ile incelenmiştir.

Tablo 26. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	İyilikYapma Sonucunda Hissedilenler
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,342
	Anlamlılık		0,000
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	Pearson Korelasyon	0,342	1
	Anlamlılık	0,000	

Korelasyon analizi sonucunda anlamlılık değeri 0,000 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve korelasyon değeri 0,379 gibi bir değer çıktığı için dindarlık eğilimi ile iyilik yaptıktan sonra hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 27. Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları

Dindarlık Eğilimi	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	14,50	15,17	13,88	13,86	14,56	15,51	15,64	16,20	16,42	14,00

Tabloda dindarlık eğilimi puanları ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubu puanları karşılaştırılmıştır. İyilik yapma sonucunda hissedilenler gurubundan en düşük 5 puan, en yüksek 20 puan alınabilmektedir. Dış güdümlü dindarların iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubuna ait en düşük ortalama puanı 13,86 en yüksek ise 15,17, iç güdümlü dindarların en düşük ortalama puanı 14,00, en yüksek ise 16,42'dir. Dış güdümlü dindarların bu alt grupta toplam puan ortalaması 14,39 iken iç güdümlü dindarlarda bu puan 15,55'dir.

Tablo 28. Dindarlık Eğilimine Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puan Farkları

İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	Dış Güdümlü	İç Güdümlü	Fark
1.Mutlu olurum.	20,01	22,29	2,28
2.Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm.	19,83	22,39	2,56
3.Gururlanırım.	17,41	18,76	1,35
4.İyilik yaptığım için pişman olurum.	10,47	8,16	2,31

Tabloda dindarlık eğilimi açısından en düşük farkın 1,35 puan ile “Gururlanırım” ifadesinde, en yüksek farkın ise 2,56 puan ile “Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm” ifadesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Örneklemin dindarlık eğilimine göre “iyilik yapma sonucunda hissedilenler” ilişkisine ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasındaki ilişkiye dair bulgular incelendiğinde “İç güdümlü dindarlık

ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları olan iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlarda genel olarak iyilik algısı daha olumludur.” şeklindeki hipotezimizin (H/2) tamamen desteklenmiş olduğu görülmektedir.

2.4. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları İle Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki

Araştırmanın bu bölümünde İyilik Algısı Ölçeği alt gurupları ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren bulgular verilecektir.

2.4.1. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Bu başlık altında, örneklemin genel “iyilik algısı ölçeği alt guruplar ortalama puanları” ile “iyilik algısı ölçeği alt gurupları ile cinsiyet arasındaki ilişki”yi gösteren bulgular yer almaktadır. Cinsiyet değişkeni ile ilgili her alt başlıkta öncelikle soru bazında iyilik algısı alt guruplarına ait ortalama puanlar verilmiştir. Bu puanlar büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Bu sıralama öğrencilerin değişkenlerden bağımsız olarak iyiliği nasıl algıladıklarını bize göstermekte ve örneklem gurubunun genel görüntüsü ortaya koymaktadır. Tablolardaki bulguların değerlendirilmesi araştırmanın 3. Bölümünde yapılmıştır.

2.4.1.1. Örnekleme Göre İyilik Tanımı

Tablo 29. Örneklemin İyilik Tanımı Alt Gurubu Ortalama Puanları

İyilik Tanımı	Ortalama
1.İyilik içten gelerek yapılmalıdır.	4,62
2.İyilik güzel ahlâktır.	4,53
3. İyilik insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirir.	4,37
4.İyilik evrensel bir değerdir.	4,28

5. İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır.	4,24
6.İyilik faydalı işler yapmaktır.	4,22
7.İyilik hayata umutla bakmayı sağlar.	4,17
8.İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah'tan beklenmelidir.	4,04
9.İyilik empati yeteneğimizi geliştirir.	3,96
10.İyilik eden iyilik bulur.	3,93
11.İyiliği gizlice yaparım.	3,72
12.Her türlü iyilik sadaka yerine geçer.	3,70
13.İyilik yapmak beni kötülüklerden korur.	3,65
14.İyilik geleneksel bir davranış modelidir	3,49
15. İyilik yapan kişi istismar edilmektedir.	2,69
16.İyilik yapmanın günümüz dünyasında kıymetli bir yeri yoktur.	2,55
17.İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eşyalarımı veririm.	2,52
18.İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim.	2,45
19.Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider.	2,30
20.Yaptığım iyiliğin karşılığını beklerim.	2,24
21.Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim.	1,86
22.İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım.	1,69
23.İyilik çıkarıcılıktır.	1,59

Tabloda örneklemin; “İyilik içten gelerek yapılmalıdır” ifadesini 4,62 ortalama puan ile ilk, “İyilik çıkarıcılıktır” ifadesini ise 1,59 ortalama puan ile son sıraya yerleştirdiği görülmektedir. İyilik tanımı ile ilgili bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.1.1. İyilik Tanımı ve Cinsiyet

Cinsiyet ve iyilik tanımı arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. Eta değeri 0,156 çıktığı için cinsiyet ve iyilik tanımı arasında düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 30. Cinsiyete Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları

Cinsiyet	E	K
İyilik Tanımı	89,13	92,57

Tablodaki veriler de bu sonucu göstermektedir. Kız öğrencilerin iyilik tanımı puanı 92,57 erkek öğrencilerin 89,13 biraz daha fazladır.

Tablo 31. Cinsiyete Göre İyilik Tanımı Ortalama Puan Farkları

İyilik Tanımı	E	K	Fark
1.İyilik içten gelerek yapılmalıdır.	4,53	4,7	0,17
2.İyilik güzel ahlaklıdır.	4,51	4,56	0,05
3.İyilik insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirir.	4,37	4,37	0
4.İyilik evrensel bir değerdir.	4,19	4,35	0,16
5.İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır.	4,19	4,28	0,09
6.İyilik faydalı işler yapmaktır.	4,17	4,26	0,09
7.İyilik hayata umutla bakmayı sağlar.	4,01	4,31	0,3
8.İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah'tan beklenmelidir.	4,12	3,98	0,14
9.İyilik empati yeteneğimizi geliştirir.	3,79	4,01	0,31
10.İyilik eden iyilik bulur.	3,93	3,94	0,01
11.İyiliği gizlice yaparım.	3,62	3,8	0,18
12. Her türlü iyilik sadaka yerine geçer.	3,55	3,82	0,27
13.İyilik yapmak beni kötülüklerden korur.	3,47	3,8	0,33
14.İyilik geleneksel bir davranış modelidir.	3,6	3,39	0,21
15.İyilik yapan kişi istismar edilmektedir.	2,74	2,65	0,09
16.İyilik yapmanın günümüz dünyasında kıymetli bir yeri yoktur.	2,5	2,59	0,09

17.İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eşyalarımı veririm.	2,66	2,41	0,25
18.İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim.	2,66	2,28	0,38
19.Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider.	2,55	2,11	0,44
20.Yaptığım iyiliğin karşılığını beklerim.	2,28	2,2	0,08
21.Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim.	2,07	1,69	0,38
22.İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım.	1,76	1,63	0,13
23.İyilik çıkarıcıdır.	1,69	1,5	0,19

Tablodaki bulgulara göre cinsiyetler açısından en yüksek fark 0,44 puan ile “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider” ifadesinde ortaya çıkmıştır. “İyilik insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirir” ifadesinde ise fark görülmemiştir. Örneklemin cinsiyete göre iyilik tanımı ilişkisine ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.1.3. Örnekleme Göre İyilik Yapma Nedenleri

Tablo 32. Örneklemin İyilik Yapma Nedenleri Alt Gurubu Ortalama Puanları

İyilik Yapma Nedenleri	Ortalama
1.Allah rızası için iyilik yaparım.	4,23
2.Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım.	3,88
3.Vicdanımı rahatlatmak için iyilik yaparım.	3,53
4.Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım.	2,60
5.Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım.	2,24
6.Karşılığında iyilik beklediğim kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım.	1,87
7.İnsanlar tarafından övüleceğimden dolayı iyilik yaparım.	1,83

Tabloda örneklemin; 4,23 ortalama puanla “Allah rızası için iyilik yaparım” ifadesini ilk, “İnsanlar tarafından övüleceğimden dolayı iyilik yaparım” ifadesini ise 1,83 puanla son sıraya yerleştirdiği görülmektedir. İyilik yapma nedenlerine ilişkin bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.1.4. İyilik Yapma Nedenleri ve Cinsiyet

Cinsiyet ve iyilik yapma nedenleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. Eta değeri 0,203 çıktığı için cinsiyet ve iyilik yapma nedenleri arasında düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 33. Cinsiyete Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları

Cinsiyet	E	K
İyilik Yapma Nedenleri	29,05	30,76

Tablodaki verilere göre kız öğrencilerin iyilik yapma nedenleri puanı 30,76 erkek öğrencilerin 29,05 biraz daha fazladır.

Tablo 34. Cinsiyete Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları

İyilik Yapma Nedenleri	E	K	Fark
1.Allah rızası için iyilik yaparım.	4,25	4,21	0,04
2.Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım.	3,66	4,07	0,41
3.Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım.	3,52	3,54	0,02
4.Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım.	2,74	2,49	0,25
5.Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım.	2,35	2,14	0,21
6.Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım.	2,01	1,76	0,25
7.İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım.	2,02	1,68	0,34

Tablodaki bulgulara göre cinsiyet açısından en düşük farkın 0,04 puanla “Allah rızası için iyilik yaparım” ifadesinde, en yüksek farkın ise 0,41 puanla “Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım” ifadesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Örneklemin cinsiyete göre iyilik yapma nedenleri ilişkisine ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.1.5. Örnekleme Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar

Tablo 35. Örneklemin İyilik Sayılabilecek Davranışlar Alt Gurubu Ortalama Puanları

İyilik Sayılabilecek Davranışlar	Ortalama
1. İyilik yoksullara yardım etmektir.	4,53
2. Anne- babaya güzel davranmak.	4,41
3. Yaşlı insanların yükünü taşımak	4,27
4. Kişilerin arasını düzeltmek.	4,26
5. Kötülük yapana engel olmak.	4,24
6. Dürüst olmak.	4,17
7. Sözünde durmak.	4,11
8. Sevdiğimiz şeylerden ihtiyaç sahiplerine vermek.	4,02
9. Allah’a itaat etmek.	3,98
10. Dini emirleri yerine getirmek.	3,94
11. İyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır	3,93
12. İnsanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunmak.	3,92
13. Güler yüzlü olmak.	3,90
14. Akrabalık bağlarını güçlendirmek.	3,82
15. Sabırlı olmak.	3,73
16. Öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi.	3,52
17. Öfkesine hâkim olmak.	3,50
18. Arkadaşına kopya vermek.	3,42

19. Seninle ilişkisini kesen akrabalarla görüşmeye devam etmek.	3,01
20. Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım.	2,71
21. Zengin malını çalıp yoksula vermek.	1,99

Tabloda örneklemin; “İyilik yoksullara yardım etmektir” ifadesini 4,53 ortalama puanla ilk, “Zengin malını çalıp yoksula vermek” ifadesini ise 1,99 puanla son sıraya yerleştirdiği görülmektedir. İyilik sayılabilecek davranışlar ile ilgili bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.1.6. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Cinsiyet

Cinsiyet ve iyilik sayılabilecek davranışlar arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. Eta değeri 0,114 çıktığı için cinsiyet ve iyilik sayılabilecek davranışlar arasında düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 36. Cinsiyete Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları

Cinsiyet	E	K
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	78,05	80,74

Tablodaki verilere göre kız öğrencilerin iyilik sayılabilecek davranışlar puanı 80,74 erkek öğrencilerden 78,05 biraz daha fazladır.

Tablo 37. Cinsiyete Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puan Farkları

İyilik Sayılabilecek Davranışlar	E	K	Fark
1.İyilik yoksullara yardım etmektir.	4,48	4,57	0,09
2.Anne- babaya güzel davranmak.	4,41	4,42	0,01
3.Yaşlı insanların yükünü taşımak	4,22	4,32	0,1
4.Kişilerin arasını düzeltmek.	4,17	4,33	0,15
5.Kötülük yapana engel olmak.	4,19	4,29	0,1

6. Dürüst olmak.	4,05	4,26	0,21
7. Sözünde durmak.	4,09	4,13	0,04
8. Sevdiğimiz şeylerden ihtiyaç sahiplerine vermek.	3,9	4,12	0,22
9. Allah’a itaat etmek.	4,07	3,09	0,98
10. Dini emirleri yerine getirmek.	3,94	3,93	0,01
11. İyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır	4,01	3,87	0,14
12. İnsanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunmak.	3,78	4,03	0,25
13. Güler yüzlü olmak.	3,65	4,11	0,46
14. Akrabalık bağlarını güçlendirmek.	3,86	3,79	0,07
15. Sabırlı olmak.	3,43	3,97	0,54
16. Öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi.	3,57	3,47	0,1
17. Öfkesine hâkim olmak.	3,33	3,64	0,31
18. Arkadaşına kopya vermek.	3,44	3,41	0,03
19. Seninle ilişkisini kesen akrabanla görüşmeye devam etmek.	2,99	3,03	0,04
20. Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım.	2,68	2,74	0,06
21. Zenginin malını çalıp yoksula vermek.	2,18	1,83	0,35

Tablodaki bulgulara göre cinsiyet açısından en düşük fark; 0,01 puanla “Anne- babaya güzel davranmak” ve “Dini emirleri yerine getirmek” ifadelerinde, en yüksek fark ise 0,98 puanla “Allah’a itaat etmek” ifadesinde ortaya çıkmıştır. Örneklemin cinsiyete göre iyilik sayılabilecek davranışlar ilişkisine ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.1.7. Örnekleme Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler

Tablo 38. Örneklemin İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Alt Gurubu Ortalama Puanları

İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	Ortalama
1.Mutlu olurum.	4,35
2.Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm.	4,30
3.Gururlanırım.	3,67
4.İyilik yaptığım için pişman olurum.	1,79

Tabloda örneklemin; “Mutlu olurum” ifadesini 4,35 ortalama puanla ilk, “İyilik yaptığım için pişman olurum” ifadesini ise 1,79 puanla son sıraya yerleştirdiği görülmektedir. İyilik yapma sonucunda hissedilenlere ilişkin bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.1.8. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Cinsiyet

Cinsiyet ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. Eta değeri 0,184 çıktığı için cinsiyet ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 39. Cinsiyete Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları

Cinsiyet	E	K
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	14,77	15,56

Tablodaki verilere göre kız öğrencilerin iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubu puanı 15,56 erkek öğrencilerden 14,77 biraz daha fazladır.

Tablo 40. Cinsiyete Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puan Farkları

İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	E	K	Fark
1.Mutlu olurum.	4,23	4,46	0,23
2.Allah’ın rızasını kazandığımı düşünürüm.	4,27	4,33	0,06
3.Gururlanırım.	3,74	3,61	0,13
4.İyilik yaptığım için pişman olurum.	1,98	1,63	0,35

Tabloda cinsiyet açısından en düşük farkın 0,06 puanla “Allah’ın rızasını kazandığımı düşünürüm” ifadesinde, en yüksek farkın ise 0,35 puanla “İyilik yaptığım için pişman olurum” ifadesinde ortaya çıktığı görülmektedir. Örneklemin cinsiyete göre iyilik yapma sonucunda hissedilenler ilişkisine ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

İyilik algısı ölçeği alt gurupları ile cinsiyet arasındaki ilişki başlığı altındaki bulgular incelendiğinde iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurupları ile cinsiyet arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre “Demografik değişkenlerden **cinsiyet**, yaş, sınıf ve okul türü ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” (H/3) şeklindeki hipotezimiz cinsiyet bakımından desteklenmiştir.

2.4.2. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ile Yaş Arasındaki İlişki

2.4.2.1. İyilik Tanımı ve Yaş

Yaş ve iyilik tanımı alt gurubu arasındaki ilişkiyi incelemek üzere korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 41. İyilik Tanımı ve Yaş İlişkisi

		İyilik Tanımı	Yaş
İyilik Tanımı	Pearson Korelasyon	1	0,062
	Anlamlılık		0,227
Yaş	Pearson Korelasyon	0,062	1
	Anlamlılık	0,227	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,277 çıkmıştır, bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri 0,056 gibi çok küçük bir değer çıktığı için yaş ile iyilik tanımı alt gurubu arasında bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 42. Yaşa Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları

Yaş	İyilik Tanımı Ort.
14	87,70
15	90,92
16	88,89
17	91,67
18	94,23
Genel Ort.	91,01

Tablodaki verilere göre iyilik tanımı 14 yaşda en düşük (87,70), 18 yaş da ise en yüksek (94,23) ortalama puana ulaşmıştır. Burada genel olarak yaşa bağlı bir artış olduğu gözükmemektedir. Ancak 15 yaş gurubunda devam eden bu yükselişin (90,92) 16 yaş gurubunda tekrar düşme eğilimi göstermesi (88,89) ve 17 yaştan itibaren artışa geçmesi (91,67) yaş ile iyilik algısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaştırmıştır.

2.4.2.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Yaş

Yaş ve iyilik yapma nedenleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 43. İyilik Yapma Nedenleri ve Yaş İlişkisi

		Yaş	İyilik Yapma Nedenleri
Yaş	Pearson Korelasyon	1	0,119
	Anlamlılık		0,021
İyilik Yapma Nedenleri	Pearson Korelasyon	0,119	1
	Anlamlılık	0,021	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,021 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve korelasyon değeri 0,119 çıktığı için yaş ile iyilik yapma nedenleri arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki görülmüştür.

Tablo 44. Yaşa Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları

Yaş	İyilik Yapma Nedenleri Ort.
14	29,90
15	29,58
16	29,13
17	30,48
18	32,08
Genel Ort.	29,98

Tablodaki verilere göre 15 yaşta azalan iyilik yapma nedenleri ortalama puanı 29,58'dir ve 16 yaşta en düşük seviye olan 29,13'e gelmektedir. Ancak 17 yaş itibariyle artarak 30,48'e gelmekte ve bu artış 18 yaşta da devam etmektedir (32,08).

Bu sonuç yaş ve iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 45. Yaşa Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları

İyilik Yapma Nedenleri	14	15	16	17	18
1.Allah rızası için iyilik yaparım.	4,00	4,21	4,35	4,22	4,38
2.Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım.	3,60	3,92	3,59	3,92	4,31
3.Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım.	3,10	3,66	3,96	3,95	3,69
4.Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım.	2,30	2,72	2,63	2,52	2,31
5.Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım.	2,50	2,33	2,48	2,09	1,77
6.Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım.	1,90	1,86	2,22	1,81	1,54
7.İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım.	1,50	1,90	1,78	1,84	1,38

Tablodaki ortalama puanlar, yaş arttığında iyilik yapma nedenlerinde de olumlu yönde bir artışın olabileceğini göstermektedir. Özellikle 14 ve 15 yaş puanları ile 18 yaş puanları arasında anlamlı bir farklılık sözkonusudur. Örneklemin yaşa göre iyilik yapma nedenleri arasındaki ilişkiye ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.2.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Yaş

Yaş ve iyilik sayılabilecek davranışlar alt gurubu arasındaki ilişkiyi incelemek üzere korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 46. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Yaş İlişkisi

		Yaş	İyilik Sayılabilecek Davranışlar
Yaş	Pearson Korelasyon	1	-0,003
	Anlamlılık		0,956
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	Pearson Korelasyon	-0,003	1
	Anlamlılık	0,956	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,956 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri -0,003 çıktığı için yaş ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 47. Yaşa Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları

Yaş	İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ort.
14	80,50
15	79,82
16	77,30
17	79,77
18	80,08
Genel Ort.	79,52

Tablodaki verilere göre 15 (79,82) ve 16 (77,30) yaşta azalan iyilik sayılabilecek davranışlar ortalama puanı 17 (79,77) ve 18. (80,08) yaşlarda artışa geçmiştir. Buna rağmen ancak 14 yaş puan seviyesine (80,50) yaklaşabilmiştir. Bu sonuca göre yaş ve iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

2.4.2.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Yaş

Yaş ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubu arasındaki ilişkiyi incelemek üzere korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 48. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Yaş İlişkisi

		Yaş	İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler
Yaş	Pearson Korelasyon	1	0,088
	Anlamlılık		0,087
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	Pearson Korelasyon	0,088	1
	Anlamlılık	0,087	

Korelasyon analizi sonucunda anlamlılık değeri 0,087 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri 0,088 çıktığı için yaş ile iyilik yaptıktan sonra hissedilenler arasında bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 49. Yaşa Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları

Yaş	İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ort.
14	14,50
15	15,15
16	14,65
17	15,39
18	16,08
Genel Ort.	15,20

Tablodaki bulgulara göre iyilik yapma sonucunda hissedilenler ortalama puanı 14 yaş (14,50) ve 16 yaş (14,65) gurubunda birbirine çok yakın bir değerdedir.

Benzer bir durum 15 yaş (15,15) ve 17 yaş (15,39) gurubunun puanlarında tespit edilmiştir. 18 yaş da (16,08) ise kısmi bir artış vardır. Bu bulgulara göre yaş ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

İyilik algısı ölçeği alt gurupları ile yaş arasındaki ilişki başlığı altındaki bulgular incelendiğinde iyilik tanımı, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurupları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, ancak iyilik yapma nedenleri ile yaş arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre “Demografik değişkenlerden cinsiyet, **yaş**, sınıf ve okul türü ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” (H/3) şeklindeki hipotezimiz yaş bakımından kısmen desteklenmiştir.

2.4.3. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ile Sınıf Arasındaki İlişki

2.4.3.1. İyilik Tanımı ve Sınıf

Sınıf ve iyilik tanımı alt gurubu arasındaki ilişkiyi incelemek üzere spearman korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 50. İyilik Tanımı ve Sınıf İlişkisi

		Sınıf	İyilik Tanımı
Sınıf	Spearman Korelasyon	1	0,033
	Anlamlılık		0,525
İyilik Tanımı	Spearman Korelasyon	0,033	1
	Anlamlılık	0,525	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,525 çıkmıştır, bu sayı 0,05 ten büyük olduğu ve spearman korelasyon değeri 0,033 gibi çok küçük bir değer çıktığı için iyilik tanımı ile sınıf arasında bir ilişki görülmemiştir.

Tablo 51. Sınıfa Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları

Sınıf	9	11
İyilik Tanımı	90,55	91,47

Tablodaki verilere göre 9. sınıfların iyilik tanımı alt gurubu puanı 90,55, 11. sınıfların ise 91,47'dir. Bu puanlar arasında çok az fark vardır.

2.4.3.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Sınıf

Sınıf ve iyilik yapma nedenleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere spearman korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 52. İyilik Yapma Nedenleri ve Sınıf İlişkisi

		Sınıf	İyilik Yapma Nedenleri
Sınıf	Spearman Korelasyon	1	0,122
	Anlamlılık		0,018
İyilik Yapma Nedenleri	Spearman Korelasyon	0,122	1
	Anlamlılık	0,01	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,018 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve spearman korelasyon değeri 0,122 çıktığı için sınıf ile iyilik yapma nedenleri arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 53. Sınıfa Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları

Sınıf	9	11
İyilik Yapma Nedenleri	29,49	30,49

Tablodaki verilere göre 9. sınıfların iyilik yapma nedenleri puanı 30,49 11. sınıfların ise 29,49'dur.

Tablo 54. Sınıfa Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları

İyilik Yapma Nedenleri	9	11	Fark
1.Allah rızası için iyilik yaparım.	4,23	4,22	0,01
2.Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım.	3,85	3,91	0,06
3.Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım.	3,63	3,43	0,2
4.Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım.	2,71	2,49	0,22
5.Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım.	2,4	2,07	0,33
6.Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım.	1,91	1,84	0,07
7.İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım.	1,85	1,81	0,04

Tabloda, “Allah rızası için iyilik yaparım” ifadesinin 0,01 ortalama puan ile en düşük, “Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım” ifadesinin ise 0,33 puanla en yüksek farka sahip olduğu görülmektedir. Örneklemin sınıf seviyesi ile iyilik yapma nedenleri arasındaki ilişkiye ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.3.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sınıf

Sınıf ve iyilik sayılabilecek davranışlar arasındaki ilişki spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Tablo 55. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sınıf İlişkisi

		Sınıf	İyilik Sayılabilecek Davranışlar
Sınıf	SpearmanKorelasyon	1	0,014
	Anlamlılık		0,783
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	Spearman Korelasyon	0,014	1
	Anlamlılık	0,783	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,783 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve spearman korelasyon değeri 0,014 çıktığı için sınıf ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Tablo 56. Sınıfa Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları

Sınıf	9	11
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	79,32	79,73

Tablodaki verilere göre 9. sınıfların iyilik sayılabilecek davranışlar puanı 79,32 11. sınıfların ise 79,73'tür.

2.4.3.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sınıf

Sınıf ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasındaki ilişki spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Tablo 57. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sınıf İlişkisi

		Sınıf	İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler
Sınıf	Spearman Korelasyon	1	0,056
	Anlamlılık		0,275
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	Spearman Korelasyon	0,056	1
	Anlamlılık	0,275	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,275 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve spearman korelasyon değeri 0,056 çıktığı için sınıf ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 58. Sınıfa Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları

Sınıf	9	11
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	15,08	15,32

Tablodaki verilere göre 9. sınıfların iyilik yapma sonucunda hissedilenler puanı 15,08, 11. sınıfların ise 15,32'dir.

Tablo 59. Sınıfa Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puan Farkları

İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	9	11	Fark
1.Mutlu olurum.	4,46	4,25	0,21
2.Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm.	4,32	4,29	0,03
3.Gururlanırım.	3,85	3,49	0,36
4.İyilik yaptığım için pişman olurum.	1,84	1,73	0,11

Tablodaki bulgular 0,03 puanla en düşük farkın “Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm” ifadesinde, 0,36 puanla en yüksek farkın ise “Gururlanırım” ifadesinde ortaya çıktığını göstermektedir. Örneklemin sınıf seviyesi ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasındaki ilişkiye ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

İyilik algısı ölçeği alt gurupları ile sınıf arasındaki ilişki başlığı altındaki bulgular incelendiğinde iyilik tanımı, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurupları ile sınıf arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, ancak iyilik yapma nedenleri ile sınıf arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre “Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, **sınıf** ve okul türü ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” (H/3) şeklindeki hipotezimiz sınıf bakımından kısmen desteklenmiştir.

2.4.4. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları İle Okul Türü Arasındaki İlişki

2.4.4.1. İyilik Tanımı ve Okul Türü

İyilik tanımı ile okul türü arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. Yapılan istatistikî işlemde Eta katsayısı 0,213 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 60. Okul Türüne Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları

Okul Türü	1	2	3	4	5
İyilik Tanımı	89,62	88,92	88,92	93,66	94,01

Tablodaki verilere göre Tefvik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi (5), 94,01 iyilik tanımı puanı ile ilk sırada yer almıştır. En düşük puan ise 88,92'dir ve Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi (2) ile Ömer Seyfettin Lisesi'ne (3) aittir. Örneklemenin okul türüne göre iyilik tanımları araştırma bulgularının değerlendirilmesi kısmında açıklanacaktır.

Tablo 61. Okul Türüne Göre İyilik Tanımı Ortalama Puan Farkları

İyilik Tanımı	1	2	3	4	5	Fark
1.İyilik içten gelerek yapılmalıdır.	4,49	4,59	4,52	4,73	4,76	0,27
2.İyilik güzel ahlaklıdır.	4,62	4,44	4,44	4,51	4,69	0,25
3.İyilik insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirir.	4,34	4,25	4,39	4,55	4,35	0,21
4.İyilik evrensel bir değerdir.	4,18	4,3	4,3	4,36	4,21	0,18
5.İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır.	4,11	3,86	4,34	4,51	4,48	0,65
6.İyilik faydalı işler yapmaktır.	4,11	4,18	4	4,38	4,39	0,39
7.İyilik hayata umutla bakmayı sağlar.	3,97	4,18	4,17	4,16	4,36	0,39
8.İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah'tan beklenmelidir.	4,26	3,62	3,72	4,32	4,41	0,79

9.İyilik empati yeteneğimizi geliştirir.	3,64	4,07	3,88	4,05	4,04	0,41
10.İyilik eden iyilik bulur.	4,08	3,67	3,86	4,03	4,15	0,48
11.İyiliği gizlice yaparım.	3,69	3,59	3,8	3,83	3,75	0,24
12.Her türlü iyilik sadaka yerine geçer.	3,07	3,59	3,5	4,1	4,11	1,04
13.İyilik yapmak beni kötülüklerden korur.	3,41	3,51	3,45	3,86	3,97	0,56
14.İyilik geleneksel bir davranış modelidir.	3,89	3,45	3,39	3,51	3,27	0,62
15.İyilik yapan kişi istismar edilmektedir.	2,69	2,84	2,8	2,57	2,53	0,31
16.İyilik yapmanın günümüz dünyasında kıymetli bir yeri yoktur.	2,57	2,59	2,39	2,62	2,55	0,23
17.İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eşyalarımı veririm.	2,54	2,56	2,77	2,47	2,31	0,46
18.İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim.	2,59	2,56	2,61	2,17	2,36	0,44
19.Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider.	2,39	2,34	2,73	2,06	2,08	0,67
20.Yaptığım iyiliğin karşılığını beklerim.	2,2	2,36	2,33	2,12	2,15	0,24
21.Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim.	1,89	1,94	2,03	1,79	1,67	0,36
22.İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım.	1,67	1,73	1,7	1,65	1,68	0,08
23.İyilik çıkarıcıdır.	1,7	1,45	1,47	1,77	1,6	0,32

Tabloda beş okul türünün iyilik tanımı ortalama puanları bulunmaktadır. Bu beş okul türü içinde soru bazında en yüksek ve en düşük ortalama puanlar arasındaki fark verilmiştir. Bulgulara göre okullar arasında en düşük fark 0,08 puanla “İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım” ifadesinde Anadolu lisesi (2) ile özel lise (4) arasında ortaya çıkmıştır. En yüksek fark ise 1,04 puanla “Her türlü iyilik sadaka yerine geçer” ifadesinde imam-hatip lisesi (5) ile meslek lisesi (1) arasında görülmüştür. Okul türü ile iyilik tanımı arasındaki ilişkiye ait bulgular 3. Bölümde değerlendirilmiştir.

2.4.4.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Okul Türü

İyilik yapma nedenleri ile okul türü arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. Yapılan istatistikî işlemde Eta katsayısı 0,190 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 62. Okul Türüne Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları

Okul Türü	1	2	3	4	5
İyilik Yapma Nedenleri	29,11	29,27	29,67	30,91	30,96

Tablodaki verilere göre Tefvîk İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi (5), 30,96 iyilik yapma nedenleri alt gurubu puanı ile ilk sırada yer almıştır. En düşük puan ise 29,11 ile Balgat Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'ne (1) aittir. Arada az da olsa puan farkı bulunmaktadır.

Tablo 63. Okul Türüne Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puan Farkları

İyilik Yapma Nedenleri	1	2	3	4	5	Fark
1.Allah rızası için iyilik yaparım.	4,03	3,74	4,17	4,62	4,71	0,97
2.Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım.	3,66	3,88	3,98	3,97	3,88	0,32
3.Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım.	3,54	3,49	3,7	3,74	3,21	0,53
4.Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım.	2,67	2,72	2,7	2,56	2,35	0,37
5.Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım.	2,2	2,16	2,37	2	2,51	0,51
6.Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım.	1,8	2,02	2,05	1,65	1,81	0,4
7.İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım.	2,21	1,89	1,83	1,64	1,65	0,57

Tabloda beş okul türünün iyilik yapma nedenleri ortalama puanları bulunmaktadır. Bu beş okul türü içinde soru bazında en yüksek ve en düşük ortalama

puanlar arasındaki fark verilmiştir. 0,32 puanla en düşük fark “Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım” ifadesinde normal lise (3) ile meslek lisesi (1) arasında görülmüştür. En yüksek fark ise 0,97 puanla “Allah rızası için iyilik yaparım” ifadesinde imam-hatip lisesi (5) ile Anadolu lisesi (2) arasında ortaya çıkmıştır. Örneklemin okul türüne göre iyilik yapma nedenleri araştırma bulgularının değerlendirilmesi kısmında açıklanmıştır.

2.4.4.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Okul Türü

İyilik sayılabilecek davranışlar ile okul türü arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. Yapılan istatistikî işlemde Eta katsayısı 0,322 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir

Tablo 64. Okul Türüne Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları

Okul Türü	1	2	3	4	5
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	74,61	77,29	77,17	83,25	84,72

Tablodaki verilere göre Tefvik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi (5), 84,72 iyilik sayılabilecek davranışlar puanı ile ilk sırada yer almıştır. En düşük puan ise 74,61’dir ve Balgat Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi’ne (1) aittir.

Tablo 65. Okul Türüne Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puan Farkları

İyilik Sayılabilecek Davranışlar	1	2	3	4	5	Fark
1.İyilik yoksullara yardım etmektir.	4,51	4,36	4,44	4,75	4,63	0,39
2.Anne- babaya güzel davranmak.	4,23	4,38	4,34	4,44	4,63	0,4
3.Yaşlı insanların yükünü taşımak	4,07	4,21	4,2	4,52	4,35	0,45
4.Kişilerin arasını düzeltmek.	4,07	4,17	4,16	4,49	4,39	0,42
5.Kötülük yapana engel olmak.	4,18	4,11	4,25	4,38	4,33	0,27
6.Dürüst olmak.	3,8	4,22	4,14	4,26	4,32	0,52

7.Sözünde durmak.	3,89	4,23	3,83	4,16	4,33	0,5
8.Sevdiğimiz şeylerden ihtiyaç sahiplerine vermek.	3,69	3,77	3,98	4,29	4,37	0,68
9.Allah'a itaat etmek.	3,66	3,47	4,22	4,48	4,21	1,01
10.Dini emirleri yerine getirmek.	3,79	3,56	3,97	4,29	4,19	0,73
11. İyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır	3,72	3,64	3,97	4,26	4,13	0,62
12.İnsanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunmak.	3,62	3,87	3,73	4,16	4,12	0,54
13.Güler yüzlü olmak.	3,43	4,05	3,77	3,9	4,2	0,62
14.Akrabalık bağlarını güçlendirmek.	3,75	3,75	3,58	3,94	4,07	0,49
15. Sabırlı olmak.	3,28	3,7	3,64	3,83	4,09	0,81
16.Öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi.	3,8	3,39	3,86	3,19	3,49	0,67
17.Öfkesine hâkim olmak.	3,21	3,48	3,17	3,62	3,92	0,75
18.Arkadaşına kopya vermek.	3,82	3,16	3,59	3,26	3,49	0,66
19.Seninle ilişkisini kesen akrabalarla görüşmeye devam etmek.	2,7	2,67	2,73	3,09	3,89	1,22
20.Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım.	2,67	2,67	2,72	2,44	3,08	0,64
21.Zenginin malını çalıp yoksula vermek.	2,03	2,44	2,22	1,58	1,55	0,89

Tabloda beş okul türünün iyilik sayılabilecek davranışlar ortalama puanları bulunmaktadır. Bu beş okul türü içinde soru bazında en yüksek ve en düşük ortalama puanlar arasındaki fark verilmiştir. 0,27 puanla en düşük fark “Kötülük yapana engel olmak” ifadesinde özel lise (4) ile Anadolu lisesi (2) arasında görülmüştür. 1,22 puanla en yüksek fark ise “Seninle ilişkisini kesen akrabalarla görüşmeye devam etmek” ifadesinde imam-hatip lisesi (5) ile Anadolu lisesi (2) arasında ortaya çıkmıştır. Örneklemin okul türüne göre iyilik sayılabilecek davranış tercihleri araştırma bulgularının değerlendirilmesi kısmında açıklanmıştır.

2.4.4.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Okul Türü

İyilik yapma sonucunda hissedilenler ile okul türü arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. Yapılan istatistikî işlemde Eta katsayısı 0,354 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 66. Okul Türüne Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları

Okul Türü	1	2	3	4	5
İyilikYapma Sonucunda Hissedilenler	14,74	14,46	14,70	15,88	16,31

Tablodaki verilere göre Tevfik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi (5), 16,31 puan ile ilk sırada yer almıştır. En düşük puan ise 14,46'dır ve Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi (2) aittir.

Tablo 67. Okul Türüne Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puan Farkları

İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	1	2	3	4	5	Fark
1.Mutlu olurum.	4,2	4,19	4,42	4,42	4,59	0,4
2.Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm.	4,21	3,83	4,31	4,64	4,67	0,84
3.Gururlanırım.	3,87	3,7	3,95	3,57	3,33	0,62
4.İyilik yaptığım için pişman olurum.	1,8	1,86	2,08	1,6	1,61	0,48

Tabloda beş okul türünün iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubu ortalama puanları bulunmaktadır. Bu beş okul türü içinde soru bazında en yüksek ve en düşük ortalama puanlar arasındaki fark verilmiştir. Bulgulara göre okul türü açısından en düşük fark 0,4 puanla “Mutlu olurum” ifadesinde imam-hatip lisesi (5) ile Anadolu lisesi (2) arasında ortaya çıkmıştır. En yüksek fark ise 0,84 puanla “Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm” ifadesinde yine aynı şekilde imam-hatip lisesi (5) ile Anadolu lisesi (2) arasında görülmüştür. Örneklemin okul türüne göre

iyilik yapma sonucunda hissettikleri araştırma bulgularının değerlendirilmesi kısmında açıklanmıştır.

İyilik algısı ölçeği alt gurupları ile okul türü arasındaki ilişki başlığı altındaki bulgular incelendiğinde iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurupları ile okul türü arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre “Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, sınıf ve **okul türü** ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” (H/3) şeklindeki hipotezimiz okul türü bakımından desteklenmiştir.

2.4.5. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları İle Sosyo-Ekonomik Düzey Arasındaki İlişki

2.4.5.1. İyilik Tanımı ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Sosyo-ekonomik düzey ve iyilik tanımı alt gurubu arasındaki ilişki spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Tablo 68. İyilik Tanımı ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi

		Sosyo-Ekonomik Düzey	İyilik Tanımı
Sosyo-Ekonomik Düzey	Spearman Korelasyon	1	-0,062
	Anlamlılık		0,228
İyilik Tanımı	Spearman Korelasyon	-0,062	1
	Anlamlılık	0,228	

Spearman korelasyon analizine göre anlamlılık değeri 0,228 çıkmıştır. Bu sayı 0.05'ten büyük olduğu ve spearman korelasyon değeri -0,062 çıktığı için sosyo-

ekonomik düzey ve iyilik tanımı alt gurubu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Tablo 69. Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İyilik Tanımı Ortalama Puanları

Sosyo-Ekonomik Düzey	1	2	3
İyilik Tanımı	92,07	91,48	88,38

Tablodaki verilere göre sosyo- ekonomik düzeyi düşük olan grup (1) 92,07 puan ile ilk sırada yer almıştır. Orta düzeyde olan grubun (2) puanı ise 91,48'dir. En düşük iyilik tanımı puanını ise 88,38 ile sosyo-ekonomik düzeyi en yüksek olan grup almıştır. Ancak gruplar arasındaki bu farklar istatistikî açıdan anlamlı değildir.

2.4.5.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Sosyo-ekonomik düzey ve iyilik yapma nedenleri arasındaki ilişki spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Tablo 70. İyilik Yapma Nedenleri ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi

		Sosyo-Ekonomik Düzey	İyilik Yapma Nedenleri
Sosyo-Ekonomik Düzey	Spearman Korelasyon	1	-0,048
	Anlamlılık		0,351
İyilik Yapma Nedenleri	Spearman Korelasyon	-0,048	1
	Anlamlılık	0,351	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,351 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri -0,048 çıktığı için sosyo-ekonomik düzey ve iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Tablo 71. Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İyilik Yapma Nedenleri Ortalama Puanları

Sosyo-Ekonomik Düzey	1	2	3
İyilik Yapma Nedenleri	30,43	30,10	29,28

Tablodaki verilere göre sosyo- ekonomik düzeyi düşük olan grup (1) 30,43 puan ile ilk sırada yer almıştır. Orta düzeyde olan gurubun (2) puanı ise 30,10'dir. En düşük iyilik yapma nedenleri alt gurubu puanını ise 29,28 ile sosyo-ekonomik düzeyi en yüksek olan grup (3) almıştır. Tabloda görüldüğü üzere bu puanlar birbirine çok yakındır.

2.4.5.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Sosyo-ekonomik düzey ve iyilik sayılabilecek davranışlar arasındaki ilişki spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Tablo 72. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi

		Sosyo-Ekonomik Düzey	İyilik Sayılabilecek Davranışlar
Sosyo-Ekonomik Düzey	Spearman Korelasyon	1	-0,017
	Anlamlılık		0,742
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	Spearman Korelasyon	-0,017	1
	Anlamlılık	0,742	

Bu sonuçların anlamlılık değeri 0,742 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri -0,017 çıktığı için sosyo-ekonomik düzey ve iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Tablo 73. Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İyilik Sayılabilecek Davranışlar Ortalama Puanları

Sosyo-Ekonomik Düzey	1	2	3
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	80,93	79,67	78,43

Tablodaki verilere göre sosyo- ekonomik düzeyi düşük olan grup (1) 80,93 puan ile ilk sırada yer almıştır. Orta düzeyde olan grubun (2) puanı ise 79,67'dir. En düşük iyilik sayılabilecek davranışlar puanını ise 78,43 ile sosyo-ekonomik düzeyi en yüksek olan grup (3) almıştır.

2.4.5.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Sosyo-ekonomik düzey ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt grubu arasındaki ilişki spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Tablo 74. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sosyo-Ekonomik Düzey İlişkisi

		Sosyo- Ekonomik Düzey	İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler
Sosyo-Ekonomik Düzey	Spearman Korelasyon	1	0,033
	Anlamlılık		0,520
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	Spearman Korelasyon	0,033	1
	Anlamlılık	0,520	

Spearman korelasyon analizine göre anlamlılık değeri 0,520 çıkmıştır. Bu sayı 0.05'ten büyük olduğu ve korelasyon değeri 0,033 çıktığı için sosyo-ekonomik düzey ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 75. Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Ortalama Puanları

Sosyo-Ekonomik Düzey	1	2	3
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	15,57	15,17	15,26

Tablodaki verilere göre sosyo- ekonomik düzeyi yüksek (3) olan grup 15,26 puan, sosyo- ekonomik düzeyi düşük olan grup (1) ile orta düzeyde olan grup (2) ise 15,17 puan almışlardır. Görüldüğü üzere bu puanlar birbirlerine anlamlı bir farklılık oluşturmayacak kadar yakındır.

İyilik algısı ölçeği alt gurupları ile sosyo- ekonomik düzey arasındaki ilişki başlığı altındaki bulgular incelendiğinde iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurupları ile sosyo- ekonomik düzey arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür. Buna göre “Demografik değişkenlerden olan sosyo-ekonomik düzey ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” (H/4) şeklindeki hipotezimiz tamamen desteklenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tez çalışmasının bu bölümünde iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasındaki ilişkiye dair alan araştırmasından elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Ayrıca demografik değişkenlerin iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ile olan ilişkilerine dair bulguların değerlendirilmesi de yapılmıştır.

3.1. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve Demografik Yapı

Araştırmanın bu bölümünde örneklem gurubunun iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo- ekonomik düzey gibi demografik değişkenlerle olan ilişkisine dair bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunun yanında 2. Bölüm Tablo 9'da verdiğimiz Dini Yönelim Ölçeği Ortalama Puanlarının genel bir değerlendirmesine de yer verilmiştir.

Tablo 9'da öğrencilerin dini yönelim ölçeğine verdikleri cevapların ortalamaları yer almaktadır. Tablodaki ilk iki madde aynı ortalamaya sahiptir. Bu maddelerden ilki “İbadetlerin asıl amacı, insanın rahat, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesine yardımcı olmasıdır” (1,83), dış güdümlü dindarlıkla; diğeri ise “Günlük hayatımda kararlar verirken Allahın hoşnut olup olmayacağını göz önünde bulundurmaya çalışırım” (1,83), iç güdümlü dindarlıkla ilgilidir. Yine benzer bir şekilde “Hayat tarzımı tamamen dini inançlarımın belirlediğini düşünüyorum” (1,34), ifadesi iç güdümlü; “Çoğu zaman, sosyal ve ekonomik refahımı yükseltmek ve şahsi arzularıma ulaşmak için inançlarımdan yararlanmayı zorunlu bulurum” (1,34), ifadesi ise dış güdümlü dindarlığa yönelik bir ifadedir. Bunun dışında tabloda genel olarak iç güdümlü dindarlıkla ilgili ifadelerin puanları dış güdümlü dindarlıkla ilgili ifadelerin puanlarından daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuç örneklem gurubunun iç güdümlü dindarlık eğilimine daha fazla sahip olduğunu göstermektedir.

3.1.1. İç GÜdümlü Dindarlık- Dış GÜdümlü Dindarlık ve Cinsiyet

Araştırma hipotezimizde (H/1); dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu öngörülmüştü. Ancak yapılan istatistikî incelemede eta katsayısı 0,079 çıktığı için iç güdümlü veya dış güdümlü dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulgular hipotezimizi desteklememiştir.

Ülkemizde yapılan araştırmalar dindarlık ve cinsiyet ilişkisine dair farklı sonuçlar vermiştir. Kula (2001: 151), ergenlikte kimlik ve din ilişkisini incelediği çalışmasında dini hayat ortalamasının erkeklerde kızlara göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Onay (2004: 102-103), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada erkek öğrencilerin dindarlık düzeylerini kız öğrencilerden daha yüksek tespit etmiştir. Mehmedoğlu (1999) da çalışmasında erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğunu saptamıştır.

Literatürde kadınların erkeklerden daha fazla dindar olduğunu tespit eden çalışmalar da mevcuttur. Ayten (2009: 119); prososyal davranışlar, dindarlık ve empati ilişkisini incelediği çalışmasında kadınların dindarlık eğilimlerini erkeklere göre yüksek bulmuştur. Gürsu (2011: 170), ergenlik döneminde psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisini araştırdığı çalışmasında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha dindar olduğunu tespit etmiştir. Kılıç (2011: 72), kendini aldatma ve dindarlık ile ilgili çalışmasında kadınların erkeklere göre daha iç güdümlü dindar olduğu belirlemiştir.

Araştırmaların bir kısmında ise dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Atalay (2005: 186), ilköğretim ve lise öğrencileri ile yaptığı araştırmasında anlamlı bir ilişki bulamadığını belirtmiştir. Çapar (2008: 89); lise öğrencilerinin dindarlık ve benlik saygısı ilişkisini incelediği çalışmasında dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Cirhinlioğlu (2006), Çetin (2010: 79) ve Kıraç (2007: 128) da bu çalışmalara benzer şekilde dindarlık ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki saptamamıştır.

Cirhinlioğlu ve Ok (2011: 133) Hristiyan Batı geleneğinde yapılan çalışmalarda elde edilen kadınların erkeklerden daha dindar olduğuna dair bulguların Türkiye’de geçerli olup olmadığını araştıran bir çalışma yapmışlardır. Bu amaçla on

bir ayrı araştırmanın sonuçlarını incelemiş ve kadınların dindarlık düzeylerinin erkeklerinkinden daha yüksek olduğu tespit etmişlerdir.

Yapıcı da (2012: 1) Türk toplumunda dindarlık ve cinsiyet ilişkisi üzerine bir meta- analiz denemesi yapmış ve 78 alan araştırmasının sonuçlarını değerlendirmiştir. Bulgulara göre “kadınlar erkeklere nispetle farz ve nafile ibadetleri daha fazla yapmaktadırlar. “Bilgi” boyutu hariç “inanç”, “ibadet”, “duygu” ve “etki” boyutlarında kadınlar daha dindar bir görüntü arz etmektedir. Ancak “genel dindarlık” açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık mevcut değildir. “İç güdümlü” ve “dogmatik” dindarlıkta erkekler, “dış güdümlü” ve “popüler” dindarlıkta ise kadınlar daha fazla ön plandadır. Dindarlığı ölçeklerle tespiti çalışan araştırmalarda toplam 136 bulguya ulaşılmıştır. Söz konusu bulguların % 27.94’ünde kadınlar, % 20.59’unda erkekler daha dindar çıkmışken % 51.47’sinde cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Sonuçlar Türk toplumunda kadınların erkeklerden kısmen daha dindar olduğunu ortaya koymuştur.”

3.1.2. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve Yaş

Araştırma hipotezimizde (H/1); dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Ancak yapılan korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,277 çıkmış ve bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri 0,056 gibi çok küçük bir değer çıktığı için iç güdümlü veya dış güdümlü dindarlık ile yaş arasında bir ilişki bulunamamıştır (Bkz. Tablo.11). Bu bulgular hipotezimizi desteklememiştir. Araştırmamızda örneklem grubundaki öğrencilerin yaşları 14-18 arasındadır. Yaş aralığının birbirine çok yakın olması nedeniyle hipotezimiz desteklenmemiş olabilir.

Ülkemizde yapılan araştırmalarda dindarlık ve yaş ilişkisi ile ilgili olarak farklı sonuçlar elde edilmiştir. Kula (2001: 151); 1993 yılında Bursa’da lise öğrencileri ile kimlik ve din ilişkisine yönelik yaptığı çalışmada dindarlık ve yaş arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. 19-21 yaşın dindarlık ortalaması 16-18 yaş grubuna göre daha yüksek çıkmıştır. Çapar (2008: 93); lise öğrencilerinin dindarlık ve benlik saygısı ilişkisini incelediği çalışmada dindarlık ve yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve yaş arttıkça dindarlığın da arttığını saptamıştır. Mehmedoğlu (1999), yetişkinlerde dindarlık ve kişilik ilişkisini incelediği çalışmada yaş arttıkça dindarlıkta da bir artış olduğunu tespit etmiştir.

Ayten (2009: 126); prososyal davranışlar, dindarlık ve empati ilişkisini incelediği çalışmasında yetişkinlere göre ergenlik dönemindekilerin dindarlık puanlarının anlamlı bir şekilde düşük çıktığını tespit etmiştir. Ayten (2004: 86) kendini gerçekleştirme ve dindarlık üzerine yaptığı çalışmasında da dindarlığın bilgi –ibadet boyutuyla yaş arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. 25 yaş üzerindeki dindarlık puanı 19-21 yaş gurubundan daha yüksek çıkmıştır. Yaşa göre dindarlık düzeyinin artması özellikle yetişkinlik dönemlerini içeren çalışmalarda daha fazla görülmektedir.

Literatürdeki bazı çalışmalarda dindarlık ve yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığı görülmektedir. Atalay (2005: 186); ilköğretim ve lise öğrencilerinin dindarlığı ile ilgili araştırmasında dindarlık ve yaş arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. İçe dönük dindarlık ve benlik tasarımı inceleyen Sümertaş da (2003: 71) benzer bir sonuca ulaşmıştır. Gürsu (2011: 168-169), ergenlik dönemindeki psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisini araştırdığı çalışmasında 14-17 yaş gurubunun dindarlık puanları ile 18-21 yaş gurubunun dindarlık puanlarının arasında anlamlı bir farkın olmadığını saptamıştır. Bu sonuçlarla araştırmamızın sonuçları paralellik göstermektedir.

3.1.3. İç Güdüllü Dindarlık- Dış Güdüllü Dindarlık ve Sınıf

Araştırma hipotezimizde (H/1); dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Ancak yapılan spearman korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,182 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve spearman korelasyon değeri 0,069 çıktığı için iç güdümlü veya dış güdümlü dindarlık ile sınıf arasında bir ilişki görülmemiştir (Bkz. Tablo.12). Araştırma bulguları hipotezimizi desteklememiştir. Örneklem gurubundaki öğrenciler 9 ve 11. sınıflarda öğrenim görmektedir. Yaş aralığı gibi sınıf aralığının da birbirine çok yakın olması dindarlık- yaş ilişkisine benzer bir sonucu ortaya çıkarmıştır.

Literatürde çalışmalar incelediğinde dindarlık ve sınıf düzeyi ile ilgili olarak farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Şahin (2007: 134-135) ergenlerde dindarlık ve benlik saygısını incelediği araştırmasında sınıf düzeyi ile dindarlık arasında anlamlı bir fark bulmuştur. Bu çalışmaya göre sınıf seviyesi yükseldikçe

dindarlık azalmıştır. Kınter (2008: 190) ise üniversite öğrencilerinin dindarlık ve benlik saygısı üzerine yaptığı çalışmada gençlerin dindarlık boyutlarında aldıkları puan ortalamaları ve öznel dindarlık algılarının sınıflara göre farklılaştığını tespit etmiştir. Lise öğrencilerinde dindarlık ve empati ilişkisini inceleyen Çetin (2010: 83), örneklemin dindarlık puanı ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. 10. sınıflar en yüksek, 12. sınıflar ise en düşük dindarlık puanını almışlardır. 9. sınıflar ile 11. sınıflar ise aynı dindarlık puanını paylaşmışlardır. 9 ve 11. sınıflar ile ilgili çıkan bu sonuç bizim araştırmamızın sonucu ile paralellik göstermektedir.

Atalay (2005: 187) ise ilköğretim ve lise öğrencilerinin dindarlığı ile ilgili araştırmada dindarlık ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Gürsu (2011: 176) da lise gençleri üzerinde yaptığı çalışmada dindarlık ve sınıf değişkeni arasında anlamlı bir fark bulamamıştır.

3.1.4. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve Okul Türü

Araştırma hipotezimizde (H/1); dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan istatistikî analiz sonucunda eta katsayısı 0,379 çıktığı için iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile okul türü arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre hipotezimizin (H/1) okul türü ile ilgili kısmı desteklenmiştir.

Araştırmamızda; Tevfik İleri İmam- Hatip Lisesi 17,13, Özel Pınar Koleji Çağlayan Anadolu Lisesi 16,09, Balgat Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi 15,70, Ömer Seyfettin Lisesi 15,64 ve Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi 15,34 dindarlık eğilimi ortalama puanına sahip çıkmıştır (Bkz. Tablo.14). İmam-hatip lisesi öğrencilerinde iç güdümlü dindarlık eğiliminin daha fazla olması beklenen bir durumdur. Çünkü bu okullarda normal lise müfredatının yanında dini eğitim de verilmektedir. Ayrıca bu okullara çocuklarını gönderen ailelerin sosyo- kültürel yapısı ve dini kimliği de bu hususta etkili olmaktadır. Araştırmamızda imam- hatip lisesinden sonra en yüksek iç güdümlü dindarlık puanını özel lise öğrencileri almıştır. Bunun nedeni ise anket uygulaması yaptığımız özel liseye daha ziyade dini hassasiyetleri olan ailelerin çocuklarını gönderiyor olmasıdır. Bu sonuç imam-hatip lisesi öğrencileri için yapılan açıklamayı doğrular niteliktedir.

Ülkemizde yapılan çeşitli çalışmalarda da dindarlık ve okul türü arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Kula'nın (2001: 152); ergenlerin kimlik ve din ilişkisini incelediği çalışmasında dindarlık bakımından en yüksek puanı imam-hatip lisesi öğrencileri, en düşük puanı ise anadolu lisesi öğrencileri almıştır. Onay'ın (2004: 127) çalışmasında dindarlık ortalaması en yüksek okul yine imam-hatip lisesi çıkmış, en düşük dindarlık puanı ise özel lise öğrencilerinin olmuştur. Bu çalışmaların bulgularına benzer sonuçlara Çapar (2008: 91) ve Gürsu da (2011: 174) ulaşmıştır. Lise öğrencilerinin değer yönelimlerini inceleyen Küçük (2009: 133), maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluklar bağlamında okul türleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu belirlemiştir. Bu sonuca göre imam- hatip liseli öğrencilerin bu değerlere bağlılığı diğer okul türlerinden daha fazladır.

3.1.5. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve Sosyo- Ekonomik Düzey

Araştırma hipotezimizde (H/1); dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Spearman korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,443 çıkmış ve bu sayı 0.05 ten büyük olduğu için iç güdümlü veya dış güdümlü dindarlık ile sosyo-ekonomik düzey arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo.15). Bu sonuca göre hipotezimiz desteklenmemiştir.

Ülkemizde yapılan çalışmalarda, dindarlık ve sosyo- ekonomik düzey ilişkisine dair farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Kula (2001: 152); ergenlerin kimlik ve din ilişkisini incelediği çalışmasında sosyo- ekonomik düzey ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Buna göre dindarlık puanı en yüksek olan grup sosyo- ekonomik düzeyi en düşük olan grup, dindarlık puanı en düşük olan grup da sosyo- ekonomik düzeyi en yüksek olan grup çıkmıştır. Bu çalışmanın bulgularına benzer sonuçları Atalay (2005: 37), Ayten (2004: 88), Çapar (2008: 94) ve Kıraç (2007: 130) da tespit etmiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak Çetin (2010: 89) sosyo- ekonomik düzey arttıkça dindarlığın arttığını saptamıştır.

Gürsu (2011: 183) ise ergenlik dönemindeki psikolojik sağlık ve dindarlık ilişkisini araştırdığı çalışmasında ailenin ekonomik durumu ile ergen dindarlığı

arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Bu sonuç bizim çalışmamızla paralellik göstermektedir.

3.2. İç GÜdümlü Dindarlık -Dış GÜdümlü Dindarlık ve İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları Arasındaki İlişki

3.2.1. İç GÜdümlü Dindarlık -Dış GÜdümlü Dindarlık ve İyilik Tanımı

Araştırma hipotezimizde (H/2); iç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ölçeği alt guruplarından olan iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,000 çıkmış, bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve korelasyon değeri 0,350 gibi büyük bir değer çıktığı için iç güdümlü dindarlık ile iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo.17). İç güdümlü dindarların iyilik tanımı toplam puan ortalaması 92,38, dış güdümlü dindarların ise 86,06'dır. Görüldüğü üzere iyilik tanımına ait ortalama puanlarda anlamlı bir artış sözkonusudur. Bu sonuçlar hipotezimizi desteklemektedir.

Literatür incelendiğinde doğrudan dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma tarafımızdan tespit edilememiştir. Batıda ve ülkemizde yapılan çalışmalarda daha çok dindarlık -prososyal davranışlar ve dindarlık- yardım etme ilişkisi incelenmiştir (Ayten, 2009; Bahadır, 2002; Batson, 1976, 1991; Soroglou, vd. 2005; Watson, vd. 1984). Bu çalışmaların sonuçları; iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık ve iyilik sayılabilecek davranışlar kısmında açıklanacaktır. Ülkemizde iyilik algısına yönelik olarak yapılan çalışmalarda (Bulut, 2009; Çiftçi ve Kalaycı, 2009; Fadılloğlu ve Kırnık, 2009; Karakoç, vd. 2009; Oğuz, vd. 2009; Yavaş, 2009) ise sadece iyilik algısı araştırılmış, bunun dindarlık ile ilişkisi incelenmemiştir.

Araştırmamızda ise gençlerin iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık eğilimleri ile iyilik algıları arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular incelenmiştir. İkinci bölümde belirttiğimiz üzere örneklemin %60,7'si iç güdümlü, % 39,3'ü dış güdümlü dindarlık eğilimine sahip çıkmıştır. Örneklemin dindarlık ortalaması 15, 98'dir. Dindarlık eğilimlerine göre gençler iyilik tanımı alt gurubundan en yüksek 99,08 puan, en düşük ise 83,00 puan almışlardır. Bu sonuçlar örneklem gurubunda genel olarak iç

güdümlü dindarlıkla beraber iyilik tanımının olumlu yönde geliştiğini göstermektedir.

Tablo 19’da dindarlık eğilimi ile iyilik tanımı arasındaki ilişki araştırmaya katılanların bu guruba ait her bir sorudan aldıkları ortalama puan sıralamasına göre verilmiştir. Buna göre iyilik tanımı ile ilgili olumlu içeriğe sahip olan (1-14 arasındaki maddelerin içeriği olumludur) “İyilik içten gelerek yapılmalıdır”, “İyilik güzel ahlaktır”, “İyilik insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirir”, “İyilik evrensel bir değerdir”, “İyilik faydalı işler yapmaktır”, “İyilik hayata umutla bakmayı sağlar”, “İyilik empati yeteneğimizi geliştirir”, “Her türlü iyilik sadaka yerine geçer”,ve “İyilik geleneksel bir davranış modelidir” ifadelerinde iç güdümlü ve dış güdümlü dindarların iyilik tanımı ortalama puanları birbirine yakın çıkmıştır.

İyilik tanımı ile ilgili olumlu içeriğe sahip olan “İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır” (2,01), “İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah’tan beklenmelidir” (3,24), “İyilik eden iyilik bulur” (3,19), “İyiliği gizlice yaparım” (2,15) ve “İyilik yapmak beni kötülüklerden korur” (2,43) ifadelerinde iç güdümlü dindarlar ile dış güdümlü dindarların ortalama puanları arasında anlamlı bir fark çıkmıştır. Bu puan farklarına göre iç güdümlü dindarların iyilik tanımı daha olumludur.

İyilik tanımı ile ilgili olumsuz içeriğe sahip “İyilik çıkarıcılıktır” (0,18) ifadesinde ise dindarlık eğilimi açısından anlamlı bir fark görülmemiştir. “İyilik çıkarıcılıktır” (1,59) ifadesi aynı zamanda İyilik Tanımı Alt Gurubu Ortalama Puanları tablosunda en düşük puanla en son sırada yer almıştır. Bu durum gençlerin genel olarak iyiliği çıkarıcılık olarak görmediklerini göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre “İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eşyalarımı veririm” (0,79), “İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim” (1,97) ve “Yaptığım iyiliğin karşılığını beklerim” (1,45) ifadelerinde de dış güdümlü dindarların ortalama puan farkları anlamlı bir şekilde fazla çıkmıştır. Bu durumu “İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah’tan beklenmelidir” (3,24) ifadesindeki sonuç da desteklemektedir. Çünkü dış güdümlü dindarlar bu ifadeye iç güdümlü dindarlara göre anlamlı bir şekilde az katılmışlardır. Ali Ayten’in (2009: 154-155) yardım etme eğilimi, empatik eğilim ve dindarlık olguları arasındaki ilişki ve etkileşimi ele alan araştırmasında da bizim çalışmamızı destekler sonuçlar çıkmıştır. Bu çalışmaya göre

karşılıksız/koşulsuz yardım etme eğilimindekilerin dindarlık puanları, karşılıklı/koşullu yardım etme eğilimindekilerin dindarlık puanlarından daha yüksektir. Yani dindarlık ile diğerkâm yardım etme arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir. Bahadır da (2002), çalışmasında dindarlık ile diğerkâmlık arasında yüksek düzeyde olumlu bir ilişki bulmuştur (akt. Ayten, 2009: 153).

Araştırmanın teorik bölümünde de belirttiğimiz üzere diğerkâmlık (özgecilik) iyilik kapsamına giren ve bencillik karşıtı olarak kullanılan bir kavramdır. “Bir çıkar düşüncesine dayanmadan başkalarını düşünmeyi, başkalarının iyiliğini istemeyi, başkalarının menfaatini kendi menfaatinden üstün tutmayı ifade eder” (Arslan, 2009: 539). Diğerkâm davranış; gönüllü ve maksatlı yapılı, başkalarına yarar sağlar ve bu öncelikli bir hedeftir. Fedakârlık içeren diğerkâm davranışın sonucunda herhangi bir ödül beklenmez (Mutafçılar, 2008). Bizim araştırmamızın sonuçlarına göre de iç güdümlü dindarlar dış güdümlü dindarlardan daha fazla diğerkâm bir tavırla ve karşılığını sadece Allah’tan bekleyerek iyilik yapmaktadır.

İyilik tanımı ile ilgili olumsuz içeriğe sahip olan “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider” (3,48) ve “Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim” (1,95) ifadelerine de dış güdümlü dindarların katılımı anlamlı bir biçimde fazla olmuştur. Tablo 19’deki bulgulara göre iç güdümlü dindarlık ile yardımın gizliliğini benimseme arasında; “İyiliği gizlice yaparım” (2,15) ifadesindeki puan farkında görüldüğü üzere olumlu bir ilişki vardır. Yani iç güdümlü dindarlık eğilimine paralel olarak yardımın gizli yapılması ve yapılan yardımla ilgili başkalarının yanında bahsedilmemesi gerektiği düşüncesini benimseme eğilimi de artmaktadır. Ayten (2009: 154); prososyal davranışlar, dindarlık ve empati ilişkisini incelediği çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Bu araştırmaya göre “dini tutum ve davranışlardaki artışla birlikte en iyi yardımın gizli yardım olduğunu benimseme eğilimi de artmaktadır.” Yapılan yardımın gizli olmasına özellikle borç para verme gibi maddi yardımlarda önem verilmektedir.

Gençlerin genel olarak çok fazla katılmadıkları ve iyilik tanımı puan tablosunda 1,69 ortalama puanla sondan ikinci sırada yer alan “İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım” (1,09) ifadesinde ise dindarlık eğilimi açısından anlamlı bir fark görülmüştür (Bkz. Tablo.19). Dış güdümlü dindarlar bu ifadeyi iç güdümlü dindarlara göre daha fazla benimsemişlerdir. Ancak her iki

dindarlık gurubunda da bu düşünceye katılımın genel olarak çok az olması gençlerin iyilik tanımının olumlu yönde geliştiğini göstermesi açısından anlamlıdır. Çünkü iyilik yaptıktan sonra bunun iyilik yapılan kişiye hatırlatılması hem ahlâki hem de dini açıdan çok olumsuz bir durumdur.

Tablo 19'a göre iç güdümlü dindarların iyilik tanımı ile dış güdümlü dindarların iyilik tanımı arasındaki en büyük fark (4,16) "İyilik yapmanın günümüz dünyasında kıymetli bir yeri yoktur" ifadesinde ortaya çıkmıştır. Dış güdümlü dindarların bu ifadeye katılımı iç güdümlü dindarlardan anlamlı bir şekilde fazla olmuştur. Bunun yanında "İyilik yapan kişi istismar edilmektedir" (2,23) düşüncesi de dış güdümlü dindarlar tarafından daha fazla benimsenmiştir. Bu sonuçları; "İyilik eden iyilik bulur" (3,19) ifadesine dış güdümlü dindarların anlamlı bir şekilde az katılmış olması desteklemektedir.

Sonuç olarak Tablo.19'daki bulgular değerlendirildiğinde iç güdümlü dindarlık ile iyilik tanımı arasında olumlu, dış güdümlü dindarlık ile iyilik tanımı arasında ise olumsuz bir ilişki olduğu görülmüştür.

3.2.2. İç Güdümlü Dindarlık - Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma

Nedenleri

Araştırma hipotezimizde (H/2); iç güdümlü dindarlık ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan korelasyon analizinde anlamlılık değeri 0,000 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçüktür ve korelasyon değeri 0,239'dur (Bkz. Tablo.20). Dış güdümlü dindarların iyilik yapma nedenleri toplam puan ortalaması 28,23 iken iç güdümlü dindarlarda bu puan 30,45'dir. Görüldüğü üzere iyilik yapma nedenlerine ait ortalama puanlarda anlamlı bir artış sözkonusudur. Bu bulgular iç güdümlü dindarlık ile iyilik yapma nedenleri arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre dindarlık eğilimi ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ve hipotezimiz de desteklenmektedir.

Tablo 22'deki bulgulara göre; dindarlık eğilimi ile iyilik yapma nedenleri arasında ortalama puan açısından en büyük fark "Allah rızası için iyilik yaparım" (2,95) ifadesinde ortaya çıkmıştır. Bu sonuç iç güdümlü dindarların iyiliği daha çok Allah rızası için yapmakta olduklarını göstermektedir. "Toplumda saygı görmek için

iyilik yaparım” (1,95), “Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım” (1,34), “Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım” (2,08) ve “İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım” (2,28) ifadelerine ise daha çok dış güdümlü dindarlar katılmıştır. Bu sonuçlar dış güdümlü dindarların Allah rızası için iyilik yapma noktasında iç güdümlü dindarlardan anlamlı bir şekilde az puan almalarını açıklamaktadır. Çünkü iyilik yapma nedenleri içinde kişisel ve toplumsal beklentilerin ön planda olması Allah’ın rızasını kazanmayı istemeyi geri plana çekmektedir. Hipotezimizde belirttiğimiz gibi dış güdümlü dindarlar daha çok toplumsal statü, toplumsal ve kişisel beklenti ve yine kişisel tatmin vb. nedenlerle iyilik yapma eğilimindedirler.

Araştırmanın iyilik tanımı alt gurubundaki “İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah’tan beklenmelidir” (3,24) ifadesinde de dış güdümlü dindarlar iç güdümlü dindarlardan anlamlı bir şekilde düşük puan almışlardı. Bu sonuç iyiliğin çeşitli beklentilerle yapılması durumunu açıklamakla beraber aynı zaman da iyilik algısı ile iyilik yapma nedenleri arasındaki ilişkiyi de bize göstermektedir. İyiliğin olumsuz bir şekilde algılanması iyilik yapma nedenleri de etkilemektedir.

Bu örneğe benzer bir durum iyilik tanımı alt gurubundaki “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider” (3,48) ifadesi ile “İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım” (2,28) ifadesinde de ortaya çıkmıştır. Dış güdümlü dindarlar ile iç güdümlü dindarlar arasında her iki ifadede anlamlı bir fark oluşmuş ve dış güdümlüler bu ifadelerle daha fazla katılmışlardır.

Tablo 22’deki bulgulara göre “Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım” (0,21) ve “Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım” (0,5) ifadelerinde dindarlık eğilimi açısından anlamlı bir fark görülmemektedir. Hem iç güdümlü dindarlar hem de dış güdümlü dindarlar bu ifadelerle hemen hemen aynı oranda katılmışlardır.

3.2.3. İç Güdümlü Dindarlık-Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar

Araştırma hipotezimizde (H/2); iç güdümlü dindarlık ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan korelasyon analizi sonucunda anlamlılık değeri 0,000 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve korelasyon değeri 0,359 gibi bir değer çıktığı için iç güdümlü ve dış güdümlü

dindarlık ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo.23). Dış güdümlü dindarların iyilik sayılabilecek davranışlar toplam puan ortalaması (72,11) iken iç güdümlü dindarlarda bu puan (82,87)'dir. Görüldüğü üzere iyilik sayılabilecek davranışlara ait ortalama puanlarda anlamlı bir artış söz konusudur (Bkz. Tablo.24). Bu sonuçlar iç güdümlü dindarlık ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiş ve hipotezimizi desteklemiştir.

Tablo 25'deki bulgular incelendiğinde gençlerin iyilik sayılabilecek davranış olarak en üst sıraya yoksullara yardımı yerleştirdiği görülmektedir. İyilik tanımını açıkladığımız bölümde belirtildiği üzere gençler iyilik davranışını çoğunlukla yardım etme davranışı olarak algılamıştır. İyilik algısını tesbite yönelik yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar çıkmıştır (Çiftçi ve Kalaycı, 2009; Fadilloğlu ve Kırmık, 2009; Karakoç, vd. 2009; Oğuz, vd. 2009; Yavaş, 2009). Araştırmamızda iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlar arasında "İyilik yoksullara yardım etmektir" (0,09) ifadesini benimseme konusunda anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Gençler bu sonucu destekleyecek şekilde bir yardım davranışı olarak "Yaşlı insanların yükünü taşımak" (0,98) ifadesini ilk sıralarda tercih etmişlerdir. Yine bu ifadede de dindarlık eğilimi yönünden -iç güdümlü dindarlar lehine- bir fark görülmüştür.

Anne- babaya güzel davranma; gençlerin yoksullara yardımdan sonra iyilik olarak kabul ettiği en önemli iyilik sayılabilen davranış olarak tespit edilmiştir. Bu ifadeye katılımında iç güdümlü dindarlar lehine bir fark (1,18) söz konusudur. Dini ve ahlâki değerlerimiz içinde anne ve baba hakkının öneminin büyük olması, onlara güzel davranmanın sürekli olarak teşvik edilmesi ve öğütlenmesi bu hususta motive edici bir unsur olmakla beraber aynı zamanda bir görev ve sorumluluk hissini de beraberinde getirmektedir. Bu duyguya sahip olma iç güdümlü dindarlarda daha fazla olabilir. Bunun dışında bir dindarlık eğiliminden bağımsız olarak da bireyler anne ve babaya güzel davranılması konusunda ortak bir düşünce ve hissiyat içerisinde olabilmektedir. Çünkü insanların anne ve babalarına fitri olarak yakınlık duymaları ve sevgi beslemeleri onlara güzel davranmalarını sağlamaktadır. Sonuç olarak gençlerin anne ve babaya güzel davranma hususunda dindarlık eğilimi yönünden aralarında -iç güdümlü dindarlar lehine- bir fark olması anlaşılır bir durumdur.

Araştırma bulgularına göre iyilik davranışı olarak; sevilen şeylerden ihtiyaç sahiplerine verilmesi (3), insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunulması (2,99) ve güler yüzlü olunması (2,67) hususunda dindarlık eğilimi yönünden gençler arasında anlamlı bir fark görülmüştür. İç güdümlü dindarlar bu iyilik davranışlarını dış güdümlü dindarlardan daha fazla benimsemişlerdir (Bkz. Tablo.25).

Erdemli bir toplum oluşturma amacıyla olan dinler insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin sağlıklı ve güzel bir şekilde gerçekleşmesi için bir takım prensipler koymuştur. Tüm ilahi dinler, insanların birbirini önemsemesini, birbirlerine karşı iyi davranışlarda bulunmasını, iyiliği, yardımlaşmayı, paylaşmayı, birbirlerinin sıkıntılarını giderip sevindirmeyi emretmişlerdir (Ateş, 2002: 16). Özellikle İslam dini kişinin iyiliğe ulaşmasını bu davranışların yapılmasına ve bu değerlerin hayata geçirilmesine bağlamıştır. “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.” (Al-i İmran, 3/92), “Kardeşini güler yüzle karşılamak dahi olsa iyilikten hiçbir şeyi küçük görme!” (Müslim, Birr: 144), “Hani biz İsrailoğulları’ndan, ‘Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz’ diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz.” (Bakara, 2/83), bu konuyla ilgili ayet ve hadislerden sadece bir kaçıdır. Dindar bir kişiden beklenen de bu emir ve tavsiyeleri yerine getirmesi ve bunu içten, samimi bir şekilde gerçekleştirmesidir. Yapılan araştırmalar dindarlık eğiliminin bu davranışlarla anlamlı bir ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Literatürde dindarlığın prososyal davranışlara ve özellikle yardım etme davranışına olan etkisini belirlemek için öncelikle Allport’un iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık modeli ile yardım etme davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Batson, çalışmasında iç güdümlü dindarların yardım etme konusunda dış güdümlü ve sorgulayıcı dindarlara göre daha duyarlı olduklarını ortaya koymuştur (Batson, 1976). Watson ve arkadaşlarının çalışmasında da iç güdümlü dindarlık ve yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. İç güdümlü dindarlarda yardım etme davranışını tetikleyen unsur kişinin kendi içinden gelen yardım etme isteğidir. Dinin bir amaç olarak kabul edilmesi bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Ayten, 2009: 79).

Darley ve Batson (1973), Batson ve Gray (1981), Batson, Schoenrade ve Ventis (1985) gibi araştırmacıların çalışmalarında da i güdümlü dindarlık ve kısmen sorgulayıcı dindarlık ile yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. Bu çalışmalarda dış güdümlü dindarlık ve yardım etme davranışı arasındaki ilişki olumsuz olarak tespit edilmiştir (akt. Ayten, 2009: 80). Yine Batson (1976) ve Watson ve arkadaşlarının (1984) araştırmalarında i güdümlü dindarlığın yardım etme davranışı üzerinde olumlu etkisi olduğu ve kişileri diğerkâm yardım etmeye ynlerdirdiği saptanmıştır (akt. Ayten, 2009: 152).

Ülkemizde Ayten (2009: 153) tarafından yapılan ve prososyal davranışlar, dindarlık ve empati ilişkisini inceleyen çalışmada da dindarlığın inanç ve etki boyutunun yardım etme eğilimi üzerinde olumlu katkısının olduğu grlmştur.

Araştırmalar dış güdümlü dindarlık ile yardım etme davranışı arasında çoğunlukla olumsuz bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bazı çalışmalarda dış güdümlü dindarlık ile yardım etme davranışı arasında zayıf da olsa bir ilişki olduğu grlmştur. Batson, vd. (1985)'ne göre dış güdümlü bireyler yardım edilen bir ortamda olumsuz bir görüntü vermemek için yardım etme davranışında bulunabilmektedir (akt. Ayten, 2009: 79).

Tablo 25'deki bulgulara göre “kötülük yapana engel olmak”; gençlerin iyilik olarak kabul ettiği en önemli davranışlar arasında st sıralarda yer almaktadır. Dindarlık eğilimi ve iyilik sayılabilen davranışlar yönünden bu ifadede i güdümlü dindarlar lehine fark (0,98) grlmştur. Dini literatürde kötülüğe engel olmanın önemli bir prensip (Al-i İmran, 3/104, 114) olması i güdümlü dindarların bu hususta dış güdümlü dindarlara göre biraz daha hassas olmasını sağlamış olabilir. Ancak burada belirtmemiz gereken husus kötülüğe engel olma noktasında gençlerin dindarlık eğilimi bakımından aralarında çok büyük bir fark olmamasıdır. Bunun nedeni içinde buldukları ergenlik dönemi itibariyle gençlerin ahlâki gelişim noktasında ahde vefa, cömertlik, sadakat, iyilik gibi ahlâki değerlerin öneminin farkına varmış olmasıdır. Yine bu gelişime bağlı olarak bu dönemde ergenlerde hak ve adalet fikri de egemen olmaya başlamıştır. Bunun neticesinde haksızlık yapan, eşit davranmayan kimselere sert tepkiler verebilirler (Koç, 2004: 237). Gençlerin, toplumda karşılaştıkları ktlklere engel olma hususunda sergiledikleri bu davranış

ahlâki gelişim sürecinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bu durum aynı zamanda iyilik algılarının da genel olarak olumlu geliştiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma bulgularına göre gençler, kişilerin arasını düzeltme (2,82), dürüst olma (1,64) ve sözünde durmayı (1,96) da iyilik davranışları arasında öncelikli olarak benimsemişlerdir. Ancak dindarlık eğilimi açısından bu hususlarda aralarında anlamlı fark görülmüştür. Yani iç güdümlü dindarlar dış güdümlü dindarlara göre bu ifadeleri daha fazla benimsemişlerdir (Bkz. Tablo.25).

Literatürde; iyilikseverlik kapsamına giren prososyal değerlerin dindarlık ile ilişkisini inceleyen çalışmalar mevcuttur. “Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sorumluluk sahibi olmak, sadık olmak, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat” iyilikseverlik değer tipinin içeriğini oluşturan prososyal değerlerdir (Duriez, Fontaine, Luyten, 2003: 27). Bu çalışmalar dindarların ahlâki ve toplumsal değerleri (dürüst, bağışlayıcı, hoşgörülü, iyiliksever, itaatkâr vb.) kişisel yetkinlik değerlerinden (kendini kontrol edebilme, zevk, bağımsız olma vb.) daha üst sıralarda tercih ettiklerini ortaya koymuştur (Duriez, Fontaine, Luyten, 2003). Batıda bu konuyla ilgili yapılan çalışmaları değerlendiren Batson, Schoenrade ve Ventis (1985: 344-345), iç güdümlü dindarlık arttıkça daha fazla yardımsever olma, başkalarının ihtiyaçlarını düşünme, başkalarına sevgi ve şefkat gösterme eğiliminin de arttığını belirlemişlerdir (akt. Ayten, 2009: 87).

Ülkemizde bu konuyla ilgili yapılan değer çalışmalarında genel olarak “yardımseverlik, dürüstlük, bağışlayıcılık, sorumluluk sahibi ve adil olma” gibi prososyal ilkeleri içeren “iyilikseverlik” değerine önem verildiği ve bu değer ile dindarlık arasında olumlu ilişki olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2009: 87).

Yönetici adaylarının siyasal ve dini tercihleri ile yaşam değerleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Atay, kendini çok dindar olarak nitelendirenlerin hazcılık değerinden daha fazla iyilikseverliğe önem verdiklerini tespit etmiştir (Atay, 2003). Üniversite gençliğinin dindarlık ve değer yönelimlerini araştıran bir başka araştırma sonucunda ise dindarlığın birey düzeyi değer tipleri arasında en güçlü olumlu ilişkiyi gelenek değer tipiyle gösterdiği ve bunu iyilikseverlik değer tipinin takip ettiği ortaya çıkmıştır (Mehmedoğlu, 2006). Öğretmenlerde değerler, dindarlık ve iş doyumunu araştıran Zeynep Arslan (2006), çalışmasında dindarlığın etki ve inanç boyutu ile iyilikseverlik arasında olumlu bir ilişki bulmuştur.

Yağcı (2006), lise gençliğinin değer tercihlerini araştırdığı çalışmasında, öğrencilerin en fazla “iyilikseverlik” değerini önemsediklerini belirtmiştir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin değer yönelimlerini inceleyen Karaca (2008), Yağcı (2006) ile benzer bir sonuca ulaşmış ve öğrencilerin en fazla “iyilikseverlik” değer tipine önem verdiklerini tespit etmiştir. Uysal (2007), tarafından gerçekleştirilen çalışmada da, dindarlık ile iyilikseverlik değeri arasında olumlu bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Dindarlığın artmasına paralel olarak iyilikseverliğe verilen önem artmıştır.

Sonuç olarak araştırma bulgularımız iç güdümlü dindarların bu değerleri (kişilerin arasını düzeltme, dürüst olma, sözünde durma vb.) dış güdümlü dindarlardan daha fazla benimsediğini göstermiştir.

Tablo 25’de 9,10 ve 11. sırada yer alan maddeler iyilik kavramının inanç ve ibadet boyutuna ilişkin ifadeleri içermektedir. “Allah’a itaat etmek” (3,74), “dini emirleri yerine getirmek” (3,67) ve “iyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır” (2,77) ifadelerinde dindarlık eğilimi açısından anlamlı bir fark çıkmıştır. İç güdümlü dindarlar bu ifadeleri dış güdümlü dindarlardan daha fazla benimsemişlerdir.

Dindarlık ve dini pratikler ilişkisini inceleyen Dalmış (2009: 110-112), çalışmasında dindarlık düzeyi ile ibadetleri gerçekleştirme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Yine bu çalışmada dindarlık düzeyi ile dinin ve ibadetin işlevini önemseme arasında da olumlu bir ilişki olduğu görülmüştür.

Tablo 25’deki bulgulara göre iç güdümlü dindarlar ile dış güdümlü dindarlar arasında en büyük fark öfkesine hâkim olma (3,88) ifadesinde ortaya çıkmıştır. İç güdümlü dindarlık ile öfkesine hâkim olma arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca “Sabırlı olmak” (2,58) ve “Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım” (3,41) ifadelerinde de bu durumu destekleyecek şekilde bir fark çıkmıştır.

Genel olarak dinler özelde ise İslam dini, mensuplarına öfkelerine hâkim olmayı, sabırlı olmayı ve kötülüğe iyilikle karşılık vermelerini tavsiye etmiştir. “O takva sahipleri ki; onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever.” (Al-i İmran, 3/134) ve “İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki

kez verilecektir.” (Kasas, 28/54) ayetlerinde görüldüğü üzere bu davranışlar hem tavsiye edilmiş hem de iyilik olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca öfkeyi yenmek ve affetmek takva ile ilişkilendirilmiştir. Dini içselleştirerek yaşayan iç güdümlü dindarların da bunları gerçekleştirmeleri daha mümkün görünmektedir.

Literatürde özellikle affetme ve dindarlık ilişkisini araştıran çalışmalarda bu sonucu destekleyen bulgular elde edilmiştir. Jose ve Alfons’un (2007) araştırmasında dindarlık ile affetme arasında olumlu ilişki bulunmuştur. Dindar kişilerde başkalarını affetmeleri durumunda kendilerinin de Tanrı tarafından affedileceğine dair güçlü bir ümit oluşmaktadır. Amerika’da yaptıkları çalışmada Webb ve arkadaşları (2005) ibadetleri yerine getirmede daha hassas olan ve iç güdümlü dini inanca sahip kişilerin affetme kabiliyetinin daha yüksek olduğunu saptamışlardır (akt. Ayten, 2009: 124-125). Ülkemizde yapılan ve affetme eğilimi ile dindarlık ilişkisini inceleyen çalışmada da bu ikisi arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmuştur. “Araştırmada bireylerin dindarlık düzeylerini gösteren ‘Allah’a yakınlık hissi, sosyal problemlerin çözümünde dini emirleri referans alma, dürüstlük, oruç, namaz gibi ibadetleri yerine getirme, Kur’an okuma ve dini bilgi düzeyine sahip olma’ gibi dindarlık eğilimindeki artışla birlikte, kişilerin, kendilerine karşı suç işlemiş birisini ‘anlama, onun hatasını düzeltebileceğini düşünme ve problemin asıl kaynağını araştırma’ gibi affetme eğiliminin arttığı; suçludan ‘kaçma, ona güvenmeme, mesafeli davranma, ilişkilerini gözden geçirme ve ondan hoşnut olmama, onun yaptığını burnundan getirme, ona misliyle karşılık verme, ona beddua etme, incinmesini ve acı çekmesini isteme’ gibi öç alma eğiliminin azaldığı anlaşılmıştır” (Ayten, 2009: 124).

Sonuç olarak araştırmalardan elde edilen bulguların bizim araştırmamızı desteklediği ve öfkeyi yenme, sabırlı olma, kötülüğe iyilikle karşılık verme ve affetme gibi iyilik sayılan davranışların iç güdümlü dindarlıkla olumlu, dış güdümlü dindarlıkla ise olumsuz bir ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 25’deki bulgulara göre gençlerin dindarlık eğilimi açısından aralarında anlamlı farkın olduğu ifadelerden birisi “akrabalık bağlarının güçlendirilmesi” (3,4) diğeri ise “kişinin kendisiyle ilişkisini kesen akrabasıyla görüşmeye devam etmesidir” (3,8). Bu ifadelerin iç güdümlü dindarlıkla olumlu bir ilişkisi olduğu görülmüştür.

İslam Dini, mensuplarını aile ve akrabalık ilişkilerinin iyi bir şekilde sürdürülmesi konusunda uyarmış ve bu hususta tavsiyelerde bulunmuştur. “...Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının...” (Nisa,

4/1). “Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse, akrabasına iyilik etsin!” (Buhari, Edeb: 85; Müslim, İman: 74-75). Bu ayet ve hadiste akrabalık bağınının kopartılmasından sakınmak gerektiği bildirilirken bunun Allah’a karşı gelmekten sakınmakla peşpeşe zikredilmesi manidardır. Ayrıca yine iman ve akrabaya iyilik yapılması gerektiği hususu birlikte belirtilmiştir. “Akrabasının yaptığı iyiliğe aynıyla karşılık veren, onları koruyup gözetmiş sayılmaz. Akrabayı koruyup gözetken kişi, kendisiyle alâkayı kestikleri zaman bile, onlara iyilik etmeye devam edendir.” (Buhari, Edeb: 15; Ebu Davud, Zekât: 45; Tirmizi, Birr: 10) hadisinde ise akrabalık ilişkisinin tek taraflı bile olsa devam ettirilmesi, iyiliğin karşılıksız olarak yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu emir ve tavsiyeleri herkesin çok kolaylıkla yapabilmesi pek mümkün değildir. Bu davranışları ancak iradesi güçlü, olgun, kendini gerçekleştirebilen ve dini içten, samimi bir şekilde yaşayan insanlar yapabilir.

Araştırmamızda şimdiye kadar açıklanan iyilik davranışlarının - özellikle kişilerin arasını düzeltme, öfkeyi yenme, sabırlı olma, kötülüğe iyilikle karşılık verme ve affetme gibi- dindarlık eğilimleri ile olan ilişkisi bu sonucu desteklemektedir. Bu davranışların da iç güdümlü dindarlıkla olumlu ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Çünkü din, dindarlık düzeyine bağlı olarak bireyin kişilik yapısını kuvvetlendirmekte ve kendini gerçekleştirmesini sağlamaktadır (Gürses, 2010). Dindarlık ve kendini gerçekleştirme ilişkisini inceleyen çalışmaların bir kısmında (Gürses, 2010; Göcen, 2005; Özdoğan, 1995) bu ikisi arasında anlamlı bir ilişki bulunurken Ayten’in (2004) çalışmasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırmaların önemli bir kısmının gösterdiği gibi dini üst seviyede yaşayan iç güdümlü dindarlarda kendini gerçekleştirme ihtimali daha yüksektir. Buna bağlı olarak da “kendini gerçekleştiren insanların temel özellikleri olan; olayları ve insanları olduğu gibi algılayabilme, insanlıkla ilgili bir probleme yönelik olma, vakur, ketum ve sakin olabilme, insanları kişisel çıkar aracı olarak kullanmama, haset etmeme, insanlık sevgisi ile dopdolu olma...” (Gürses, 2010: 165-166) gibi vasıflara sahiptirler. Kişilik yapısının kuvvetlendiği iç güdümlü dindarların akrabalık ilişkilerini daha kuvvetli bir şekilde sürdürmesi ve gerektiğinde kendisiyle ilişkisini kesen akrabasına bile iyilik yapması dış güdümlü dindarlara göre daha mümkün gözükmektedir.

Dindarlık eğilimi ve iyilik sayılabilen davranışlarla ilgili Tablo 25’de yer alan; öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi (3,85), arkadaşına kopya

vermek (2,74) ve zenginin malını çalıp yoksula vermek (2,45) ifadelerinde de dindarlık eğilimi yönünden anlamlı bir fark görülmüştür. Bu ifadelerin içeriği olumsuzdur ve bu eylemlerde bir haksızlık ve adaletsizlik sözkonusudur. Samimi bir dindarın da böyle bir durumu tasvip etmesi pek mümkün değildir. Bu nedenle bu ifadelerin iç güdümlü dindarlıkla olumsuz, dış güdümlü dindarlıkla olumlu bir ilişkisinin olması anlaşılır bir durumdur.

3.2.4. İç Güdümlü Dindarlık-Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma

Sonucunda Hissedilenler

Araştırma hipotezimizde (H/2); iç güdümlü dindarlık ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan korelasyon analizi sonucunda anlamlılık değeri 0,000 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve korelasyon değeri 0,379 gibi bir değer çıktığı için dindarlık eğilimi ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo.26). Dış güdümlü dindarların iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubuna ait toplam puan ortalaması 14,39 iken iç güdümlü dindarlarda bu puan 15,55'dir (Bkz. Tablo.27). Görüldüğü üzere ortalama puanlarda anlamlı bir artış sözkonusudur. Bu sonuçlar iç güdümlü dindarlık ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermekte ve hipotezimizi de desteklenmektedir.

Tablo 28'deki bulgulara göre gençlerin dindarlık eğilimleri yönünden en büyük fark "Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm" (2,56) ifadesinde çıkmıştır. İç güdümlü dindarlar bu ifadeyi daha çok benimsemişlerdir. Araştırmada iyilik yapma nedenleri arasında "Allah rızası için iyilik yaparım" (2,95) ifadesinde iç güdümlü dindarlar lehine ortaya çıkan sonuç da bu durumu desteklemektedir. "Gururlanırım" (1,35) ifadesi ters olarak kodlanmış bir madde olmasına rağmen burada iç güdümlü dindarların puanı daha fazla çıkmıştır. İyilik yaptığım için pişman olurum (2,31) ifadesini ise dış güdümlü dindarların daha çok benimsemiş olduğu görülmektedir.

3.3. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Demografik Yapı Arasındaki İlişki

Bu başlık altında iyilik algısı ölçeği alt gurupları ile cinsiyet, yaş, okul türü, sınıf, sosyo- ekonomik düzey gibi değişkenler arasındaki ilişkiye ait bulgular değerlendirilmiştir.

3.3.1. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Cinsiyet Arasındaki İlişki

Cinsiyet değişkeni ile ilgili her alt başlıkta ise öncelikle soru bazında iyilik algısı alt guruplarına ait ortalama puanların değerlendirilmesi yapılarak örneklem gurubunun genel görüntüsü ortaya konulmuştur.

3.3.1.1. İyilik Tanımı Alt Gurubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Tablo 29'daki bulgular incelendiğinde genel olarak gençlerde iyilik tanımının olumlu yönde geliştiği ve iyilik ile ilgili olumlu ifadelerin (1 ve 14 arası) puanlarının yüksek olduğu görülmektedir. Gençler en yüksek ortalama puan ile "İyilik içten gelerek yapılmalıdır" (4,62) ifadesine katılmışlardır. İyilik dini içerikli yönünden daha fazla ahlâki ve insani boyutuyla algılanmıştır. "İyilik güzel ahlâktır" ifadesi en yüksek puana (4,53) sahip maddelerden ikincisidir. Gençler ayrıca iyiliği faydalı işler yapmak (4,22) olarak algılamakta, iyiliğin empati yeteneğimizi geliştirdiğini (3,96) ve iyilik edenin iyilik bulacağını (3,93) düşünmektedir. Gençler iyiliğin insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirdiğini (4,37) ve evrensel bir değer (4,27) olduğunu düşünmektedir.

Türkiye'de yapılan iyilik ile ilgili az sayıdaki araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. İlköğretim öğrencilerinin iyilik algısına yönelik yapılan bir çalışmada öğrenciler; iyilikle kurulan arkadaşlıkların kalıcı olduğunu (4,48), iyilik yaparak iyi dostluklar gelişeceğini (4,80), iyiliğin insanların iletişimini kuvvetlendirdiğini (4,51) ve evrensel bir kavram olduğunu (4,39) belirtmiştir (Fadıllıoğlu, Kırnık, 2009: 258).

Araştırmamızda elde edilen bulgulara göre gençler iyiliğin kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandıracağına (4,24) ve hayata umutla bakmayı sağlayacağına (4,17) inanmaktadır. Gençlere göre iyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah'tan beklenmelidir (4,04). Gençler ayrıca her türlü iyiliğin sadaka yerine geçeceğini (3,70) ve iyilik yapmanın kendilerini kötülüklerden koruyacağını (3,65)

düşünmektedir. Bu iki ifadenin tablodaki sıralamada ardı ardına gelmesi manidardır (Bkz. Tablo.29). Bu durum gençlerin dini literatürde yer alan sadaka vermenin kötülükleri önleyeceği bilgisini içselleştirdiklerini göstermektedir.

Tablo 29'daki bulgulara göre gençlerin çoğu iyiliği gizlice yapmaktadır (3,72). Yaptıkları iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isteyenler (1,86) azdır. İyilik algısına yönelik olarak Elazığ Fırat Üniversitesi öğrencileriyle yapılan çalışmada da benzer sonuçlar çıkmıştır. Öğrencilerin % 97,5'i yapılan iyiliğin gizli kalması yönünde görüş bildirmiştir (Oğuz, vd. 2009: 601).

Araştırma bulguları bize örneklem gurubunun genel olarak olumlu bir iyilik tanımına sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte gençlerin bir kısmı özellikle günümüz dünyasında iyilik yapmanın bir kıymeti olmadığını (2,55) ve iyilik yapan kişinin istismar edildiğini de (2,69) düşünmektedir (Bkz. Tablo.29). Hastane çalışanları ile yapılan bir çalışmada sağlık personelinin iyilikten bazen maraz doğacağına inandığı tesbit edilmiştir (Çiftçi, Kalaycı, 2009: 631). Oğuz ve arkadaşlarının 2009 yılında yaptıkları çalışmada ise üniversite öğrencilerinin % 47,1'i iyilikten maraz doğacağına inandığını söylemiştir. Bunun sebebi olarak da iyilik yapanın karşılık beklentisi içerisinde olması ve iyilik yapılan kişinin de kendisine yapılan iyiliğin kıymetini bilmemesi gösterilmiştir. Yine bu çalışmada üniversite öğrencilerinin önemli bir oranı (%4 her zaman, %47 bazı durumlarda) yaptıkları iyiliğe karşılık beklediklerini belirtmiştir. Ancak bu konuda farklı sonuçlar çıkan çalışmalar da mevcuttur. Fırat Üniversitesi'nde akademisyenlerin iyilik kavramı ile ilgili düşünceleri üzerine yapılan çalışmada akademisyenlerin çoğunun iyilik yaparken karşılık beklemedikleri ortaya çıkmıştır (Karakoç, vd. 2009: 630). Yine bu sonuca benzer bir şekilde sağlık personeli de iyiliği karşılık beklemeden yaptıklarını ifade etmiştir (Çiftçi, Kalaycı, 2009: 631). Elazığ'da ilköğretim öğrencileri “iyilik yaptıktan sonra arkadaşımın karşılık beklerim” (2,19) görüşüne “katılmıyorum” düzeyinde cevap vermişlerdir (Fadıllıoğlu, Kırnık, 2009: 259). Araştırmamızda da benzer bir şekilde yaptığı iyiliğin karşılığını bekleyenlerin ortalama puanı (2,24) çıkmıştır.

Ali Ayten'in (2009: 110-111) Türkiye'nin yedi bölgesi ve otuziki ilinde yaptığı çalışma önemli veriler içermektedir. Yardım etme eğilimi, empatik eğilim ve dindarlık olguları arasındaki ilişki ve etkileşimi ele alan bu araştırmanın sonuçlarına

göre genel yardım etme eğilimi bakımından araştırma gurubunun % 76'sı koşulsuz/ karşılıksız yardım etme; % 16'sı, koşullu/karşılıklı yardım etme; % 5'i yardımdan kaçma ve sadece % 2'si, yardımı reddetme eğilimi göstermiştir. Araştırmaya katılanların % 94'ü, hayır kurumuna yardım etme konusunda, koşulsuz/ karşılıksız yardım etme eğilimi sergilemiştir. Komşuya yardım konusunda ise, karşılıklı/ koşullu yardım eğilimi oranı (% 49) karşılıksız/ koşulsuz yardım eğilimi oranına (% 48) göre daha yüksek çıkmıştır.

Tablo 29'deki bulgular incelendiğinde iyilikle ilgili olumsuz ifadelerin (15-23 arası) puanlarında anlamlı bir şekilde azalma olduğu görülmektedir. “İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim” (2,45), “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider” (2,30), “Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim” (1,86), “İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım” (1,69) ifadeleri gençler tarafından çoğunlukla olumlu bulunmamış ve tercih edilmemiştir. “İyilik çıkarıcılıktır” (1,59) ifadesi ise tabloda en düşük puanla en son sırada yer almıştır.

Bu sonuçlar bize gençlerde iyilik tanımının genel anlamda olumlu geliştiğini ve bu konuda duyarlı olduklarını göstermektedir.

3.3.1.2. İyilik Tanımı ve Cinsiyet

Araştırma hipotezimizde (H/3); iyilik tanımı ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan istatistikî analiz sonucunda eta katsayısı 0,156 çıkmıştır. Cinsiyet ve iyilik tanımı arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. İyilik tanımı ortalama puanı kızlarda 92,57, erkeklerde 89,13'tür (Bkz. Tablo.30). Bu sonuçlara göre ilgili hipotezimiz desteklenmiştir.

Tablo 31'deki bulgulara göre ise örneklem gurubumuzun cinsiyete göre iyilik tanımı arasında bazı ifadelerde fark görülmüştür. Örneğin kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında en yüksek fark (0,44) “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider” ifadesinde ortaya çıkmıştır. Erkekler bu ifadeyi daha fazla benimsemişlerdir. Benzer şekilde erkek öğrenciler “İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim” (0,38), “Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim” (0,38), “İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eşyalarımı veririm” (0,25) ifadelerine de kız öğrencilerden daha fazla katılmışlardır. Kız öğrenciler ise “İyilik

yapmak beni kötülüklerden korur” (0,33), “İyilik empati yeteneğimizi geliştirir” (0,31), “İyilik hayata umutla bakmayı sağlar” (0,30), “Her türlü iyilik sadaka yerine geçer” (0,27), “İyiliği gizlice yaparım” (0,18) ifadelerini erkek öğrencilerden daha fazla benimsemişlerdir. Sonuç olarak ifadelerin içeriğine bakıldığında kız öğrencilerde iyilik tanımının daha olumlu olduğu görülmektedir.

Literatürde genel olarak iyilik algısının tespitine yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmında ise iyilik algısı cinsiyet değişkeni açısından incelenmemiştir. Bu ilişkinin incelendiği çalışmalardan biri Fadıllıoğlu ve Kırnık’a (2009: 259) aittir. İlköğretim öğrencilerinin iyilik algılarının incelendiği bu çalışmada kız öğrencilerin sadece “sevgi ve emek iyiliktir” ifadesine erkek öğrencilerden daha fazla katıldıklarını tesbit edilmiştir. Bunun dışındaki iyilik ifadelerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır.

3.3.1.3. İyilik Yapma Nedenleri Alt Gurubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Tablo 32’deki bulgulara göre gençler öncelikle Allah rızası için iyilik yapmaktadır (4,23). Bunun yanında iyilik yaptıklarında mutlu da olmaktadır (3,88). Bu sonuçlar “iyilik yapma sonucunda hissedilenler” alt boyutuyla da anlamlı bir ilişki içindedir (Bkz. Tablo.38). Her ikisinde de birbirine yakın bir sıralama vardır. Tablo 35’deki sıralamada 3. maddeden itibaren dış güdümlü dindarlıkla ilişkili bir iyilik anlayışının ifadeleri mevcuttur. Bu ifadelerden 3. sıradaki “Vicdanımı rahatlatmak için iyilik yaparım” (3,53) ve 4. sıradaki “Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım” (2,60) ortalama puanlar seviyesinde iken 5,6 ve 7. maddelerdeki ifadeler puan bakımından ortalamanın altındadır. Bu tablo bize gençlerin iyilik yapma nedenlerinin iç güdümlü bir dindarlık anlayışına uygun olarak şekillendiğini göstermektedir.

Oğuz ve arkadaşlarının (2009) yaptığı çalışmada üniversite öğrencileri iyilik yapma nedenlerini; başkasına yardımcı olmak için, kendileri için, Allah rızası için, insanlık için ve mutlu olduğum için şeklinde sıralamışlardır. Akademisyenlerin ise büyük çoğunluğu iyiliği Allah rızası için, karşısındaki kişinin ihtiyacından dolayı veya mutlu olmak için yapmaktadırlar. Bunun yanında bir kısmı ise karşılığında bir

şey bekledikleri için iyilik yaptıklarını belirtmiştir (Karakoç, vd. 2009: 630). Bu araştırmanın sonucu bizim çalışmamızla paralellik göstermektedir.

Fadıllıoğlu ve Kırmık'ın (2009: 258) çalışmasında ilköğretim öğrencileri “İyilik yapmak öğretmenimin gözüne girmemi sağlar” (2,86) ifadesine “kısmen katılıyorum” düzeyinde görüş bildirmişlerdir. Bizim çalışmamızda “Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım” ifadesi ise daha düşük ortalama puana sahip çıkmıştır (2,24) (Bkz. Tablo.35). Bu durum her iki çalışma gurubunun yaş farkından kaynaklanabilir. Araştırmamızın bulgularında da yaş ve iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Bkz. Tablo.43). Yaş arttıkça iyilik beklentisiz olarak yapılmaya başlamaktadır.

3.3.1.4. İyilik Yapma Nedenleri ve Cinsiyet

Araştırma hipotezimizde (H/3); iyilik yapma nedenleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu öngörülmüştü. Yapılan istatistikî analize göre eta katsayısı 0,203 çıkmış ve cinsiyet ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kız öğrencilerin iyilik yapma nedenleri ortalama puanı 30,76, erkek öğrencilerin ise 29,05'tir (Bkz. Tablo.33). Buna göre ilgili hipotezimiz desteklenmiştir.

Örneklem gurubunun cinsiyete göre iyilik yapma nedenleri arasında Allah rızası için (0,04) ve vicdanımı rahatlattığı için (0,02) iyilik yaparım ifadelerinde anlamlı bir fark görülmemiştir. Bunun dışında erkek öğrenciler “İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım” (0,34), “Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım” (0,25), “Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım” (0,25), “Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım” (0,21) ifadelerini kız öğrencilerden daha fazla benimsemişlerdir. Kızlar ise “Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım” (0,41) ifadesine erkeklerden daha fazla katılmışlardır (Bkz. Tablo.34). Bu bulgular erkeklerin kızlara göre daha çok toplumsal statü, toplumsal ve kişisel beklenti ve yine kişisel tatmin vb. nedenlerle iyilik yapma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

3.3.1.5. İyilik Sayılabilecek Davranışlar Alt Gurubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Tablo 35 incelendiğinde gençlerin iyilik davranışını çoğunlukla yardım etme davranışı olarak algıladıkları görülmektedir. “İyilik yoksullara yardım etmektir” ifadesi (4,53) ortalama puan ile ilk sırada, “Yaşlı insanların yükünü taşımak” (4,27) ifadesi de üçüncü sırada yer almıştır. Anne ve babaya güzel davranma (4,41) ifadesi ise ikinci sırada yer almaktadır. Bu gerçekten çok olumlu bir sonuçtur. Çünkü ergenlik dönemi anne ve baba ile bazı çatışmaların ve sorunların yaşandığı bir dönemdir. Buna rağmen bu ifadenin yüksek ortalama puana sahip olması sevindirici bir durumdur. Gençler daha sonra ise kişilerin arasını düzeltmeyi (4,26), kötülük yapana engel olmayı (4,24), dürüst olup (4,17), sözünde durmayı (4,11) ve ihtiyaç sahiplerine sevilen şeylerden vermeyi (4,02) iyilik davranışı olarak görmüşlerdir.

Lise gençliğinin değer yönelimlerini araştıran Küçük (2009: 105); gençler arasında özellikle maneviyat, erdemlilik, sosyal sorumlulukla ilgili değerlerin ön planda olduğunu tespit etmiştir. Buna göre maneviyatla ilgili olan; hayır işleri yapmak, dua etmek, dini ibadetleri yapmak, günahlarından arınmak gibi değerler en yüksek puanları almıştır. Bunun yanında sosyal sorumluluk içinde yer alan; sorumluluk sahibi olmak, her zaman kendinden kötü durumdaki insanları hatırlamak, yardımsever olmak, hoşgörülü davranmak, haksızlıklara karşı çıkmak ve yaşlılara değer vermek gibi değerlerin de lise gençliği arasında yaygın kabul gördüğü ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de; iyilik algısına yönelik olarak yapılan çalışmalarda da genel olarak birbirini destekleyen sonuçlar çıkmıştır. Fadılloğlu ve Kırnık’ın (2009: 259) çalışmasında ilköğretim öğrencilerinin % 40,44’ü iyilik davranışı olarak birine yardım etmeyi, % 25,84’ü fakirlere yardımda bulunmayı, % 21,34’ü yaşlılara yardım etmeyi, % 19,10’u sokak çocuklarına yardımda bulunmayı, % 16,85’i engellilere yardım etmeyi ve % 10,11’i ormanları korumayı belirtmiştir. Görüldüğü üzere öğrenciler için “iyilik” yardım etme davranışı ile bütünleşmiştir. Elazığ Bilim ve Sanat Merkezindeki üstün yetenekli öğrencilerle bir çalışma yapan Yavaş (2009) da benzer bir sonuçla öğrencilerin büyük çoğunluğunun iyilik kavramını “yardım” kavramıyla eşleştirdiğini tespit etmiştir. “Sınıfta iyilik” ise genel olarak paylaşma, saygı, anlayış ve destek olma şeklinde algılanmıştır. Elazığ Fırat Üniversitesinde

üzerinde yapılan çalışmada öğrencilerin çoğunlukla iyiliği; insanları sevmek, yardımcı olmak, hoşgörülü davranmak, tebessüm etmek gibi maddi olmayan şekillerde tanımladığı görülmüştür (Oğuz, vd. 2009: 604). Akademisyenler de yine benzer şekilde iyilik kavramını çoğunlukla karşılıksız yapılan yardım, güzel davranış, mutluluk, ihtiyacı olana verme şeklinde tanımlamışlardır. (Karakoç, vd. 2009: 630).

Araştırmamızın iyilik sayılabilecek davranışlar tablosunda 9,10 ve 11. maddeler iyilik kavramının inanç ve ibadet boyutu ile ilgili ifadeleri içermektedir. “Allah’a itaat etmek” (3,98), “dini emirleri yerine getirmek” (3,94) ve “iyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır” (3,93) ifadelerinin birbirine çok yakın puanlara sahip olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo.35). Bu sonuçlar gençlerin genel olarak iyiliği yardım etme davranışı ile eşleştirmelerine rağmen oldukça yüksek seviyede dini literatürdeki iyilik olarak nitelendirilen bu hususları da bildiklerini göstermektedir.

Örneklem gurubundaki öğrenciler daha sonra sırasıyla insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunmayı (3,92), güler yüzlü olmayı (3,90) iyilik davranışı olarak belirtmişlerdir. Karakoç’un (2009) çalışmasında akademisyenler en ucuz ve zahmetsiz iyiliğin “tebessüm etmek” olduğunu söylemişlerdir. Oğuz ve arkadaşlarının (2009) yaptığı çalışmada da öğrencilerin insanların sıkıntılı zamanlarında yanlarında bulunmayı, insanlara içten gülümsemeyi iyilik davranışlarını olarak belirttikleri görülmüştür. Gençler bu davranışların ardından “akrabalık bağlarını güçlendirmeyi” (3,82) iyilik davranışı olarak tercih etmişlerdir. Küçük’ün (2009: 135) araştırmasında gençlerin aile ve akrabalık ilişkilerini düzenleyen değerler yönünden ciddi bir aşınmaya maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 35’de dikkat çeken bir husus 16. sıradaki “Öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi”, (3,52) ve 18. sıradaki “Arkadaşına kopya vermek”, (3,42) maddelerinin içeriklerinin olumsuz olmasına rağmen ortalama puanlarının düşük olmamasıdır. Bu sonuç gençlerin bir kısmının kendi lehlerine olabileceklerini düşündükleri bir durumda yanlış bile olsa böyle bir davranışı onayladıklarını göstermektedir.

Tablo 35’de dikkat çeken diğer bir husus da 19. sıradaki “Seninle ilişkisini kesen akrabanla görüşmeye devam etmek”, (3,01) ve 20. sıradaki “Bana kötülük

yapan kimseye iyilik yaparım” (2,71) maddelerin olumlu içeriklerine rağmen sıralamanın sonlarında yer almalarıdır. Bu durum gençlerin genel olarak olumlu iyilik algısına sahip olmalarına rağmen bir kısmının kendilerine bir kötülük yapıldığında buna iyilikle karşılık verecek yapıda olmadıklarını göstermektedir. Aynı tablodaki “Sabırlı olmak” (3,73) ve “Öfkesine hâkim olmak” (3,50) ifadelerinin 15 ve 17. sırada olması da bu durumla örtüşmektedir. Gençlerin içinde buldukları dönem itibariyle ahlâki yargılarında değişiklikler olabilmektedir. Ayrıca bu dönemde daha heyecanlı ve sabırsızdırlar. Özellikle haksızlıklar karşısında çok duyarlıdırlar. Bu nedenle doğal olarak kendilerine bir kötülük yapıldığında bunu affetme veya iyilikle karşılık verme hepsinin kolay kabulleneceği bir eylem değildir. Bu özellikler ancak ahlâki yetkinliğe ulaşılması durumunda gerçekleşebilmektedir. Karakoç’un (2009: 630) çalışmasında ise akademisyenlerin çoğu kendilerine kötülük yapan kimseye iyilik yapacaklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç da açıklamalarımızı doğrulamaktadır.

Tablo 35’de ortalama puan bakımından en son sırada “Zenginin malını çalıp yoksula vermek” (1,99) ifadesi yer almıştır. Gençlerin çok büyük çoğunluğu bu davranışı onaylamamıştır. Bu sonuçla “Kötülük yapana engel olmak” (4,24) ve “Dürüst olmak” (4,17) ifadelerinin sonuçları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

3.5.1.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Cinsiyet

Araştırma hipotezimizde (H/3); iyilik sayılabilecek davranışlar ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu öngörülmüştü. Yapılan istatistikî analizde eta katsayısı 0,114 çıkmış ve cinsiyet ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Kızların iyilik sayılabilecek davranışlar ortalama puanı 80,74, erkeklerin ise 78,05’tir (Bkz. Tablo.36). Bu sonuca göre ilgili hipotezimiz desteklenmiştir.

Tablo 37’deki bulgulara göre, iyilik sayılabilecek davranışlar alt gurubundaki; yoksullara yardım, anne babaya güzel davranma, yaşlı insanların yükünü taşıma, kötülük yapana engel olma, sözünde durma, dini emirleri yerine getirme, akrabalık bağlarını güçlendirme, ilişkisini kesen akraba ile görüşmeye devam etme, kendisine kötülük yapan kimseye iyilik yapma hususunda erkekler ve

kızlar arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Yine olumsuz içeriğe sahip olan; öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi, arkadaşına kopya verme ve zenginin malını çalıp yoksula verme gibi ifadelerde de cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. İyilik sayılan davranışlar içinde en büyük fark erkekler lehine Allah'a itaat etme ifadesinde (0,98) ortaya çıkmıştır. Ancak kişilerin arasını düzeltme, dürüst olma, sevilen şeylerden ihtiyaç sahiplerine verme, güler yüzlü olma, sabırlı olma ve öfkesine hâkim olmada kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Kadınların fitraten bu davranışları yapmaya daha yatkın olmaları ve toplumsal, kültürel kodların kadınları bu davranış biçimlerine yönlendirmesi bu sonucun çıkmasında etkili olmuş olabilir.

Konuyla ilgili yapılan araştırmalara baktığımızda; Ayten'in (2009: 116) çalışmasında kadınların arkadaşına, erkeklerin ise belirsiz durumlarda yardım etmeye daha eğilimli oldukları ve basit yardım, dayanışma, komşuya yardım, hayır kurumuna yardım ve yabancıya yardım etmede erkekler ve kadınlar arasında anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde üniversite öğrencilerinin değerleri üzerine yapılan bir çalışmada (Artan, vd. 2005: 57-58); kız öğrencilerin muhtaçlara, akrabaya, arkadaşına ve yardım kuruluşuna yardım etmeyi içeren yardım değerine erkek öğrencilerden daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir (akt. Ayten, 2009: 117).

Literatürde bulunan konuyla ilgili çalışmalarda bireylerin cinsiyetlerine uygun yardım davranışlarına yöneldikleri saptanmıştır. Alice Eagly ve Maureen Crowley konuyla ilgili 172 araştırmayı incelemiş ve kadınların tanıdıkları kişilere ve yakın arkadaşlarına yardım etmeye erkeklere göre daha eğilimli oldukları bulunmuştur. Eniolf'un (2006) araştırmasında ise erkeklerin ekonomik yardımlarda daha başarılı olmalarına karşın, kadınların gönüllülük gerektiren yardım davranışlarında daha başarılı oldukları görülmüştür (akt. Ayten, 2009: 117).

Literatürde ayrıca iyilikseverlik kapsamına giren prososyal değerler ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların bazılarında cinsiyet değişkeni ile iyilikseverlik değeri arasındaki ilişki incelenmiştir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin değer yönelimlerini araştıran Mehmedoğlu (2006: 152), kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında özellikle özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik ve güvenlik değerlerine verilen önem bakımından anlamlı fark bulunduğunu ve bu değerleri kızların daha çok

benimsediğini tespit etmiştir. “Yardımsaver olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sorumluluk sahibi olmak, sadık olmak, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat” iyilikseverlik değer tipinin içeriğini oluşturan prososyal değerlerdir (Duriez, Fontaine, Luyten, 2003: 27). Bizim çalışmamızda da dürüst olma, güler yüzlü olma, sabırlı olma, öfkesine hâkim olma vb. davranışlar kızlar tarafından daha fazla benimsenmiştir (Bkz. Tablo.37). Yağcı'nın (2006: 86-87), lise gençliğinin değer tercihlerini araştırdığı çalışmasında, kız öğrencilerin iyilikseverlik, evrenselcilik, uyuma ve güvenlik değerine erkeklerden daha fazla yer verdikleri görülmüştür. Dilmaç ve arkadaşlarının çalışmasında da yardımsaverlik, uyum ve güvenlik alt boyutları ortalamalarının kızların lehine olduğu tespit edilmiştir (Dilmaç, vd. 2009: 18)

3.3.1.7. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Alt Gurubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Tablo 38'deki bulguların sıralamasına bakıldığında iyilik yapma sonucunda daha çok olumlu duygular hissedildiği görülmektedir. Gençler iyilik yaptıktan sonra en çok mutlu olmakta (4,35) ve Allah'ın rızasını kazandıklarını düşünmektedirler (4,30). Bu konuyla ilgili ilköğretim öğrencileriyle yapılan çalışmada benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Öğrencilerin % 33,70'i iyilik yaptıktan sonra kendilerini mutlu hissettiklerini, % 23,59'u sevindiklerini, % 22,47'si ise kendilerini iyi hissettiklerini belirtmiştir (Fadıllıoğlu, Kırnık, 2009: 257).

Araştırmamızın bulgularına göre iyilik yapma sonucu gururlananların puanı 3,67'dir. İyilik yaptıktan sonra pişman olanlar ise azdır (1,79). Bu araştırma sonucundan farklı olarak; akademisyenlerin iyilik kavramı ve iyilik yapma düşüncelerinin incelendiği çalışmada ise iyilik yaptıktan sonra pişmanlık duyanlar ve duymayanlar birbirlerine yakın oranda çıkmıştır. Akademisyenler pişmanlık nedeni olarak iyilik yaptıkları için istismar edilmelerini, enayi yerine konulmalarını ve insanların yapılan iyilik karşısında nankör davranmalarını belirtmişlerdir (Karakoç, vd. 2009: 630). Akademisyenlerin lise öğrencilerine göre iyilik yaptıktan sonra daha fazla pişmanlık duymalarının nedeni olarak yaş itibarıyla bu konuda daha çok olumsuz deneyim yaşamış olmaları zikredilebilir.

3.3.1.8. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Cinsiyet

Araştırma hipotezimizde (H/3); iyilik yapma sonucunda hissedilenler ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu öngörülmüştü. Yapılan istatistikî analizde eta katsayısı 0,184 çıkmıştır. Cinsiyet ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kız öğrencilerin bu guruta ortalama puanı 15,56, erkek öğrencilerin 14,77'dir (Bkz. Tablo.39). Bu sonuçlar ilgili hipotezimizi desteklemektedir.

Tablo 40'daki bulgulara göre iyilik yaptıktan sonra Allah'ın rızasını kazandığını düşünme noktasında cinsiyetler arası anlamlı bir fark görülmemiştir. "Gururlanırım" ve "iyilik yaptığım için pişman olurum" ifadelerinde erkekler, "mutlu olurum" ifadesinde ise kızlar lehine anlamlı bir fark çıkmıştır. Genel olarak kızların iyilik yaptıktan sonra erkeklere göre daha fazla olumlu duygular içerisinde oldukları saptanmıştır. Araştırmamızda iyilik tanımı, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma nedenleri alt guruplarında da kızlar lehine çıkan anlamlı sonuçlar da bu tablodaki bulguları desteklemektedir.

3.3.2. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Yaş Arasındaki İlişki

3.3.2.1. İyilik Tanımı ve Yaş

Araştırma hipotezimizde (H/3) yaş ile iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Ancak yapılan korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,277 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri 0,056 gibi çok küçük bir değer çıktığı için yaş ile iyilik tanımı alt gurubu arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir (Bkz. Tablo.41). Bu durumda hipotezimizin yaş ve iyilik tanımı alt gurubu ile ilgili kısmı desteklenmemiştir.

3.3.2.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Yaş

Araştırma hipotezimizde (H/3) yaş ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,021 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve korelasyon değeri 0,119 çıktığı için yaş ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir

(Bkz. Tablo.43). Bu sonuca göre hipotezimizin yaş ve iyilik yapma nedenleri alt gurubu ile ilgili kısmı desteklenmiştir.

Araştırmanın örneklemini 14 ve 18 yaş arası gençler oluşturmakta ve bu gurup içerisinde en fazla 15 ve 17 yaş gurubunda öğrenci bulunmaktadır (Bkz. Tablo.44). Bu nedenle yaşa göre iyilik yapma nedenleri arasındaki farkı öncelikle bu iki yaş gurubunu içeren örnekler üzerinden açıklamak anlamlı olacaktır. Tablo 45'deki bulgulara göre "Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım" ifadesi aynı ortalama puana (3,92) sahip çıkmıştır. "Allah rızası için iyilik yaparım" ifadesinde ise sadece 0,01 puan fark saptanmıştır. Bu iki yaş gurubu arasında en yüksek fark ise 0,29 puanla 15 yaş lehine "Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım" ifadesinde görülmüştür. 0,24 puan fark ise "Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım" ifadesinde 17 yaş lehine çıkmıştır.

Örneklemin 14 ve 18 yaş gurubunda iyilik yapma nedenleri arasındaki en düşük fark 0,01 puanla "Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım" ifadesinde saptanmıştır. En yüksek ve anlamlı fark ise 0,73 puanla "Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım" ve 0,71 puanla "Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım" ifadelerinde 18 yaş lehine ortaya çıkmıştır. Tablo 45'de genel olarak görüldüğü üzere yaş aralığı arttıkça farklılıklar daha anlamlı hale gelmektedir.

3.3.2.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Yaş

Araştırma hipotezimizde (H/3) yaş ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,956 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri -0,003 çıktığı için yaş ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında bir ilişki görülmemiştir (Bkz. Tablo.46). Bu sonuca göre hipotezimizin yaş ve iyilik sayılabilecek davranışlar alt gurubuyla ilgili kısmı hipotezimiz desteklenmemiştir. Bunun nedeni örneklem gurubumuzun yaş aralığının birbirlerine çok yakın olması olabilir. Daha geniş yaş aralığında yapılan çalışmalar farklı sonuçlar vermiştir.

Ayten'in (2009: 122) çalışmasında basit yardım, komşuya yardım ve yabancıya yardım türlerinde yaş dönemleri (16-74) arasında farklılık olduğu ve ergenlik sonrası yaş guruplarında yardım etme eğiliminin giderek arttığı görülmüştür. Ancak genel yardım etme açısından yaşlılık döneminde tekrar düşüş yaşandığı

belirlenmiştir. Uysal'ın (2007: 40) araştırması da yaş aralığı geniş (15-80) bir örneklem üzerinde yapılmış ve yaş ile yardım etme eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Her iki çalışmada da yaş aralığının geniş olması bu sonuçların çıkmasında etkili olmuştur.

3.3.2.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Yaş

Araştırma hipotezimizde (H/3) yaş ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,087 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri 0,088 çıktığı için yaş ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir (Bkz. Tablo.48). Bu sonuca göre hipotezimizin yaş ve iyilik yapma sonucunda hissedilenlerle ilgili kısmı desteklenmemiştir.

3.3.3. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Sınıf Arasındaki İlişki

3.3.3.1. İyilik Tanımı ve Sınıf

Araştırma hipotezimizde (H/3) sınıf ile iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Ancak yapılan spearman korelasyon analizinin sonuçlarının anlamlılık değeri 0,525 çıkmıştır. Bu sayı 0.05'ten büyük olduğu ve korelasyon değeri 0,033 çıktığı için sınıf ve iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Bkz. Tablo.50). 9. sınıfların iyilik tanımı ortalama puanı 90,55, 11. sınıflardan 91,47 biraz düşük çıkmıştır (Bkz. Tablo.51). Ancak bu fark ilişkinin istatistikî olarak anlamlı olduğunu göstermemektedir. Araştırmamızda yaş ve iyilik tanımı arasında da anlamlı bir ilişki bulunamaması bu sonucu doğrulamaktadır (Bkz. Tablo.41). Bu bulgulara göre hipotezimizin sınıf ve iyilik tanımı alt gurubuyla ilgili kısmı desteklenmemiştir.

Fadıllıoğlu ve Kırnık'ın (2009: 259) ilköğretim öğrencileri ile yaptıkları çalışmada; öğrenim görülen sınıf ile iyilik algısı arasında sadece “İyilik daha sonra hatırlanan bir gerçektir” ifadesinde anlamlı bir fark bulunmuştur. 5. sınıf öğrencileri 4. sınıf öğrencilerinden daha fazla bu görüşe katılmışlardır. Çalışmada iyilik algısı ile ilgili diğer on dokuz maddede sınıflar arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

3.3.3.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Sınıf

Araştırma hipotezimizde (H/3) sınıf ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan spearman korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,018 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten küçük olduğu ve korelasyon değeri 0,122 çıktığı için sınıf ile iyilik yapma nedenleri arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo.52). 9. sınıfların iyilik yapma nedenleri puanı 30,49, 11. sınıfların ise 29,49'dur (Bkz. Tablo.53). Araştırmamızda yaş ve iyilik yapma nedenleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunması bu sonucu doğrulamaktadır (Bkz. Tablo.43). Bu bulgulara göre hipotezimizin sınıf ve iyilik yapma nedenleri alt gurubuyla ilgili kısmı desteklenmiştir.

Tablo 54'deki bulgulara göre 9 ve 11. sınıflar arasında "Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım" (0,33) ve "Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım" (0,22) ifadelerinde fark görülmüştür. Her iki ifadenin içeriğinde başka kişiler tarafından onaylanma ve takdir edilme duygusu vardır. Sınıf seviyesinin yükselmesine bağlı olarak gençler kişilik yapılarının da gelişmesiyle iyiliği beklentisiz olarak yapabilecek duruma gelebilirler.

3.3.3.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sınıf

Araştırma hipotezimizde (H/3) sınıf ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Spearman korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,783 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve spearman korelasyon değeri 0,014 çıktığı için sınıf ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Bkz. Tablo.55). 9. sınıfların iyilik sayılabilecek davranışlar puanı 79,32, 11. sınıfların ise 79,73'tür (Bkz. Tablo.56). Bu sonuçlara göre hipotezimizin sınıf ve iyilik sayılabilecek davranışlar alt gurubuyla ilgili kısmı desteklenmemiştir.

Orta öğretim öğrencilerinin değer yönelimlerini inceleyen Yağcı (2006: 103), sınıf seviyesi faktörünün öğrencilerin değer tercihlerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Bu araştırmaya göre 9. sınıflar gelenek değerine, 10. sınıflar başarı,

uyarılım, iyilikseverlik, uyma, güvenlik değerlerine, 11. sınıflar ise hazcılık değerine diğer sınıflardan daha fazla önem vermişlerdir.

3.3.3.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sınıf

Araştırma hipotezimizde (H/3) sınıf ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Spearman korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,275 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri 0,056 çıktığı için sınıf ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Bkz. Tablo.57). 9. sınıfların iyilik yapma sonucunda hissedilenler puanı 15,08, 11. sınıfların ise 15,32'dir (Bkz. Tablo.58). Bu fark istatistikî açıdan bir anlam ifade etmemektedir. Bu sonuçlara göre hipotezimizin sınıf ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubuyla ilgili kısmı desteklenmemiştir.

Tablo 59'daki bulgulara göre 9. sınıflar ile 11. sınıflar arasında iyilik yaptıktan sonra "Mutlu olurum" (0,21) ve "Gururlanırım" (0,36) ifadelerinde 9. sınıflar lehine az da olsa bir fark görülmüştür.

3.3.4. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Okul Türü Arasındaki İlişki

3.3.4.1. İyilik Tanımı ve Okul Türü

Araştırma hipotezimizde (H/3) okul türü ile iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan istatistikî analize göre eta katsayısı 0,213 çıkmış ve okul türü ve iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. En olumlu iyilik tanımına 94,01 ortalama puanla İmam- hatip lisesi (5) öğrencilerinin sahip olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo.60). Bu sonuca göre hipotezimizin okul türü ve iyilik tanımı alt gurubuyla ilgili kısmı desteklenmiştir.

Tablo 61'deki bulgulara göre okul türleri arasında iyilik tanımı yönünden en büyük fark "Her türlü iyilik sadaka yerine geçer" (1,04) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeyi en fazla imam- hatip lisesi (5) öğrencileri benimserken, meslek lisesi (1) öğrencileri en düşük puanı almıştır. "İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır" ifadesinde imam –hatip lisesi (4,48) ve özel lise (4) (4,51) arasında

anlamli bir fark görülmezken, Anadolu lisesi (3,86) ile bu liseler arasında anlamli bir fark (0,73) grlmtr. “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider” ifadesinde de yine imam –hatip lisesi (2,08) ve özel lise (2,06) arasında anlamli bir fark görülmezken, normal lise (3) ile anlamli bir fark (0,67) ortaya çıkmıştır.

Tablo 61’de sıralamada 15 ve 23. maddeler arasında yer alan ve iyilik tanımı ile ilgili olumsuz içeriğe (ters maddeler) sahip olan “İyilik yapan kişi istismar edilmektedir”, “İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eyalarımı veririm”, “İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim”, “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider”, “Yaptığım iyiliğin karşılığını beklerim”, “Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim”, “İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım”, ve “İyilik ıkarıcılıktır” ifadelerine normal lise, Anadolu lisesi (2) ve meslek lisesi (1) ğrencilerinin birbirlerine yakın ortalama puanlarla katıldıkları saptanmıştır.

Araştırma bulguları incelendiğinde genel olarak imam- hatip lisesi ile özel lisenin birbirine yakın ortalama puanlara sahip olduğu görülmektedir. Bunun nedeni anket uygulamasını yaptığımız özel lisenin ğrenci ve veli profilini daha ziyade kendini dindar olarak tanımlayan ailelerin oluşturması ve öğrencilerin ailerinden belli bir dini eğitim almış olmaları olabilir. Bunun yanında tablodaki bulgulara göre ifadeler bazında da en olumlu iyilik tanımına imam- hatip lisesinin, en olumsuz iyilik tanımına ise anadolu lisesi ve normal lisenin sahip olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo.61).

Fadıllıoğlu ve Kırnık’ın (2009: 260) ilköğretim öğrencileri ile yaptıkları çalışmada; öğrenim görülen okulun ğretim şekline göre ikili ğretim yapan okullarda okuyan öğrenciler, tekli ğretim yapan öğrencilere göre iyiliğin evrensel bir kavram olduğuna daha fazla katılmışlardır. İyilik algısına yönelik diğer on dokuz maddede anlamli bir fark bulunmamıştır. Bizim araştırmamızda da “İyilik evrensel bir değerdir” (0,18) ifadesine en fazla özel lise öğrencileri (4,36), en az ise meslek lisesi öğrencileri (4,18) katılmıştır (Bkz. Tablo.61).

3.3.4.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Okul Türü

Araştırma hipotezimizde (H/3) okul türü ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamli bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan istatistikî analizde eta katsayısı

0,190 çıkmıştır. Okul türü ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre hipotezimizin okul türü ve iyilik yapma nedenleri alt gurubuyla ilgili kısmı desteklenmiştir.

Tevfik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi (5), 30,96 iyilik yapma nedenleri ortalama puanı ile ilk sırada yer almıştır (Bkz. Tablo.62). Bu sonuca göre ilgili hipotezimiz desteklenmiştir. Tablo 63'deki bulgulara göre okul türleri arasında en büyük fark "Allah rızası için iyilik yaparım" (0,97) ifadesinde imam-hatip lisesi (5) ile Anadolu lisesi (2) arasında görülmüştür. Okul türleri arasında en küçük fark ise "Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım" (0,32) ifadesinde özel lise (4) ile meslek lisesi (1) arasında bulunmuştur. "Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım" (0,53) ifadesi en fazla özel lise (4), en az ise imam- hatip lisesi (5) tarafından benimsenmiştir. Bu sonucun tam tersi "Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım" (0,51) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeyi en fazla imam-hatip lisesi (5) öğrencileri, en az ise özel lise (4) öğrencileri benimsemiştir. "Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım" (0,37) ifadesine de en fazla Anadolu lisesi (2) öğrencileri, en az ise imam-hatip lisesi (5) öğrencileri katılmıştır. "Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım" (0,4) ifadesini en fazla normal lise (3) öğrencileri, en az ise özel lise (4) öğrencileri benimsemiştir. "İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım" (0,57) ifadesine ise puanları birbirine çok yakın olarak (1,64- 1,65) en az özel lise (4) ve imam-hatip lisesi (5) öğrencileri, en fazla ise meslek lisesi (1) öğrencileri katılmıştır.

Tablo 63'deki bulgular genel olarak değerlendirildiğinde imam-hatip lisesi öğrencilerinin iyilik yapma nedenlerinin (5. madde hariç) diğer liselere göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu konuda imam-hatip lisesine en yakın okul türü özel lise olmuştur.

3.3.4.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Okul Türü

Araştırma hipotezimizde (H/3); iyilik sayılabilecek davranışlar ile okul türü arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan istatistikî analizde eta katsayısı 0,322 çıkmıştır. Okul türü ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Tevfik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi (5), 84,72 iyilik sayılabilecek davranışlar ortalama puanı ile ilk sırada yer almıştır (Bkz.

Tablo.64). Bu sonuca göre hipotezimizin okul türü ve iyilik sayılabilecek davranışlar alt gurubuyla ilgili kısmı desteklenmiştir.

Tablo 65'e göre iyilik sayılabilen davranışlarda okul türleri arasında en büyük fark "Seninle ilişkisini kesen akrabanla görüşmeye devam etmek" (1,22) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeyi en fazla imam-hatip lisesi (5) öğrencileri (3,89), en az ise Anadolu lisesi (2) öğrencileri (2,67) benimsemiştir. Okul türleri arasında en küçük fark ise "Kötülük yapana engel olmak" (0,27) ifadesinde özel lise (4) (4,38) ile Anadolu lisesi (2) (4,11) arasında tespit edilmiştir.

İmam- hatip lisesi öğrencileri Tablo 65'deki bulgulara göre anne babaya güzel davranma (0,4), dürüst olma (0,52), sözünde durma (0,5), sevdiğimiz şeylerden ihtiyaç sahiplerine verme (0,68), akrabalık bağlarını güçlendirme (0,49), sabırlı olma (0,81), öfkesine hâkim olma (0,75), ilişkisini kesen akraba ile görüşmeye devam etme (1,22) ve kötülük yapan kimseye iyilik yapma (0,64) gibi iyilik sayılan davranışları diğer okul türlerine göre anlamlı bir şekilde daha fazla benimsemiştir. "Zenginin malını çalıp yoksula vermek" ise (1,55) ortalama puanla imam-hatip lisesi öğrencilerinin en az katıldığı ifade olmuştur.

Özel lise öğrencileri ile diğer okul türleri arasında en fazla yoksullara yardım etme (0,39), yaşlı insanların yükünü taşıma (0,45), kişilerin arasını düzeltme (0,42), kötülük yapana engel olma (0,27), Allah'a itaat etme (1,01), dini emirleri yerine getirme (0,73), ibadetleri hakkıyla yapma (0,62) ve insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunma (0,54) ifadelerinde fark görülmüştür." Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım" ise 2,44 ortalama puanla özel lise öğrencilerinin en az katıldığı ifade olmuştur (Bkz. Tablo.65).

Anadolu Lisesi "Güler yüzlü olmak" ifadesini 4,05 ortalama puanla en fazla benimseyen okul olmuştur. "Zenginin malını çalıp yoksula vermek" ifadesine de 2,44 ortalama puanla yine en fazla Anadolu lisesi katılmıştır. Bunun yanında yoksullara yardım etme (4,36), Allah'a itaat etmek (3,47), dini emirleri yerine getirme (3,56), ibadetleri hakkıyla yapma (3,64), arkadaşına kopya verme (3,16) ve ilişkisini kesen akraba ile görüşmeye devam etme (2,67) Anadolu lisesinin en az katıldığı ifadelerdir (Bkz. Tablo.65).

Normal lise öğrencilerinin diğer okul türleri içerisinde en yüksek ortalama puanı; öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi (3,86) ifadesinden aldıkları

görülmüştür. Sözüde durma (3,83), akrabalık bağlarını güçlendirme (3,58) ve öfkesine hâkim olma (3,17) ise normal lise öğrencilerinin en az katıldığı ifadeler olmuştur (Bkz. Tablo.65).

Meslek lisesi öğrencileri diğer okul türlerine göre en düşük ortalama puana sahip çıkmıştır. İyilik sayılabilen davranışlarla ilgili olumlu anlamda en yüksek puana hiçbir ifadeye ulaşamamıştır. Anne- babaya güzel davranma (4,23), yaşlı insanların yükünü taşıma (4,07), kişilerin arasını düzeltme (4,07), dürüst olma (3,8), sevilen şeylerden ihtiyaç sahiplerine verme (3,69), insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunma (3,62), güler yüzlü olma (3,43) ve sabırlı olma (3,28) meslek lisesinin diğer okul türlerine göre en az katıldığı ifadelerdir (Bkz. Tablo.65).

Sonuç olarak okul türü ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İmam-hatip lisesi ile diğer okul türleri arasında imam-hatip lisesi lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu liselerde normal eğitim yanında din eğitiminin de yapılıyor olması bu sonucu meydana getirmiştir. Lise öğrencilerinin değer tercihlerini inceleyen Yağcı da (2006: 101), çalışmasında imam-hatip lisesi öğrencilerinin genel liselerde öğrenim gören öğrencilerden daha fazla “iyilikseverlik” değerine önem verdiklerini tespit etmiştir. Lise gençliği ve değer yönelimlerini inceleyen Küçük de (2009: 133) çalışmasında maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluklar gibi değerlere bağlılığın imam-hatip lisesinde diğer okul türlerine göre daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Tablo 65’deki bulgulara göre bazı ifadelerde (1-3-4-5-9-10-11-12); özel lise; az bir farkla da olsa imam-hatip lisesinden olumlu anlamda daha fazla ortalama puan almıştır. İyilik sayılabilecek davranışlar alt gurubundan 83,25 puan alarak imam-hatip lisesinden sonra ikinci sırada yer alması bu durumu açıklamaktadır. Daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi örneklemdaki özel okulun veli ve öğrenci profilinin kendilerini dindar olarak tanımlayan kişilerden oluşması bu sonucun meydana gelmesinde etkili olmuş olabilir.

3.3.4.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Okul Türü

Araştırma hipotezimizde (H/3); iyilik yapma sonucunda hissedilenler ile okul türü arasında anlamlı bir ilişki olacağı öngörülmüştü. Yapılan istatistikî analize göre eta katsayısı çıkmıştır. Okul türü ve iyilik yaptıktan sonra hissedilenler alt gurubu

arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tevfik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi (5), 16,31 iyilik yaptıktan sonra hissedilenler ortalama puanı ile ilk sırada yer almıştır (Bkz. Tablo.66). Bu sonuca göre hipotezimizin okul türü ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubuyla ilgili kısmı desteklenmiştir.

Tablo 67'deki bulgulara göre "İyilik yaptıktan sonra mutlu olurum" (0,4) ifadesine 4,59 ortalama puanla en fazla imam-hatip lisesinin (5), 4,19 puanla ise en az Anadolu lisesinin (2) katıldığı görülmüştür. "Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm" (0,84) ifadesi de 4,67 ortalama puanla yine en fazla imam-hatip lisesi (5), 3,83 puanla ise en az Anadolu lisesi (2) tarafından benimsenmiştir. İyilik yapma sonucunda hissedilenler ile okul türleri arasında en büyük fark da "Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm" (0,84) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeye imam- hatip lisesine çok yakın bir puanla (4,64) özel lisenin de katıldığı görülmüştür.

"Gururlanırım" (3,95) ve "İyilik yaptığım için pişman olurum" (2,08) ifadelerini en fazla benimseyen okul türü normal lise (3) olmuştur. İmam-hatip lisesinin de (5), 3,33 ortalama puanla "Gururlanırım" ifadesine en az katılan okul türü olduğu görülmüştür. "İyilik yaptığım için pişman olurum" ifadesini de 1,6 puanla özel lise (4) ve 1,61 puanla imam-hatip lisesinin (5), en az benimseyen okul türleri olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo.67).

Sonuç olarak okul türü ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İmam-hatip lisesi ile diğer okul türleri arasında imam-hatip lisesi lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

3.3.5. İyilik Algısı Ölçeği Alt Gurupları ve Sosyo-Ekonomik Düzey Arasındaki İlişki

3.3.5.1. İyilik Tanımı ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Araştırma hipotezimizde (H/4); sosyo- ekonomik düzey ve iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı öngörülmüştü. Yapılan spearman korelasyon analizine göre anlamlılık değeri 0,228 çıkmıştır. Bu sayı 0,05'ten büyük olduğu ve spearman korelasyon değeri -0,062 çıktığı için sosyo-ekonomik düzey ve iyilik tanımı alt gurubu arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Bkz. Tablo.68).

Sosyo- ekonomik düzeyi düşük olan gurup (1) en yüksek puanı (92,07), sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan gurup (3) en düşük puanı (88,38) almıştır (Bkz. Tablo.69). Bu sonuca göre hipotezimiz desteklenmiştir.

3.3.5.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Araştırma hipotezimizde (H/4); sosyo- ekonomik düzey ve iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı öngörülmüştü. Yapılan spearman korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,351 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve korelasyon değeri -0,048 çıktığı için sosyo-ekonomik düzey ve iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Bkz. Tablo.70). Bu sonuca göre hipotezimiz desteklenmiştir.

3.3.5.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Araştırma hipotezimizde (H/4); sosyo- ekonomik düzey ve iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olmadığı öngörülmüştü. Yapılan spearman korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,742 çıkmıştır. Bu sayı 0.05 ten büyük olduğu ve spearman korelasyon değeri -0,017 çıktığı için sosyo-ekonomik düzey ve iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Bkz. Tablo.72). Bu sonuca göre ilgili hipotezimiz desteklenmiştir.

Konuyla ilgili olarak çalışmasında sosyo- ekonomik düzey ve yardım etme eğilimini de inceleyen Ayten (2009: 139), temel ihtiyaçlarını bile zor karşılayanların en yüksek, hiç düşünmeden harcama yapanların ise en az yardım etme eğilimine sahip olduklarını tespit etmiştir. Lise gençliği ve değer yönelimlerini inceleyen Küçük (2009: 133) çalışmasında; ailenin sosyo-ekonomik seviyesi yükseldikçe bu ailelerin çocuklarının maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluklar gibi değerlere bağlılığının azaldığını tespit etmiştir. Karaca'nın (2008: 83) çalışmasında ise ailelerin sosyo-ekonomik düzeyi ile öğrencilerin değer yönelimleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.5.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Araştırma hipotezimizde (H/4); sosyo- ekonomik düzey ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı öngörülmüştü. Yapılan spearman korelasyon analizi sonuçlarının anlamlılık değeri 0,520 çıkmıştır. Bu sayı 0.05'ten büyük olduğu ve spearman korelasyon değeri 0,033 çıktığı için sosyo-ekonomik düzey ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurubu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Bkz. Tablo.74). Bu sonuca göre ilgili hipotezimiz desteklenmiştir.

SONUÇ

Lise düzeyinde bulunan gençlerde iç güdümlü- dış güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırma Ankara ilinde bulunan beş farklı lise türünde lise 1. ve 3. sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Örneklem gurubu 379 kişiden oluşmuştur. Dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişki anket tekniği kullanılarak elde edilen bulgular doğrultusunda ortaya konmuştur. Araştırmada cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü, sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenlerle iç güdümlü- dış güdümlü dindarlık ve iyilik algısı alt gurupları arasındaki ilişki de incelenmiştir. Araştırmada öncelikle örneklem gurubundaki gençlerin genelinin dindarlık eğilimi ve iyilik algısı düzeyleri tespit edilmiştir. Daha sonra ise iç güdümlü-dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ve demografik değişkenlerle dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bulgulardan elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Araştırma bulgularına göre örneklem gurubundaki gençler dış güdümlü dindarlıktan daha fazla iç güdümlü dindarlık eğilimine sahiptir. Genel olarak iyilik algıları olumlu yönde gelişmiştir. İyiliği öncelikle Allah rızası için yapma eğilimindedirler. İyilik davranışını çoğunlukla yardım etme davranışı olarak algılamışlardır. İyilik yaptıktan sonra ise çok mutlu olmuş ve Allah'ın rızasını kazandıklarını düşünmüşlerdir.

Araştırmada temel olarak iç güdümlü –dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ve alt gurupları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan korelasyon analizi bulgularına göre iç güdümlü dindarlık ile iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt gurupları arasında pozitif yönde anlamlı, dış güdümlü dindarlık ile ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bu sonuç; “Dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, dış güdümlü dindarlıkla iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki ana hipotezimizi desteklemiştir. Benzer biçimde “İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları olan iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı

bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlarda genel olarak iyilik algısı daha olumludur.” şeklindeki hipotezimiz de (H/2) desteklenmiştir.

Araştırmada iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasındaki ilişki de incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre dindarlık eğilimi (iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık) ile cinsiyet, yaş, sınıf ve sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. İç güdümlü dindarlık ile okul türü arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve İmam- Hatip Lisesi diğer okul türlerine göre daha fazla iç güdümlü dindarlık eğilimine sahip çıkmıştır.

Bu sonuçlara göre “Dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki alt hipotezimiz (H/1) sadece dindarlık eğilimi ve okul türü değişkeni ilişkisi açısından desteklenmiştir.

Araştırmada iyilik algısı ve alt gurupları ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiler de tespit edilmiştir. Bu bölümde elde edilen bulgulara göre cinsiyet ile iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Sonuçlar kızların genel iyilik algısının erkeklere göre daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumda “Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, sınıf ve okul türü ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezimizin (H/3) cinsiyet yönünden desteklendiği görülmüştür.

Yaş ve iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasındaki ilişkiye dair yapılan korelasyon analizinde yaş ile iyilik tanımı, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucu hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yaş ile iyilik yapma nedenleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmuş ve yaş arttıkça iyilik yapma nedenlerinde de olumlu yönde bir artışın olabileceği görülmüştür. Bu sonuca göre “Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, sınıf ve okul türü ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezimiz (H/3) sadece yaş ve iyilik yapma nedenleri ilişkisi yönüyle desteklenmiştir.

Araştırmada sınıf değişkeni ile iyilik algısı ve alt gurupları arasındaki ilişki de incelenmiştir. Spearman korelasyon analizi bulgularına göre sınıf ile iyilik tanımı, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucu hissedilenler arasında anlamlı

bir ilişki bulunamamıştır. Sınıf ve iyilik yapma nedenleri arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuş ve sınıf düzeyi arttıkça iyilik yapma nedenlerinde de pozitif yönde anlamlı bir artışın olabileceği görülmüştür. Bu sonuca göre “Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, sınıf ve okul türü ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezimiz (H/3) sadece sınıf ve iyilik yapma nedenleri ilişkisi yönüyle desteklenmiştir. Bu sonuçlarla yaş- iyilik algısı ve alt gurupları arasındaki ilişkinin sonuçları paralellik göstermiştir.

Araştırmada okul türü ile iyilik algısı ve alt gurupları arasındaki ilişki de ele alınmıştır. Okul türü ile iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucu hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İmam-Hatip lisesinin genel iyilik algısının diğer okul türlerinden daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre; “Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, sınıf ve okul türü ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezimiz (H/3) okul türü değişkeni yönüyle de desteklenmiştir.

Araştırmada son olarak sosyo-ekonomik düzey ile iyilik algısı ve alt gurupları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan spearman korelasyon analizi bulgularına göre sosyo-ekonomik düzey ile iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Elde edilen bulgulara göre “Demografik değişkenlerden olan sosyo-ekonomik düzey ile iyilik algısı ölçeği alt gurupları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.” (H/4) şeklindeki hipotezimiz desteklenmiştir.

Sonuç olarak bu araştırmada elde edilen bulgular; ana hipotezimizi desteklemiş ve lise düzeyinde bulunan gençlerde iç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

Ağırkaya, G. (2009). *Kur'an-ı Kerim'de Birr*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Akarsu, B. (1994). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.

Akdoğan, A. (2011). *Sosyal Ahlak*, Pınar Yayınları, İstanbul.

Aktaş, Y. ve Köktaş, M.E. (der.) (2007). *Din Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, Ankara.

Allport, G.W. ve Ross, J.M. (1967). "Personal Religious Orientation And Prejudice", *Journal of Personality and Social Psychology*, No: 5, ss: 432-433.

Allport, G. W. (1968). *The Person in Psychology*, Beacon Press, Boston. (akt.), Asım Yapıcı ve Salih Zengin, İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova İlahiyat Fakültesi Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C: 1, No: 4, ss. 173-206

Altuner, İ. (2008). "İlahiyat, Metafizik ve Bilim Alanında Değerler Felsefesi", *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, No: 5, İstanbul.

Armaner, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Arslan. A. (1994). *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara.

Arslan, Z.Ş. (2009)." İyilik Halkasına Ait Bir Kavram: Diğerkâmlık ve Eğitimi", *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss. 538- 546.

Arslan, Z. (2006). "Öğretmenlerde Dindarlık, Değerler ve İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Atalay, T. (2005). *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.

Atay, S. (2003). "Türk Yönetici Adaylarının, Siyasi ve Dini Tercihleri ile Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki", *Değerler Eğitimi Dergisi*, No: 3, ss. 87-120.

Ateş, S. (1989). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.

Ateş, A.O. (2002). "İlahi Dinlerin Ortak Değerleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 2, No: 2, ss. 15- 25

Atkinson, R.L. v.d. (2010). *Psikolojiye Giriş*, (çev.) Alogan, Y. Arkadaş Yayınevi, Ankara.

Aydın, M.S. (1992). *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, Ankara.

Aydın, M. (2011). “Değerler, İşlevleri ve Ahlak”, *Eğitime Bakış Dergisi*, No: 19, ss: 39-45

Ayten, A. (2004). “Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ayten, A. (2009). “ Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Ayten, A. (2009). “Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No: 37, ss. 111-128

Bacanlı, H. (1999). “Üniversite Öğrencilerinin Değer Tercihleri”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, No: 20, ss: 597-610, (çevrimiçi), [http// www.pegem.net /akademi/ 3-926](http://www.pegem.net/akademi/3-926), 18 Nisan 2013.

Bacanlı, H. (2002). *Psikolojik Kavram Analizleri*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Bacanlı, H. ve Dombaycı, M.A. (2012). “Değerler Eğitiminde Değer Boyutlandırma Yaklaşımı”, II. Uluslararası Değerler Eğitimi Sempozyumu, 16-18 Kasım, İstanbul. (Çevrimiçi), [http// www.dombayci.com./ dosyalar/yazilar/dem_ kongre_bildiri/pdf](http://www.dombayci.com./dosyalar/yazilar/dem_kongre_bildiri/pdf), 18 Nisan 2013.

Bahadır, A. (2001). “Temel Gelişim Özellikleri Açısından Ergenlik Dönemi”, *Tabula Rasa*, No: 3, ss. 109-119

Bahadır, A. (2006). “Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.

Başaran, İ.E. (1994). *Eğitim Psikolojisi*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara.

Batson, C. D. (1976). “Religion as Prosocial: Agent or Double Agent?” *Journal for the Scientific Study of Religion*, No: 15 (1), ss. 19-45. (Çevrimiçi), [http// www.jstor.org/discover/10.2307/](http://www.jstor.org/discover/10.2307/) 12 Nisan 2013.

Baymur, F. (1994). *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.

Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayınları, İstanbul.

- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Psikolojiye Giriş*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Bolay, S.H. (2007). “Aşkın Değerler Buhranı”, Değerler Eğitimi Sempozyumu (26-28 Kasım), ed. Recep Kaymakcan vd. Dem Yayınları, İstanbul.
- Budak, S. (2005). *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Buhari, Muhammed (1981). *El- Camiu 's- Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Bulut, S.S. (2009). “İyilik Yapma Değerinin Öğrencilerin Bilişsel Dünyalarına Yerleştirilmesi”, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss. 104-114
- Cevizci, A. (1996). *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları, Ankara
- Cirhinlioğlu, F.G. (2006). “Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Cirhinlioğlu, F.G. (2010). *Din Psikolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Cirhinlioğlu, F.G. ve Ok, Ü. (2011). “Kadınlar mı Yoksa Erkekler mi Daha Dindar?” *Zeitschrift für die Welt der Türken*, c: 3, No: 1, ss. 121-141. (Çevrimiçi), <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewFile/217>, 9 Mayıs 2013.
- Clouse, B. (2000). “Ergenlerde Ahlak Gelişimi ve Cinsellik”, çev. Turgay Gündüz, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 9, No: 9, ss. 715-753
- Coşkun, İ. (2009). “İyilikte Süreklilik ve Dini İnançlar”, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss.357-367
- Cüceloğlu. D. (2009). *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Çakmaklı, K. (1996). *Çocuklarda ve Gençlerde Psiko- sosyal Sağlık*, Seha Neşriyat, İstanbul.
- Çanga, E.N. (2008). “Kötülüğe Karşı İyilik Yapmanın İnsanı Olgunlaştırmadaki Önemi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çantay, H. B. (1972). *Kur'an'ı Hakim ve Meal-i Kerim*, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul.

Çetin, F. (2010). “Orta Öğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık- Empati İlişkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çınar, A. (2006). “Modern Zamanların Değer Arayışı: Varlık- Bilgi- Değer Birliğinin Önemi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C: 4, No: 11, ss. 53-68.

Çiftçi, T. ve Kalaycı, H.K. (2009). “Hastane Çalışanlarının İyilik Yapma Konusundaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi”, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss.631-632

Dalmış, L. (2009). “Dindarlık Düzeyi İle Dini Pratiklerin İlişkisi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca- Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Dihlevi, Şah Veliyyullah, (2002). *Hüccetullahi'l- Baliğa*, çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, C: 1, İstanbul.

Dilmaç, B. vd. (2009). “Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayış İle Değer Tercihlerinin İncelenmesi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C: 7, No: 18, ss. 9-24

Doğan, D. M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, (y.y.y.).

Duriez, B. Fontaine, R.J. ve Luyten, P. (2003). “Dindarlık Hayatımızı Hala Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller”, çev. Veysel Uysal, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No: 24, ss. 25-42

Duru, E. (2002). “Öğretmen Adaylarında Kişi- Durum Yaklaşımı Bağlamında Yardım Etme Davranışı Eğilimi, Empati ve Düşünme Stilleri İlişkisi Ve Değişkenlerin Bazı Psikososyal Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Ebu Davud, Süleyman (1981). *Sünen-i Ebi Davud*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Fadıllıoğlu, P. ve Kırnık, D. (2009). “İlköğretim Öğrencilerinin İyilik Algıları”, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss. 252-261

Göcen, G. (2006). “Dini İnanç ve İbadetin Kendini Gerçekleştirme İle İlişkisi”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.

Günay, Ü. (2010). *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul.

Güngör, E. (2008). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Güngör, E. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Gürses, İ. (2001). *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, Arasta Yayınları, Bursa.

Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve Kişilik*, Emin Yayınları, Bursa.

Gürsu, O. (2011). “Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Hardy, Sam A. ve Gustavo Carlo (2005).” Religiosity and prosocial Behaviours in Adolescence: The Mediating Role of Prosocial Values” *Journal of Moral Education*, 34 (2), 231-249. (Çevrimiçi), <http://digitalcommons.unl.edu/psychfacpub/31>, 11 Nisan 2013.

Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Hökelekli, H. (2010). *Din Psikolojisine Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.

Hökelekli, H. (2011). *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Izutsu, T. (t.y.). *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, (y.y.y.).

Izutsu, T. (2003). *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, (çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yayınları, İstanbul.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul.

Karaca, R. (2008). “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karakoç, N. vd. (2009). “Akademisyenlerin İyilik Kavramı ve İyilik Yapma Konusundaki Düşüncelerinin İncelenmesi”, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss. 629-630

Karaman, H. ve Topaloğlu, B. (1977). *Arapça- Türkçe Yeni Kamus*, Ana Neşriyat, İstanbul.

Karaman, H. vd. (2007). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5 Cilt, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Kasapoğlu, A. (2010). “İnsan İlişkilerinde Önemli Bir Kur'an İlkesi: Kötülüğü İyilikle Savmak”, *Hikmet Yurdu*, No: 5, ss. 81-101

Kayıklık, H. (2000). “Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Kayıklık, H. ve Yapıcı, A. (2005). “Dinsel Eğilimle Ön Yargı ve Hoşgörüsüzlük Arasındaki İlişkiler Üzerine Psikolojik Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 14, No: 2, ss. 413-426

Kaynakdemir, H.vd. (2009). “Gençlerde Kimlik Bocalaması ve Psikoloji”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, C: 20, No: 3, ss. 227-235

Keklik, G. (2007). “Hadis Rivayetlerinde İyilik ve Kötülük Kavramları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Khan, Z. vd. (2005). “Muslim Attitudes toward Religion, Religious Orientation and Empathy among Pakistanis”, *Mental Health, Religion & Culture*, C: 8, No: 1. (Çevrimiçi), <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13674670410001666606#preview>, 9 Mayıs 2013.

Kılıç, M. (2011). “Değerler Filozofisi ve Hukuksal Değerler”, *Eğitime Bakış Dergisi*, No: 19, ss: 51-54

Kıraç, F. (2007). “Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Koç, M. (2004). “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Gelişim Özellikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 17, ss. 231-256

Kula, M.N. (2001). *Kimlik ve Din*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

Kurt, E. (2001). “Effect of Religiosity, Personality Traits and Social Responsibility Attitude on Nonspontaneous Helping Behaviour in Natural Disaster”, (Bir Doğal Felakette Dindarlığın, Kişilik Faktörlerinin ve Sosyal Sorumluluk Davranışlarının Spontan Olmayan Yardım Etme Davranışı Üzerindeki Etkileri), *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kuşdil, M.E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). “Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı”, *Türk Psikoloji Dergisi*, C: 15, No: 45, ss. 59-76

Küçük, A. ve Tümer, G. (1993). *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara.

Küçük, L. (2009). “Lise Gençliği Değerleri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Küçükalp, E. (2006). ” Ahlaki Yargı Gelişimi ve Dindarlık Arasındaki İlişki”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul.

Mehmedoğlu, A.U. (1999). “Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Mehmedoğlu, A.U. (2006). “Gençlik, Değerler ve Din”, *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler*, ed. A. Ulvi Mehmedoğlu ve Yurdağül Mehmedoğlu, Litera Yayıncılık, İstanbul.

Mutafçılar, I. (2008). “Özgecilik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Öğretmen Özgeciliği Üzerine Bir Araştırma”, Yedi Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Müslim, bin Haccac (1981). *El- Camiu's Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Oğuz, S. vd. (2009). “Üniversite Öğrencilerinin İyilik Yapma Eğilimlerinin Değerlendirilmesi”, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss. 596-605

Okumuş, E. (2005). *Gösterişçi Dindarlık*, Ark Yayınları, İstanbul.

Okumuş, E. (2010). “Toplum ve Ahlak Eğitimi”, *Eğitime Bakış Dergisi*, No: 18, ss: 28-32

Okumuş, E. (2011). “Ahlak ve Siyaset”, *Köprü Dergisi*, No: 114 (Çevrimiçi), <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=1105>, 10 Ağustos 2013.

Okumuş, M. (2002). “Kur'an'da “Birr” Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C: 5, No: 14, ss. 97- 115

Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, Dem Yayınları, İstanbul.

Öcal, M. (1991). *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Özcan, Z. (2007). “Empati ile Dini İnanç Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özdamar, K. (2002). *Paket Programlarla İstatiksel Veri Analizi -1*, Kaan Kitapevi, Eskişehir.

Özdoğan, Ö. (1995). “Dindarlık İle İlgili Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi”, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Özensel, E. (2003). “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C: I, No: 3, ss. 217-239

Poyraz, H. (2011). “Değerler Nasıl Oluşur?”, *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, No: 1, ss. 61-71

Sarı, E. (2005). “Öğretmen Adaylarının Değer Tercih: Giresun Eğitim Fakültesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C: 3, No: 10, ss.73-88

Sambur, B. (2007). *İslam'ın Aktüel Değeri*, Katkı Yayınları, Ankara.

Schwartz, S. (1992). “Universals in the content and structure of values: Theoretical and empirical tests in 20 countries”, *Psychology In Advances in Experimental Social, Psychology* vol: 25, pp. 1- 65, ed. M.P. Zanna, San Diego: Academic Press, (akt.).
Özensel,(2003). “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *DED*. C: 1, No: 3, ss. 217-239

Sert, H.E. (2009). “Kur'an'ı Kerim'in Işığında Kötülüğü Önlemede İyiliğin Rolü”, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss.390-400

Soroglou, V. v.d. (2004). “Values and Religiosity: A Meta analysis of Studies using Schwartz's Model”, *Personality and Individual Differences*, No: 37, ss. 721-734.
<http://www.ulouvain.be/cps/ucl/doc/psyreli/documents/2004.ValuesReliMA.pdf>,
11Nisan 2013.

Soroglou, V. vd. (2005). “Prosocial Behavior and Religion: New Evidence Based on Projective Measures and Peer Ratings”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, C: 44, No: 3, ss: 323-348. (Çevrimiçi),
<http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/psyreli/documents/2005.JSSR.pdf>, 11 Nisan 2013.

Soroglou, V. (2006). “Religion's Role in Prosocial Behavior: Myth and Reality?”, *Psicology of Religion Newsletter*, vol: 31, No: 2, ss. 1-8. (Çevrimiçi),
<http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/psyreli/documents/Newsletter.pdf>, 11 Nisan 2013.

Subaşı, N. (2002). “Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, *İslamiyat*, C: 5, ss. 17-40

Sümertaş, A. (2003). “İçedönük Dindarlık ile Benlik Tasarımı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şahin, A. (2007). *Ergenlerde Dindarlık ve Benlik: Dindarlığın Ergen Benliğine Etkisi Üzerine Bir Araştırma*, Adal Ofset, Konya.

Şeltut, M. (2001). “Bakara Suresinin Gerdanlığı Birr (İyilik) Ayetinin Tefsiri”, çev. İdris Şengül, *Tasavvuf Dergisi*, No: 7, ss. 321-335

T.D.K. (Çevrimiçi), <http://www.tdkterim.gov.tr/> 23 Şubat, 2013

Toksarı, A. (1992). “Birr”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 205

Topçu, N. (2010). *Ahlak*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Turgay, N. (2009). “Kur’an’da İyilik Kavramı”, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss.368-381

Tirmizi, Muhammed b. İsa, (1981). *Es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Uysal. E. (2003). “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Değerler İslami Değerler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 12, No: 1, ss. 51-69

Uysal. E. (2005). “Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 14, No: 1, ss. 41-59

Uysal, V. (2007). “Yetişkinlerde Dindarlık ve Değerler: Dini Hayat, Değer Tercihleri ve Kadına Bakış Eğilimleri”, *Değerler Eğitimi Sempozyumu (26-28 Kasım)*, ed. Recep Kaymakcan vd. Dem Yayınları, İstanbul.

Vergote, A. (1978). “Çocuk ve Din”, çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XXII, ss. 315-329

Vergote. A. (1981). “Ergenlikte Din”, çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XXIV, ss. 583-592

Vergote, A. (1999). *Din, İnanç ve İnançsızlık*, çev. Veysel Uysal, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul.

Yağcı, H. (2006). “Orta Öğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Yaparel, R. (1987). “Dinin Tarifi Mümkün mü?” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: IV, ss. 403-417

Yapıcı, A. (2002). “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 2, No: 2 ss. 76-117

Yapıcı, A. (2012). “Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta- Analiz Denemesi” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 17, No: 2 ss. 1-34

Yapıcı, A. ve Zengin, Z.S. (2003). “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma: Çukurova İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C: 1, No: 4, ss. 173-206

Yavaş, T. (2009). “Üstün Yetenekli Öğrencilerin Güzel Ahlak Bağlamında İyilik Sınıfı Algıları”, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ. ss. 577-587

Yavuzer, H. (1999). *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Yazır, M. H. (1935). *Hak Dini Kur'an Dili*, 9 Cilt, Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, Matbaai Ebuzziya, İstanbul.

Yörükoğlu, A. (2000). *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunları*, Özgür Yayınları, İstanbul.

EKLER

Ek 1: Anket Formu

Değerli Öğrenciler,

Bu anket formundaki bilgiler, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde hazırlanan yüksek lisans çalışmasında kullanılacaktır. Sizden istenilen anket formundaki ifadeleri dikkatli bir şekilde okuyarak sırasıyla, boş bırakmadan işaretlemenizdir.

Lütfen sizin düşünce ve duygularınıza en uygun olan şıkkın üzerine (X) işareti koyunuz.

Katkılarınız için teşekkür ederim.

Tezi Hazırlayan
Emine Zehra BİLGE

Yaşınız:

Cinsiyetiniz: Erkek () Kız ()

Sınıfınız: 9 () 10 () 11 () 12 ()

Okulunuz:.....

Sosyo- Ekonomik Düzeyiniz: Düşük () Orta () Yüksek ()

Lütfen her ifadeyi dikkatlice okuduktan sonra ne kadar katıldığınızı yandaki ölçekte uygun seçeneğe (X) işareti koyarak belirtiniz.

	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
I. “İyilik” kavramı ile ilgili aşağıda verilen ifadelere ne kadar katılıyorsunuz?					
1- İyilik evrensel bir değerdir.					
2- İyilik akrabalık bağlarını güçlendirmektir.					

3- İyilik güzel ahlakıdır.					
4- İyilik geleneksel bir davranış modelidir.					
5- Sözüde durmak iyiliktir.					
6- İyilik faydalı işler yapmaktır.					
7- İyilik çıkarıcılıktır.					
	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
8- Yaşlı insanların yükünü taşımak iyiliktir.					
9- İyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır.					
10- Kişilerin arasını düzeltmek iyiliktir.					
11- İyilik anne ve babaya güzel davranmaktır.					
12- Yoksullara yardım etmek iyiliktir.					
13- Arkadaşına kopya vermek iyiliktir.					
14- İyilik güler yüzlü olmaktır.					
15- Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım.					
16- Öfkesine hâkim olmak iyiliktir.					
17- İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım.					
18- İyilik dürüst olmaktır.					
19- İyilik sevdiğimiz şeylerden ihtiyaç sahiplerine vermektir.					
20- İyilik içten gelerek yapılmalıdır.					
21- İyilik yapmanın günümüz dünyasında kıymetli bir yeri yoktur.					
22- Her türlü iyilik sadaka yerine geçer.					
23- Yaptığım iyiliğin karşılığını beklerim.					

24- İyilik insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirir.					
25- İyilik eden iyilik bulur.					
26- İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım.					
27- İyilik yaptığımda mutlu olurum.					
28- İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim.					
29- İyilik sabırlı olmaktır.					
30- Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım.					
31- İyilik insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunmaktır.					
32- Zengini malını çalıp yoksula vermek iyiliktir.					
33- İyilik seninle ilişkisini kesen akrabalarla görüşmeye devam etmektir.					
34- İyilik yaptığımda Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm.					
35- Dini emirleri yerine getirmek iyiliktir.					
36- Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım.					
37- Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım.					
38- Kötülük yapana engel olmak iyiliktir.					
39- İyilik Allah'a itaat etmektir.					
40- Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım.					
41- İyilik empati yeteneğimizi geliştirir.					
42- Öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi iyiliktir.					
43- Allah rızası için iyilik yaparım.					
44- İyilik hayata umutla bakmayı sağlar.					
45- İyilik yaptığımda gururlanırım.					
46- İyiliği gizlice yaparım.					
47- İyilik yapmak beni kötülüklerden korur.					

48- İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eşyalarımı veririm.					
49- Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım.					
50- İyilik yapan kişi istismar edilmektedir.					
51- İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah'tan beklenmelidir.					
52- İyilik yaptığım için pişman olurum.					
53- Yaptığım iyiliğin herkes tarafında bilinmesini isterim.					
54- İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır.					
55- Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım.					
56- Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider.					

II. Aşağıda, kişilerin kendilerini tanımlamak için kullandıkları bazı ifadeler sıralanmıştır. Sizin için en uygun olan ifadeyi (X) işareti ile belirtiniz.	EVET	HAYIR
1- İbadet ederken Allah'ın huzurunda hissettiğim duyguların birçoğunu gündelik hayatımda da yaşadığımı söyleyebilirim.		
2- İbadetlerin asıl amacı, insanın rahat, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesine yardımcı olmasıdır.		
3- Hayat tarzımı tamamen dini inançlarımın belirlediğini düşünüyorum.		
4- Günlük hayatımda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını göz önünde bulundurmaya çalışırım.		
5- Bence dini ibadetlerin gerekli olması, sadece insana sağladığı çeşitli faydalardan dolayıdır.		

6- Allah'a ibadet etme ihtiyacını sadece çaresiz kaldığım, acılı ve sıkıntılı anlarımda hissediyorum.		
7- Karşılaştığım toplumsal sorunları dini inançlarıma dayanarak çözmeye çalışırım.		
8- Çok özel engeller olmazsa bütün dini ibadetlerimi yerine getirmeye çalışırım.		
9- Dini inançlar, sadece hayatın acıları, sıkıntıları, felaketleri ve başarısızlık durumlarında işe yarar.		
10- Çoğu zaman, sosyal ve ekonomik refahımı yükseltmek ve şahsi arzularıma ulaşmak için inançlarımdan yararlanmayı zorunlu bulurum.		

Ek 2: Dini Yönelim Ölçeği

Ankette dini yönelim ölçeği ile ilgili 10 soru sorulmuştur. Bu soruların 5'i iç güdümlü dindarlık, diğer 5' i de dış güdümlü dindarlık ile ilgilidir. Bu sorulara verilen cevaplar puanlandırılıp toplanarak bir dini yönelim ölçeği hesaplanmıştır. Bu amaçla sorulara şu puanlar verilmiştir:

	EVET	HAYIR
1- İbadet ederken Allah'ın huzurunda hissettiğim duyguların birçoğunu gündelik hayatımda da yaşadığımı söyleyebilirim.	2	1
2- İbadetlerin asıl amacı, insanın rahat, huzurlu ve mutlu bir hayat sürmesine yardımcı olmasıdır.	1	2
3- Hayat tarzımı tamamen dini inançlarımdan belirlediğimi düşünüyorum.	2	1
4- Günlük hayatımda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını göz önünde bulundurmaya çalışırım.	2	1
5- Bence dini ibadetlerin gerekli olması, sadece insana sağladığı çeşitli faydalardan dolayıdır.	1	2
6- Allah'a ibadet etme ihtiyacımı sadece çaresiz kaldığım, acılı ve sıkıntılı anlarımda hissediyorum.	1	2
7- Karşılaştığım toplumsal sorunları dini inançlarıma dayanarak çözmeye çalışırım.	2	1
8- Çok özel engeller olmazsa bütün dini ibadetlerimi yerine getirmeye çalışırım.	2	1
9- Dini inançlar, sadece hayatın acıları, sıkıntıları, felaketleri ve başarısızlık durumlarında işe yarar.	1	2
10- Çoğu zaman, sosyal ve ekonomik refahımı yükseltmek ve şahsi arzularıma ulaşmak için inançlarımdan yararlanmayı zorunlu bulurum.	1	2